AKADEMIA
OBRONY NARODOWEJ

Kpt. mgr Leszek BRZEŻNY

EDUKACJA OBRONNA MŁODZIEŻY W SYSTEMIE BEZPIECZEŃSTWA RP

Rozprawa doktorska

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid.
Akademii Obrony Narodowej
56103
184, (17) s.

WARSZAWA 2003

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ
WYDZIAŁ STRATEGICZNO – OBRONNY

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 56103
Akademii Obrony Narodowej

kpt. mgr Leszek BRZEŹNY

EDUKACJA OBRONNA MŁODZIEŻY W SYSTEMIE BEZPIECZEŃSTWA RP

Rozprawa doktorska

OPRACOWANA POD KIEROWNICTWEM NAUKOWYM

płk. rez. dr. hab. inż. Marka KUCHARSKIEGO

WARSZAWA 2003

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....4

WPROWADZENIE 8

1. METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ 26

1.1. Problem badawczy 26

1.2. Hipoteza robocza 27

1.3. Cel badań 27

1.4. Metody i techniki badawcze 29

1.5. Teren i organizacja i badań 30

2. MIEJSCE, ROLA I ZNACZENIE EDUKACJI OBRONNEJ MŁODZIEŻY W POLSCE - historyczne i współczesne uwarunkowania.....35

2.1. Edukacja obronna młodzieży w okresie międzywojennym (lata 1918-1939) 37

2.1.1. Organizacyjno – prawne uwarunkowania edukacji obronnej młodzieży w okresie międzywojennym 39

2.1.2. Cele i treści edukacji obronnej w programach kształcenia 46

2.2. Ewolucja celów, treści i form edukacji obronnej młodzieży w okresie PRL (lata 1945 – 1989) 54

2.3. Edukacja obronna młodzieży polskiej po 1989 roku 64

2.4. Współczesne uwarunkowania edukacji obronnej młodzieży w wybranych państwach NATO 72

2.4.1. Podstawowe elementy systemu edukacji obronnej młodzieży w Stanach Zjednoczonych Ameryki (USA) 73

2.4.2. Zarys modelu edukacji patriotyczno – obronnej młodzieży szkolnej i studenckiej we Francji 75

2.4.3. Organizacja i formy edukacji obronnej młodzieży w Wielkiej Brytanii 77

2.5. Konkluzja 82

3. STAN EDUKACJI OBRONNEJ MŁODZIEŻY W SYSTEMIE OŚWIATOWYM 86
3.1. Założenia, cele i treści „edukacji dla bezpieczeństwa" w podstawie programowej szkoły podstawowej oraz gimnazjum 88
3.1.1. Realizacja problematyki ratownictwa i obrony cywilnej w szkołach podstawowych i gimnazjach 96
3.2. Cele, treści i zadania przedmiotu „przysposobienie obronne" w podstawie programowej dla szkół ponadpodstawowych (lata 1999 – 2002) 100
3.2.1. Realizacja przysposobienia obronnego w wybranych klasach szkół ponadpodstawowych, w okresie przejściowym 104
3.3. Cele i treści przedmiotu „przysposobienie obronne" w podstawie programowej dla szkół ponadgimnazjalnych 117
3.4. Konkluzja 121
4. STAN EDUKACJI OBRONNEJ MŁODZIEŻY REALIZOWANEJ RÓWNOLEGLE PRZEZ INSTYTUCJE ODDZIAŁYWANIA BEZPOŚREDNIEGO, POŚREDNIEGO I NATURALNEGO 125
4.1. Ogólne założenia, cele i treści „eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży" 126
4.1.1. Realizacja „eksperymentu" w wybranych klasach o profilu przysposobienia wojskowego 132
4.2. Edukacja obronna młodzieży studenckiej 143
4.3. Organizacje i stowarzyszenia społeczne w systemie edukacji obronnej młodzieży 148
4.4. Wpływ instytucji na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności ważnych dla bezpieczeństwa państwa 156
4.4.1. Uznawane wartości oraz prezentowane postawy patriotyczno – obronne młodzieży 162
4.5. Konkluzja 173
UOGÓLNIENIA I WNIOSKI 177
BIBLIOGRAFIA
SPIS TABEL, WYKRESÓW I RYSUNKÓW
ZAŁĄCZNIKI

WSTĘP

„Nowoczesny i dynamicznie zmieniający się świat, w którym wzrasta ilość czynników i zjawisk negatywnie oddziałujących na człowieka, stanowi szczególne wyzwanie dla współczesnej edukacji. Przypisuje się jej dwa wymiary: po pierwsze musi przygotować do przemian, ale także spełnia rolę antidotum wobec licznych zagrożeń."

E. Faure i inni.

Problematyka wychowania i kształcenia obronnego młodzieży już od najdawniejszych czasów stanowiła ważny element przygotowania społeczeństwa polskiego do obrony ojczyzny. O ile dawniej zakres edukacji obronnej młodzieży obejmował głównie kształtowanie świadomości patriotyczno-obronnej oraz ogólne przygotowanie do obrony przed zagrożeniami militarnymi, to przemiany społeczno-polityczne jak i edukacyjne przełomu lat 90-tych ubiegłego stulecia, wpłynęły na weryfikację istniejącego modelu kształcenia i wychowania obronnego. Totalna krytyka funkcjonującego dotychczas sposobu realizacji problematyki obronnej spowodowała, iż w sposób pochopny i nieprzemyślany zrezygnowano z wypracowanych już w okresie II RP (a kontynuowanych w okresie PRL-u) rozwiązań systemowych, zapewniających kompleksową realizację problematyki obronnej młodzieży. Na efekty takiego stanu rzeczy nie trzeba było długo czekać. W krótkim czasie doprowadzono do sytuacji, w której stan edukacji obronnej można było scharakteryzować jako niespójny, obarczony licznymi przeciwnościami, brakami programowymi, organizacyjnymi jak i materialnymi. Podejmowane w latach 90-tych, wszelkie próby modyfikacji zarówno celów, zadań, treści jak i sposobów realizacji problematyki obronnej młodzieży, nie przynosiły oczekiwanych zmian w tym zakresie. Podstawowym problemem stały się ciągłe spory o kształt, miejsce i rolę edukacji obronnej realizowanej w systemie oświatowym. Przy czym spór ten dotyczył głównie celów, treści, form jak i zadań oraz sposobów realizacji przysposobienia obronnego (w tym na przemian wprowadzanych

i wycofywanych z programów nauczania treści ogólnowojskowych). Jednakże u progu nowego tysiąclecia, wraz z wprowadzaną reformą systemu oświaty, podjęto próbę kompleksowego ujęcia problematyki obronnej na wszystkich poziomach edukacji (poza szkolnictwem wyższym). Pojawiają się tutaj zupełnie nowe elementy tejże problematyki. Z jednej strony odnoszą się one do ewolucji potencjalnych zagrożeń (zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych), z drugiej uwzględniają nowe uwarunkowania edukacyjne oraz społeczno-polityczne Polski. Ponadto nowym elementem jest także realizacja eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży, stanowiąca próbę wprowadzenia dobrowolnego przysposobienia wojskowego w wybranych klasach szkół ponadpodstawowych (ponadgimnazjalnych). Należy przy tym wspomnieć także o działalności szeregu organizacji jak i stowarzyszeń młodzieżowych, uwzględniających w swych programach i statutach problematykę z tego zakresu. Ponadto uwzględnić należy także rolę masmediów, władz i instytucji państwowych, kościołów, czy też rodziny w propagowaniu oraz kształtowaniu postaw patriotyczno-obronnych młodzieży. Jak wynika z powyższego zestawienia istnieje wiele instytucji, które w sposób bezpośredni, pośredni lub naturalny realizują problematykę szeroko rozumianej edukacji obronnej młodzieży. Jednakże trudno dopatrzyć się w ich działalności realizacji tylko i wyłącznie celów jak i zadań obronnych. Ponadto realizowane przez nie cele, treści oraz zadania są niespójne, a często także nieadekwatne do współczesnych oczekiwań w tym zakresie. Świadczy to o braku rozwiązań systemowych w zakresie edukacji obronnej młodzieży. Analiza literatury przedmiotu badań (w tym materiałów i dokumentów źródłowych) dowodzi, iż edukację obronną młodzieży należy rozpatrywać w bezpośrednim związku z szeroko rozumianą problematyką bezpieczeństwa wraz z różnorodnymi jego zagrożeniami, zarówno w wymiarze jednostkowym (personalnym) jak i strukturalnym. Nowe uwarunkowania społeczno-polityczne Polski, ewolucja potencjalnych zagrożeń, zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych, coraz wyraźniej dostrzegalne zależności pomiędzy bezpieczeństwem personalnym i strukturalnym, wymagają nowego spojrzenia na sprawy bezpieczeństwa oraz

obronności państwa. Szczególnie dotyczy to jasnego określenia miejsca i roli edukacji obronnej młodzieży w systemie bezpieczeństwa Polski. Rozważania nad miejscem edukacji obronnej młodzieży w systemie bezpieczeństwa RP uświadamiają potrzebę dokonania analizy jej stanu i na tej podstawie sformułowania propozycji zmian oraz usprawnień. Z uwagi na rangę rozwiązań systemowych wypracowanych już w okresie II RP, postanowiono w pierwszej kolejności odnieść się do historycznych uwarunkowań edukacji obronnej młodzieży w Polsce. Z kolei ze względu na przynależność Polski do NATO postanowiono przedstawić także podstawowe formy organizacyjne edukacji obronnej realizowanej w wybranych krajach sojuszu.

Niniejsza dysertacja składa się z: wprowadzenia, czterech rozdziałów, uogólnień i wniosków oraz wykazu literatury, spisu tabel, wykresów i rysunków, a także załączników.

Wprowadzenie poza uzasadnieniem wyboru tematu, zawiera także wykładnię systemowo-pojęciową podjętej problematyki badawczej.

W rozdziale pierwszym przedstawiono metodologiczne podstawy badań.

Rozdział drugi zawiera rys historyczny problematyki edukacji obronnej młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązań systemowo-organizacyjnych oraz celów, zadań, treści i form tejże edukacji, stosowanych w okresie międzywojennym (II RP), a także powojennym (PRL). Ponadto przedstawiono ewolucję zmian w tym zakresie po 1989 roku, a także odniesienie do rozwiązań systemowo-organizacyjnych edukacji obronnej realizowanej w wybranych krajach NATO.

W rozdziale trzecim przedstawiono aktualny stan edukacji obronnej młodzieży realizowanej w systemie oświatowym, w tym analizę założeń, celów, zadań, treści jak i form edukacji obronnej, zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego, na wszystkich poziomach edukacji reformowanego systemu oświaty. Ponadto przedstawiono wyniki badań praktycznej realizacji problematyki ratownictwa i obrony cywilnej w szkołach podstawowych i gimnazjach, a także przysposobienia obronnego realizowanego w szkołach ponadpodstawowych (w okresie przejściowym).

Rozdział czwarty składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza zawiera wyniki badań stanu realizacji edukacji obronnej realizowanej równolegle. Przedstawiono tutaj ogólne założenia jak i wyniki badań stanu realizacji „eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży", przeprowadzonych w wybranej klasie o profilu przysposobienia wojskowego. Ponadto zawarto tutaj ogólną charakterystykę proponowanych rozwiązań w zakresie edukacji obronnej młodzieży studenckiej oraz ocenę działalności proobronnej organizacji i stowarzyszeń młodzieżowych. Z kolei w drugiej części przedstawiono wyniki badań dotyczące próby ustalenia wpływu edukacji obronnej (realizowanej przez poszczególne instytucje) na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności młodzieży, ważnych z punktu widzenia obronności i bezpieczeństwa państwa.

Zawarte w zakończeniu uogólnienia i wnioski stanowią kwintesencję przeprowadzonych badań. Syntetycznie ujmują wyniki przeprowadzonych dociekań, określając zakres zmian jak i usprawnień w dziedzinie edukacji obronnej młodzieży, a także wyznaczają ogólne kierunki dalszych badań.

Rzecz jasna lista podjętych w opracowaniu szczegółowych zadań badawczych nie stanowi pełnej inwentaryzacji problemów związanych z całą rzeczywistością badanej problematyki. Bez wątpienia ową listę można by poszerzyć o szereg innych kwestii – analizując podjętą problematykę w znacznie szerszym kontekście. Jednakże zbyt szerokie ujęcie tejże tematyki, spowodowałoby zaciemnienie istoty przyjętych założeń badawczych, a także wykroczyłoby poza ramy skromnej rozprawy.

W tym miejscu pragnę wyrazić wdzięczność wszystkim krytycznym czytelnikom wersji roboczej niniejszej dysertacji (niektóre jej części zostały zaprezentowane m. in. w ramach konferencji międzynarodowej: „Edukacja do bezpieczeństwa w jednoczącej się Europie").

Szczególne podziękowania składam Panu Pułkownikowi dr hab. inż. Markowi KUCHARSKIEMU za naukowe kierownictwo nad procesem prowadzonych przeze mnie badań oraz wyrozumiałość i subtelną mobilizację do pracy.

WPROWADZENIE.

Sprawy bezpieczeństwa[1] stanowiły przedmiot zainteresowania uczonych i polityków już przed tysiącami lat. Mówili o nim i mówią nadal zwykli ludzie różnie pojmując jego treść i znaczenie. Wraz z poznawaniem świata i zachodzącymi w nim przeobrażeniami dostrzegano złożoność i współzależność czynników wpływających na bezpieczeństwo. Każda formacja społeczno-polityczna miała swoich teoretyków, którzy usiłowali ustalić pewne prawidłowości i rządzące nimi zjawiska. Dostrzegali oni zależność pomiędzy bezpieczeństwem jednostki, grupy i całej społeczności (Arystoteles, Machiavelli, Monteskiusz). Podkreślali jednocześnie rolę państwa w jego zapewnieniu. W starożytności sprawy bezpieczeństwa i jego ochrony wiązano z poznaniem i przestrzeganiem zasad harmonii panującej we wszechświecie i społeczeństwie ludzkim. Platon, Arystoteles i wielu innych filozofów koncepcje te uzupełniali potrzebą poszanowania w życiu społecznym norm moralnych i prawnych. Tak więc bezpieczeństwo jako podstawowa potrzeba i zarazem wartość etyczno – społeczna stanowiło przedmiot refleksji filozoficznej i pedagogicznej. W miarę rozwoju tej refleksji formułowano coraz dojrzalsze teoretyczne i metodologiczne koncepcje opisujące i wyjaśniające genezę, istotę, charakter i znaczenie bezpieczeństwa w dziejach świata, poszukując zarazem dróg i sposobów zapewnienia trwałego pokoju jak i czynienia człowieka bardziej szczęśliwym, wolnym i dostatnim. Czasy nowożytne wprowadzają do koncepcji bezpieczeństwa nowe elementy, takie jak: dobry stan gospodarki, dobre prawodawstwo, sprawiedliwe stosunki wewnętrzne i zewnętrzne poszczególnych państw oraz wolność, równość i braterstwo ludów. Myśliciele czasów nowożytnych, a zwłaszcza Oświecenia przykładali wielką wagę do edukacji przysposabiającej nie tylko młodzież ale i całe społeczeństwo do życia społecznego, w duchu odpowiedzialności za bezpieczeństwo swoje i innych[2].

---

[1] Bezpieczeństwo (sekuritas) – termin składający się z dwóch członów: sine (bez) i cura (zmartwienie, strach, obawa), co oznacza brak obaw i poczucia strachu – dotyczący zarówno jednostek jak i całych społeczeństw.

[2] Por. R. Rosa, *Filozofia bezpieczeństwa*, Warszawa 1995.

Niestety pomimo wielu wysiłków większość z tych koncepcji pozostawało jedynie w fazie rozważań teoretycznych. Wobec dynamicznie zachodzących przemian historycznych, społeczno – politycznych, ekonomicznych, militarnych a także naukowo - technicznych współcześni filozofowie podejmują na nowo próbę dookreślenia istoty, źródeł oraz zagrożeń bezpieczeństwa, poszukując jednocześnie dróg i sposobów jego zapewnienia. Jedną ze współczesnych koncepcji jest rozwijana od początku lat dziewięćdziesiątych, filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego[3], która zachowując realizm polityczny oraz traktując bezpieczeństwo i pokój jako jedne z najwyższych wartości indywidualnych i społecznych, dostrzega i analizuje występujące oraz przewidywane zagrożenia w aspekcie prowadzonych przygotowań obronnych społeczeństwa. To z kolei służyć ma sprawie zachowania i utrwalenia pokoju, demokracji, sprawiedliwości, wolności i solidarności, a tym samym zapewnieniu bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego. Bezpieczeństwo jako kategoria filozoficzna stanowiąc podstawę oraz gwarancję przetrwania i rozwoju świata[4] wymaga współzależnego traktowania wszystkich jego komponentów (perspektyw rozwojowych świata, roli i miejsca człowieka oraz całych społeczeństw, państw, organizacji międzynarodowych w przeobrażeniach społeczno – politycznych, ekonomicznych, militarnych, ekologicznych itp.). Wskazuje to zatem na charakter wielowymiarowy pojęcia bezpieczeństwa.

Dzisiaj kiedy zależności w świecie są coraz bardziej złożone możemy mówić zatem o bezpieczeństwie jednostkowym, narodowym i międzynarodowym.

Świat, w którym żyjemy charakteryzuje się gruntownymi zmianami obejmującymi wszystkie sfery życia jednostek i społeczeństwa. Nowe realia polityczne, ekonomiczne, militarne i społeczne zapoczątkowane wraz z głębokimi przemianami ustrojowymi w krajach Europy Środkowej i Wschodniej są źródłem narastania nowych problemów, napięć interpersonalnych i społecznych, a tym samym wielu zupełnie nowych

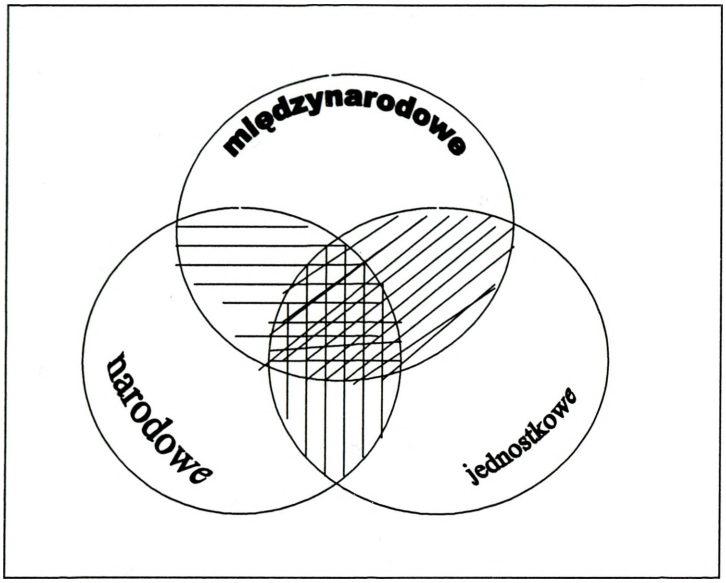
---

[3] Zob. R. Rosa, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego*, Warszawa 1993.
[4] Zob. Z. Kuderowicz, *Filozofia współczesna wobec groźby wojny i szansy pokoju*, Warszawa 1996.

zagrożeń. Transformacja ta jest procesem wieloaspektowym. Głębokość i zasięg transformacji powodują konieczność reorientacji interesów jednostkowych i grupowych, co wiąże się z zachodzącymi zjawiskami polaryzacji społecznej, w tym m. in.: ekonomicznej, politycznej czy też kulturowej.

Rys. 1.

Poziome relacje pomiędzy wymiarami bezpieczeństwa.

Źródło: J. Stańczyk, współczesne pojmowanie bezpieczeństwa, PAN, 1996.

To z kolei znajduje odzwierciedlenie w świadomości społecznej, której ważnym czynnikiem jest poczucie bezpieczeństwa, bądź też zagrożenia obywateli.[5] W znaczeniu ogólnospołecznym bezpieczeństwo obejmuje zaspokojenie potrzeb: istnienia, przetrwania, pewności, stabilności, tożsamości, niezależności, ochrony poziomu i jakości życia. Bezpieczeństwo będąc naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, jest zarazem podstawową potrzebą państw i systemów międzynarodowych; jego brak powoduje niepokój i poczucie zagrożenia[6]. Współcześnie, równolegle do postępu cywilizacyjnego, rosnąca gama zagrożeń zmieniła zakres pojmowania bezpieczeństwa. Rozumiane w przeszłości w kategoriach czysto militarnych, obecnie poszerzone zostało

[5] S. Korycki w „*System bezpieczeństwa Polski*", AON, 1994, s.54, definiuje zagrożenia z jednej strony jako pewien stan psychiczny lub świadomościowy wywołany postrzeganiem zjawisk, które subiektywnie ocenia się jako niekorzystne lub niebezpieczne, a z drugiej czynniki obiektywne powodujące stany niepewności i obaw.

[6] R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa, 1989

o kwestie niewojskowe: polityczne, ekonomiczne, ekologiczne, psychospołeczne itp. Analiza dostępnej literatury wskazuje na niejednoznaczne i zróżnicowane definiowanie pojęcia bezpieczeństwa. Z uwagi na zakres tematyczny prowadzonych badań zasadne wydaje się odwołanie do wybranych definicji charakteryzujących pojęcie bezpieczeństwa państwa.

Bezpieczeństwo narodowe (państwa) - jest to stan uzyskany w wyniku zorganizowanej obrony i ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi, określany stosunkiem potencjału obronnego do skali zagrożeń[7].

S. Dworecki ***bezpieczeństwo państwa*** definiuje jako taki rzeczywisty stan stabilności wewnętrznej i suwerenności państwa, który odzwierciedla brak lub nie występowanie jakichkolwiek zagrożeń (w sensie zaspokajania podstawowych potrzeb egzystencjalnych i behawioralnych społeczeństwa, oraz traktowania społeczeństwa jako suwerennego podmiotu w stosunkach międzynarodowych)[8]. Tak więc w odniesieniu do państwa i narodu jest ono rozumiane najogólniej, jako brak zagrożenia i poczucia zagrożenia podstawowych dla danego kraju i narodu wartości [9].

Rozważając problematykę bezpieczeństwa państwa należy rozpatrywać ją w ujęciu systemowym. W każdym wypadku tworzenie systemu bezpieczeństwa ma na celu zmniejszenie ludzkich obaw i strachu przed zagrożeniami, które niesie przyszłość. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto, że ***system*** jest to skoordynowany układ elementów, tworzący pewną całość uwarunkowaną stałym uporządkowaniem jego części składowych, jak również zasady organizacji, ogół przepisów, reguł obowiązujących, stosowanych w jakiejś dziedzinie, według których jest coś wykonywane[10]. Budowa systemu bezpieczeństwa ma na celu zapewnienie stabilności państwa oraz zmniejszenie obaw jego obywateli przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi. Wyróżnia się różne rodzaje zagrożeń oraz systemów bezpieczeństwa. Mówimy

---

[7] Zob. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1996.
[8] S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1996.
[9] A. D. Rodfeld, *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, PISM, Warszawa 1990.
[10] *Słownik języka polskiego*, PWN, tom. III, Warszawa 1989.

o bezpieczeństwie indywidualnym i zbiorowym (systemy narodowe, państwowe, regionalne, grupowe, koalicyjne), lub wewnętrznym i zewnętrznym, a także dotyczącym różnych dziedzin życia i działalności ludzkiej. Zagrożenia z kolei podobnie jak bezpieczeństwo mogą obejmować różne dziedziny życia, co wskazuje na ich rodzaje: polityczne, gospodarcze, militarne, psychospołeczne, publiczne, ekologiczne itp. Działania służące zapewnieniu bezpieczeństwa tworzą zwykle pewien system o wysokim stopniu skomplikowania, z zależnymi od siebie podsystemami. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto, że ***system bezpieczeństwa państwa*** to skoordynowany wewnętrznie zbiór elementów organizacyjnych, ludzkich i materiałowych, ukierunkowanych na przeciwdziałanie wszelkim zagrożeniom państwa, a w szczególności politycznym, gospodarczym, psychospołecznym, ekologicznym i militarnym[11]. Przemiany społeczno – polityczne przełomu lat 90–tych, rozpad Układu Warszawskiego, zmusiły Polskę do poszukiwania nowych źródeł gwarancji bezpieczeństwa, zarówno wewnętrznego jak i zewnętrznego. Podstawowe zasady tworzenia polskiego systemu bezpieczeństwa w nowych uwarunkowaniach, określone zostały w przyjętych przez Komitet Obrony Kraju w dniu 02.11.1992 roku nw. dokumentach:

- „Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa", gdzie określono podstawowe zasady polityki naszego kraju w dziedzinie bezpieczeństwa zewnętrznego jak i wewnętrznego;
- „Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna Rzeczypospolitej Polskiej", w której sprecyzowano zasady polityki państwa w dziedzinie bezpieczeństwa i obronności.

Treść pojęcia bezpieczeństwa państwa występująca w pierwszym z wyżej wymienionych dokumentów uwzględnia zarówno kwestie polityczne jak i militarne, a także aspekty gospodarcze, ekonomiczne, psychospołeczne, ekologiczne i etniczne. W drugim dokumencie wskazano źródła zagrożeń, zarówno militarnych jak i pozamilitarnych godzących w bezpieczeństwo narodu i państwa. Podkreślono, że zachowanie i umacnianie bezpieczeństwa,

[11] Zob., *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 2002.

tożsamości i niezależności wymaga spójnego, doskonale zorganizowanego systemu bezpieczeństwa. Uwzględniać powinien on współczesne uwarunkowania społeczno – polityczne, doświadczenia narodowe w połączeniu z istniejącym systemem bezpieczeństwa europejskiego i światowego. Wyżej wymienione dokumenty posiadały charakter tymczasowy, zarówno w sferze politycznej jak i militarnej (do czasu stworzenia i wypracowania dogodnych warunków dla przystąpienia Polski do NATO).

Funkcją polityki bezpieczeństwa narodowego (określoną przez zakres, rodzaj i charakter występujących i prognozowanych zagrożeń) jest przyjęta strategia (doktryna) obronna RP. Doktrynę obronną można zdefiniować jako system obowiązujących w danym państwie poglądów na charakter zagrożenia wojennego lub innych masowych zagrożeń oraz ustaleń co do zasad i sposobów przeciwstawiania się im. Powinna ona odzwierciedlać aktualne w danym momencie koncepcje narodowego bezpieczeństwa, a także definiować prawdopodobne zagrożenia, ich charakter, zakres oraz źródła powstawania[12].

Z kolei formalnym odbiciem koncepcji obronnej RP - zakładającej konieczność objęcia jednolitym i kompleksowym systemem przygotowań obronnych całego organizmu państwowego, wszystkich jego ogniw, pod jednolitym kierownictwem jest konstytucja RP i Ustawa o powszechnym obowiązku obrony RP z dnia 21 listopada 1967 r. [13]

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, uchwalona 02 kwietnia 1997 roku (Dz. U. Nr 78 poz. 483) jest najwyższym aktem prawnym w państwie. Trudno

---

[12] Dopiero jednak długo oczekiwana integracja Polski z Sojuszem Północnoatlantyckim (NATO), jaka miała miejsce w 1999 r. umożliwiła wszczęcie szeroko zakrojonych prac nad wypracowaniem strategii (doktryny) obronnej RP. Pierwszym krokiem w tym kierunku stało się opracowanie i opublikowanie w styczniu 2000 r. bardzo istotnego dla Bezpieczeństwa Polski dokumentu pod nazwą: ***„Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej"*** (przyjętego na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 4 stycznia 2000 r.).

W Dokumencie tym zostały określone:

- podstawy polskiej polityki bezpieczeństwa,
- potencjalne zagrożenia i wyzwania,
- płaszczyzny aktywności i instrumenty realizacji polskiej polityki bezpieczeństwa,
- Podstawy strategii obronności Rzeczypospolitej Polskiej.

Z kolei na podstawie „Strategii bezpieczeństwa RP" opracowana została ***„Strategia obronności RP"***, - bazowy dokument koncepcyjny dotyczący obronności Polski jako członka NATO (przyjęta na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 23.05. 2000 r.). W dokumencie tym zawarto: interesy i cele strategiczne, wyzwania i zagrożenia, koncepcję obronności, system obronności RP oraz system przygotowań obronnych.

tam znaleźć szczegółową definicję bezpieczeństwa, jednakże termin ten występuje w jej kilkunastu artykułach. I tak np. art. 135 i 146 ust. 4, pkt. 7 i 8 ustawy zasadniczej, wyróżnia bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne państwa. Z kolei art. 5 stanowi, że Rzeczypospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność, prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju. W myśl art. 126 ust. 2 Prezydent RP czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, a także stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium. Organem doradczym prezydenta RP w zakresie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa jest Rada Bezpieczeństwa Narodowego /art. 135/. Jest ona organem opracowującym i aktualizującym doktrynę obronną państwa. Na jej czele stoi prezydent - zwierzchnik sił zbrojnych. W skład rady wchodzą: premier, minister obrony narodowej, minister spraw zagranicznych, minister finansów oraz minister spraw wewnętrznych. Zasadniczym celem Rady jest obrona suwerenności narodu i państwa, umacnianie jego bezpieczeństwa zewnętrznego jak i wewnętrznego. Z kolei obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego oraz porządku publicznego należy do premiera (prezesa Rady Ministrów)[14].

W odniesieniu do omawianego systemu bezpieczeństwa państwa ma to bezpośredni związek z konstytucyjną odpowiedzialnością premiera za wyodrębnione filary (podsystemy) bezpieczeństwa: politycznego, ekologicznego, psychospołecznego, publicznego, gospodarczego, a także edukacji obronnej społeczeństwa. Problematyka ta znalazła swe odzwierciedlenie w badaniach nad systemem bezpieczeństwa Polski prowadzonych w Akademii Obrony Narodowej w latach 1993–1995. Wśród wielu zagrożeń bezpieczeństwa państwa wskazano tam na te, które dotyczą zjawisk politycznych, gospodarczych, psychospołecznych, wewnętrznych i militarnych. Wobec tak sformułowanych

---

[13] Por. Dz. U. z 1992 r. Nr 4, poz. 16 z późniejszymi zmianami.
[14] co wynika wprost z art. 146 ust. 4 pkt. 7.

zagrożeń w modelowaniu systemu bezpieczeństwa Polski wyodrębniono następujące podsystemy (moduły):

- bezpieczeństwa politycznego;
- bezpieczeństwa militarnego;
- bezpieczeństwa gospodarczego;
- bezpieczeństwa publicznego;
- bezpieczeństwa psychospołecznego;
- bezpieczeństwa ekologicznego.

Nie jest to rejestr wyczerpujący i zamknięty – sfery te uznano za najważniejsze [15]. Wymienione moduły stanowią niejako filary projektowanego systemu bezpieczeństwa, które powinny być osadzone na solidnym fundamencie. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że ***fundamentem tym jest właściwie zorganizowany system edukacji obronnej społeczeństwa.*** Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem autorów omawianych badań, że „biorąc pod uwagę stan aktualny i prognozowane uwarunkowania, w których istnieje i będzie funkcjonować Polska w przyszłości, jak również rodzaje zagrożeń, którym powinna zapobiegać aby funkcjonować wśród państw świata, RP powinna zbudować w pierwszej kolejności (moduły) podsystemy koordynacji polityki bezpieczeństwa i edukacji obronnej, dopiero na tej podstawie przystąpić do konstruowania perspektywicznego modelu systemu bezpieczeństwa Polski".

Nowoczesny i dynamicznie zmieniający się świat, w którym wzrasta ilość czynników i zjawisk negatywnie oddziałujących na człowieka, stanowi szczególne wyzwanie dla współczesnej edukacji. Przypisuje się jej dwa wymiary: po pierwsze musi przygotować do przemian, ale także spełnia rolę antidotum wobec licznych zagrożeń. Przyszłość świata, a także poszczególnych krajów podlega bowiem wielorakim i złożonym przemianom, których charakter jest różnorodny. Są one niejednoznaczne, gdyż otwierają perspektywy, a równocześnie stanowią źródło wielu zagrożeń [16].

---

[15] T. JEMIOŁO (red), „*System bezpieczeństwa Polski*", AON, Warszawa 1994.
[16] E. Faure i inni, *Uczyć się aby być*, Warszawa 1975, s. 211-212.

Tak więc edukacja obronna jako fundamentalny element systemu bezpieczeństwa państwa winna uwzględniać aktualne i prognozowane zagrożenia, nie pomijając równie istotnego elementu jakim staje się dziś konieczność przygotowania do przemian.

Szczególne znaczenie przypisywane edukacji obronnej w systemie bezpieczeństwa państwa, a także dezaktualizacja funkcjonującego do 1989 roku systemu wychowania patriotyczno – obronnego społeczeństwa, spowodowały konieczność podjęcia badań nad systemem edukacji dla bezpieczeństwa.[17]

Poszczególnym rodzajom zagrożeń przyporządkowano następujące dziedziny edukacji dla bezpieczeństwa:

- edukacja dla bezpieczeństwa politycznego;
- edukacja dla bezpieczeństwa militarnego;
- edukacja dla bezpieczeństwa gospodarczego;
- edukacja dla bezpieczeństwa publicznego;
- edukacja dla bezpieczeństwa psychospołecznego;
- edukacja dla bezpieczeństwa ekologicznego.

Tak wyodrębniony podział poszczególnych dziedzin edukacji obronnej sprowadza się tylko do tych jej sfer, których cele kształcenia odnoszą się w sposób jednoznaczny do problematyki bezpieczeństwa i obronności państwa.

Problemy edukacyjne w systemie bezpieczeństwa Polski spełniają wiele funkcji, spośród których najważniejszą jest przygotowanie człowieka – obywatela do aktywnego udziału w życiu społecznym, w tym kształtowania jego świadomości oraz nabywania umiejętności ważnych z punktu widzenia obronności i bezpieczeństwa państwa.

Rozważając problematykę edukacji obronnej należałoby zdefiniować jej znaczenie pojęciowe. Dokonując analizy literatury przedmiotu należy stwierdzić, że pojęcie to nie jest jednoznaczne i bywa różnie definiowane. Wobec tego wydaje się zasadne oddzielne omówienie obu członów tego terminu.

---

[17] Badania te (pod kier. nauk. R. Stępnia) przeprowadzone w latach 1993-1995, stanowią część badań nad systemem bezpieczeństwa Polski.

I tak W. Okoń pojęcie „*edukacja*" definiuje jako ogół procesów oświatowo-wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko pojętą oświatę [18].

Niemal jednobrzmiąco definiują „*edukację*" encyklopedia popularna PWN jak i słownik języka polskiego, określając ją jako wychowanie, głównie pod względem umysłowym, kształcenia, nauki, itp.

Jak więc wynika z przytoczonych definicji termin edukacja łączy w sobie co najmniej dwa główne wątki: wychowanie oraz kształcenie. Wieloznaczność i niestabilność terminu może sugerować, że jego użycie wydaje się niecelowe, jednak w odniesieniu do terminu *edukacja obronna* takie pojęcia jak wychowanie i kształcenie są jak najbardziej uzasadnione, ponieważ trudno sobie wyobrazić pominięcie któregokolwiek z nich.

Co do drugiego członu terminu edukacja obronna, to Słownik języka polskiego określa słowo *obronny* jako przystosowany do obrony, służący do obrony, mający stanowić obronę. Powyższe sformułowanie eliminuje wręcz z edukacji obronnej treści służące przygotowaniu ludności do walki zaczepnej i wojny nieobronnej.

W. Okoń nie wymienia pojęcia edukacja obronna, natomiast przybliża termin wychowanie obronne określając je jako: „system działalności szkoły, instytucji paramilitarnych oraz samych wychowanków, którego celem jest przygotowanie młodzieży szkolnej i akademickiej do obrony własnego kraju oraz do zapewnienia jej odpowiedniego rozwoju fizycznego i moralnego[19].

Powyższa definicja zawęża jednak treść pojęcia edukacji obronnej ograniczając ją przede wszystkim do sfery zagrożeń militarnych.

Przeobrażenia społeczno – polityczne i ekonomiczne, zakładana integracja Polski z systemami i strukturami zachodnioeuropejskimi, konieczność zapewnienia sprawnie działającego systemu ochrony i obrony ludności, niespójne z rzeczywistością, wielokrotnie nowelizowane akty prawne dotyczące

---

[18] W. OKOŃ, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1992, s. 50.
[19] W. Okoń,.....*tamże*. s.53.

edukacji obronnej i bezpieczeństwa państwa, towarzyszyły podjęciu badań nad modelowym systemem edukacji obronnej społeczeństwa, prowadzonych w AON, zgodnie z „Resortowym programem prac naukowo – badawczych w dziedzinie obronnej na lata 1996 - 2000". Zwrócono tam uwagę na fakt, że wyżej wymienioną niestabilność pojęciową edukacji obronnej dodatkowo komplikuje jej złożoność, wyrażająca się co najmniej dwoma rodzajami wpływów (oddziaływań) na adresatów edukacji obronnej:

- oddziaływanie instytucji, mające na celu realizację określonych zadań edukacyjnych, szkoleniowych;
- oddziaływanie środowiskowe (stowarzyszenia i organizacje społeczne, rodzina, itp.).

W praktyce wymienione grupy oddziaływań współistnieją równolegle, pozostając w ścisłym związku ze sobą. Planując zatem treści, formy i metody edukacji obronnej, czyli mówiąc inaczej – organizując wpływy i bodźce mające doprowadzić do określonych zmian w systemie wartości, wiedzy i umiejętności społeczeństwa – należy uwzględniać szeroki wachlarz oddziaływań pozostających poza zasięgiem ich bezpośredniej ingerencji. Powyższe uwarunkowania determinują brak możliwości rozpatrywania procesu edukacji obronnej tylko i wyłącznie w układzie zamkniętym. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest trudność w ustaleniu rzeczywistego wpływu np. stowarzyszeń i organizacji społecznych, masmediów czy też rodziny na jakościowe i ilościowe zmiany w postawach, wiadomościach oraz umiejętnościach uczestników tejże edukacji. Dlatego też wydaje się, że przyjęta przez zespół autorski badań nad „Modelowym systemem ...," definicja edukacji obronnej ujmuje szeroki splot czynników ją warunkujących. Stwierdza się tam, że ***Edukacja obronna*** to ogół procesów oświatowo-wychowawczych, realizowanych głownie przez rodzinę, szkołę, wojsko, kościoły, środki masowego komunikowania, organizacje społeczne i stowarzyszenia, zakłady pracy, oraz specjalnie powołane instytucje, ukierunkowane na kształtowanie

systemu wartości i upowszechniania wiadomości ważnych dla bezpieczeństwa kraju [20].

Wobec tak sformułowanej definicji edukację obronną należy postrzegać jako pewien złożony proces realizowany przez wiele środowisk o charakterze formalnym i nieformalnym, propagujących upowszechnianie wartości, wiedzy i umiejętności ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa.

Natomiast w ujęciu systemowym edukację obronną należy rozpatrywać jako zespół elementów obejmujących: cele, treści kształcenia i oddziaływania, kształtujące postawy, oraz sposoby ich realizacji, ponadto kierowników procesów edukacji, uczestników i środowisko dydaktyczno-wychowawcze, a także łączące ich zależności.

Sprowadza się to do takiego ukształtowania ww. elementów i zależności między nimi, aby jak najlepiej służyły osiąganiu celów związanych z przygotowaniem całego społeczeństwa w zakresie problematyki związanej z obronnością i bezpieczeństwem państwa.

W związku z powyższym jednym z ważniejszych problemów, w rozwiązaniu którego uczestniczy i uczestniczyć będzie edukacja obronna jest bezpieczeństwo kraju (państwa).

Zgodnie z ustawą o powszechnym obowiązku obrony każdy obywatel naszego państwa jest współodpowiedzialny za jego losy i bezpieczeństwo. Niestety zapis ten nie przystaje do aktualnej sytuacji. Szczególnie wyraźnie występuje to w cenionych współcześnie cechach osobowych. Dotychczas preferowane wzory społecznego, politycznego i patriotycznego zaangażowania, ustępują miejsca cechom zorientowanym na życie w zamkniętym kręgu rodziny i przyjaciół, podporządkowanym kultywowaniu zainteresowań osobistych. Są to problemy, które jeszcze bardziej komplikują problematykę edukacji obronnej. Integracja ze strukturami NATO nie zwalnia naszego kraju z umacniania własnego systemu bezpieczeństwa, a co się z tym wiąże kształtowania systemu edukacji obronnej. Narodowa świadomość, zachowanie polskiej tożsamości warunkuje przynależność Polski do Europy. „Nie

[20] R. Stępień (red.), *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa. Koncepcje*, AON, Warszawa 1997

będziemy bowiem narodem prawdziwie europejskim, póki nie wyodrębnimy się z Europy – gdyż europejskość nie polega na zlaniu się z Europą, lecz na tym, aby być jej składową częścią – specyficzną, nie dającą się niczym zastąpić" [21].

Jak wynika z sondaży prowadzonych przez CBOS[22], generalnie społeczeństwo, w tym także i młodzież w wieku poborowym widzi potrzebę umacniania obronności kraju, lecz bardzo rzadko dostrzega potrzebę własnego udziału w tym przedsięwzięciu.

Powszechnie wskazywana jest, nierealna przy obecnej kondycji ekonomicznej państwa, potrzeba stworzenia armii zawodowej. Dążenie do zwiększenia stopnia uzawodowienia armii w wojskach operacyjnych tylko częściowo rozwiązuje ten problem, ponieważ w dalszym ciągu pobór powszechny będzie podstawowym źródłem zasilania istniejących i tworzonych wojskowych jednostek obrony terytorialnej (OT). Skuteczna realizacja powyższego planu wymaga zatem, znacznego wysiłku oraz współdziałania wielu podmiotów wychowawczych (rodzina, szkoła, organizacje młodzieżowe i społeczne, środki masowego przekazu, itp.). Ścisły związek pomiędzy patriotyzmem a gotowością do obrony kraju stanowił w naszej historii podstawę wychowania kolejnych generacji Polaków. Do tradycji tej nawiązują również programy kształtowania postaw obywatelskich, realizowane poprzez poszczególne instytucje wychowawcze. Niemniej jednak współcześnie istnieje ogólne przekonanie, że tworzenie nowego systemu edukacji obronnej młodzieży wymaga zastosowania jasnych i przejrzystych mechanizmów organizacyjno – prawnych, służących obronności i bezpieczeństwu państwa oraz uwzględniających potrzeby i oczekiwania jednostki. W przygotowanym przez MEN dokumencie pt.: „Harmonogram realizacji założeń długofalowej polityki edukacyjnej państwa" proponuje się by MON dokonało do 2005 r. kompleksowej reformy systemu edukacji obronnej młodzieży na wszystkich poziomach nauki i studiów. Jednym z ważniejszych problemów jest poddanie

---

[21] J. Salij, *Rozpacz pokonana*, Poznań 1983, s.246.
[22] Badania sondażowe przeprowadzone przez Centrum Badania Opinii Społecznej – paźdz.- listopad 1999 r.

gruntownej analizie celów i treści wychowania obronnego, a także patriotycznego - obywatelskiego, z jednoczesnym uwzględnieniem potrzeby weryfikacji współczesnych poglądów na temat patriotyzmu, ojczyzny, powinności obywatelskich w zakresie obronności kraju. *Zarówno obszar wartości jak i zakładane cele edukacji obronnej powinny być rozpatrywane w kontekście problematyki bezpieczeństwa państwa*. To jakościowo nowe ujęcie dotyczy także treści, metod, form i środków kształcenia.

Edukacja obronna młodzieży jak i wszelka edukacja wymagają gruntownej przebudowy - zmiany istniejącego wypaczonego modelu przejściowego. Wszelkie próby zmian istniejącej sytuacji nie zawsze są przyjmowane z oczekiwanym zrozumieniem, w środowisku ludzi bezpośrednio lub pośrednio odpowiedzialnych za realizację celów i zadań edukacji obronnej.

Jednym z podstawowych elementów systemu edukacji obronnej młodzieży jest edukacja obronna w systemie oświaty (jak wykazują doświadczenia najbardziej racjonalnym, efektywnym i najtańszym sposobem powszechnego przygotowania obronnego młodzieży jest prowadzone przysposobienie obronne w szkołach). Jednakże od 1986 roku liczba godzin przeznaczonych na realizację przysposobienia obronnego systematycznie malała. W szkołach podstawowych zlikwidowano PO jako przedmiot, siedem tematów włączono do innych przedmiotów i jak wynika z praktyk tematy te nie były w większości realizowane. W szkołach ponadpodstawowych ograniczono ilość godzin przeznaczonych na realizację PO usuwając treści ogólnowojskowe. Nowelizowane treści programowe ograniczone zostały głównie do zagadnień walki z zagrożeniami okresu pokoju. Pozostaje to w sprzeczności z ogólnym przekonaniem, iż efektem nauczania przysposobienia obronnego w szkołach powinno być przygotowanie młodzieży do racjonalnych zachowań w obliczu zagrożeń cywilizacyjnych i militarnych, oraz aktywne uczestnictwo w przedsięwzięciach obronnych (realizowanych przez organy administracji państwowej, samorządu terytorialnego i organizacje społeczne).

W marcu 1991 r. na mocy porozumienia Ministrów MON i MEN zlikwidowano Katedry Szkolenia Wojskowego w wyższych uczelniach

(mimo, że realizowany program zawierał ratownictwo i pomoc sanitarną, wybrane zagadnienia obrony cywilnej i wiadomości ogólnoobronne, jako tematy do wyboru). Ograniczenie ilości godzin PO (OC), usunięcie problematyki wojskowej, likwidacja szkolenia obronnego studentów, budząca wiele kontrowersji próba blokowego ujęcia problematyki bezpieczeństwa i ekologii w ścieżkach międzyprzedmiotowych, ograniczone oddziaływanie organizacji młodzieżowych i paramilitarnych, brak centralnego ośrodka koordynującego odpowiedzialnego za określanie celów, programowanie oraz współdziałanie poszczególnych elementów systemu edukacji obronnej - to tylko niektóre z wielu problemów jakie stały się udziałem edukacji obronnej młodzieży realizowanej po 1989 roku. Wiele kontrowersji budziły i nadal budzą jakiekolwiek próby modyfikowania bądź uaktualniania obowiązujących programów. Szczególnie wyraźnie problem ten występuje w założeniach programowych opracowanych w ramach reformy systemu edukacji. Występujące tam węzły treściowe edukacji: *politycznej, wojskowej (militarnej), ekonomicznej, psychospołecznej, prawnej czy też ekologicznej,* występują w tak wielu programach nauczania i formach kształcenia, że trudno je wiązać tylko z celami edukacji obronnej. Wynika to z braku wyraźnie sprecyzowanej polityki edukacyjnej z zakresu obronności i bezpieczeństwa.

Poza wyżej wymienionymi węzłami treściowymi z pewnością nie wolno pominąć świadomościowych uwarunkowań stanu bezpieczeństwa Polski, w których edukacja obronna młodzieży powinna odgrywać decydującą rolę. Chodzi tu o stosunek młodych obywateli do spraw obronności oraz dostrzeganie istniejących i potencjalnych zagrożeń, w tym także rozumienie potrzeby wypełniania powinności obronnych. Świadomość obronna młodzieży jest wynikiem kształtowania pożądanych postaw, systemu wartości, w którym sprawy bezpieczeństwa państwa, przekonanie o potrzebie przygotowań do jego obrony, zajmują istotne miejsce. Świadomość ta uwarunkowana jest stopniem oddziaływania systemu edukacji obronnej, mającego charakter celowy (mimo, że działanie poszczególnych elementów systemu nie zawsze jest spójne i w pełni uświadomione w stosunku do przedmiotu oddziaływań).

Mówiąc o systemie edukacji obronnej młodzieży należy rozumieć ją jako zintegrowany układ sprzężonych ze sobą i współdziałających elementów, których łączne funkcjonowanie zapewnić ma osiągnięcie zamierzonego celu[23]. Celem tym jest kształtowanie świadomości obronnej, a także przekazywanie wiedzy i umiejętności ważnych z punktu widzenia obronności i bezpieczeństwa państwa. W skład tak rozumianego systemu edukacji obronnej młodzieży, oprócz niej samej, stanowiącej przedmiot jej oddziaływania wchodzi szereg elementów (są to: szkoła, organizacje i stowarzyszenia społeczne, rodzina, masmedia, wojsko, kościoły). Analizując skład tego systemu należy stwierdzić, że jest to system otwarty, posiadający stały kontakt z otoczeniem, charakteryzujący się wysoką dynamiką zmian - oparty na tradycjach. W związku z powyższym, rozpatrując edukację obronną młodzieży w kontekście podjętego tematu przyjęto, że ***edukacja obronna młodzieży*** *to ogół procesów oświatowo-wychowawczych, realizowanych przez instytucje oddziaływania bezpośredniego, pośredniego i naturalnego, służących kształtowaniu wartości i umiejętności oraz przekazywaniu wiadomości ważnych z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa.*

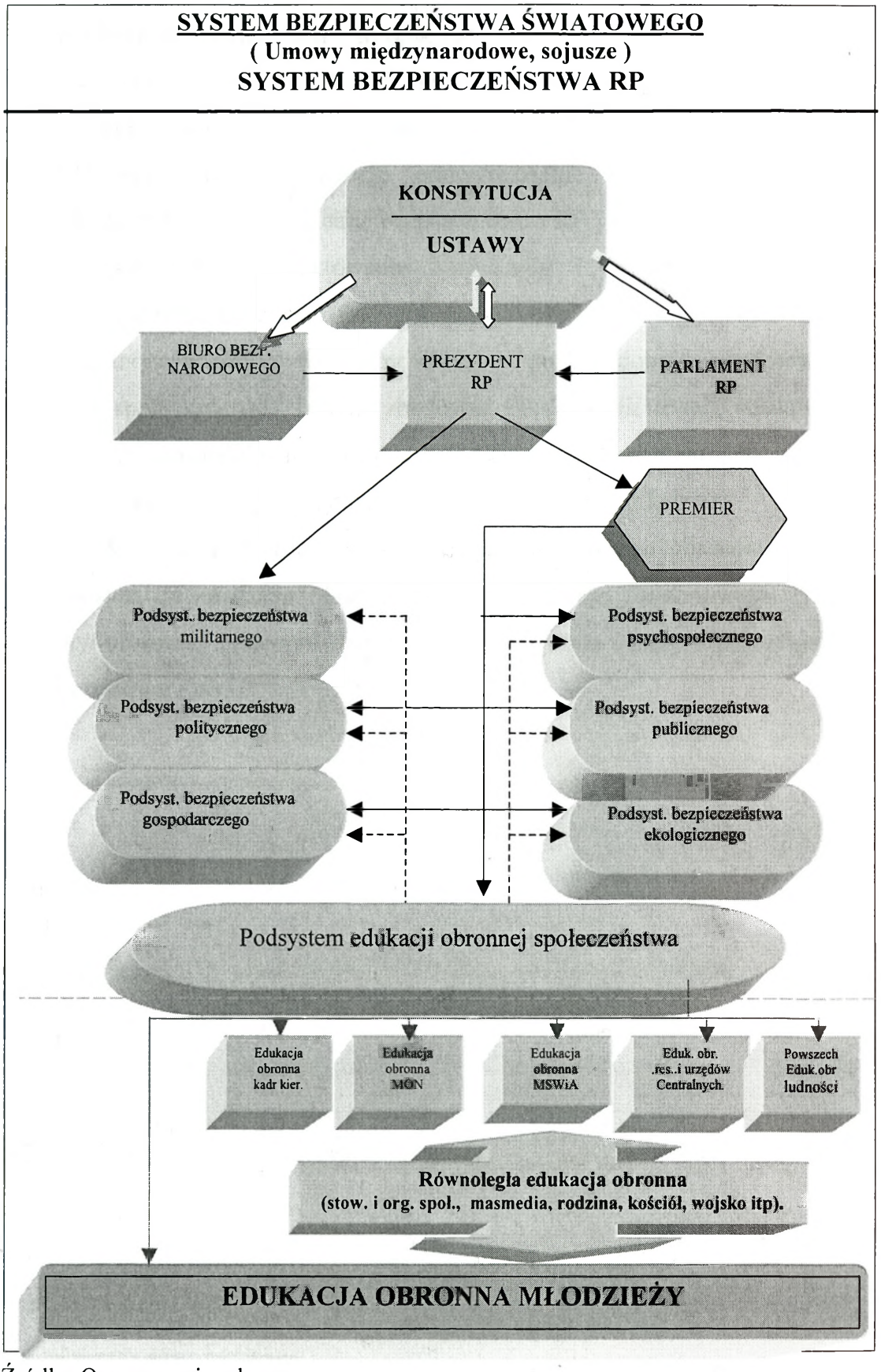
Obecna sytuacja Polski w Europie i świecie oraz przeobrażenia dokonujące się w kraju wymagają zasadniczych zmian w sferze kształcenia oraz wychowania obywatelskiego i obronnego. Stan edukacji obronnej młodzieży i całego społeczeństwa charakteryzuje się niespójnością, licznymi przeciwnościami, brakami programowymi, organizacyjnymi i materialnymi. *Nowe uwarunkowania społeczno – polityczne Polski, ewolucja potencjalnych zagrożeń, zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych, coraz wyraźniej dostrzegalne zależności pomiędzy bezpieczeństwem personalnym i strukturalnym wymagają nowego spojrzenia na sprawy bezpieczeństwa oraz obronności państwa. Szczególnie dotyczy to jasnego określenia miejsca i roli edukacji obronnej młodzieży w systemie bezpieczeństwa Polski.* Próbę graficznego przedstawienia omawianego problemu, w oparciu o dokonaną powyżej analizę systemowo – pojęciową, a także organizacyjną ilustruje rysunek 2.

---

[23] A. Lewin, *System wychowania a twórczość pedagogiczna*, Warszawa 1983, s. 27.

Rys. 2

Miejsce edukacji obronnej młodzieży w systemie bezpieczeństwa RP.

Źródło: Opracowanie własne.

O ile prowadzone w AON badania[24] potwierdziły fundamentalną rolę właściwie funkcjonującego systemu edukacji obronnej społeczeństwa dla systemu bezpieczeństwa Polski, to brak przejrzystej koncepcji edukacji obronnej młodzieży po 1989 roku (której odzwierciedleniem jest sposób realizacji problematyki obronnej w placówkach oświatowych) wskazuje na bagatelizowanie przez instytucje odpowiedzialne za jej stan, a także niedostrzeganie jej roli w systemie bezpieczeństwa RP.

Tylko poważne traktowanie kształcenia i wychowania obronnego młodzieży, dostrzeganie jego fundamentalnego znaczenia w systemie edukacji obronnej może przynieść wymierny skutek w postaci dobrze przygotowanego obronnie społeczeństwa. Trudno zbudować jakąkolwiek trwałą strukturę nie opierając jej na solidnym fundamencie. Takim fundamentem jest właściwie zorganizowany i funkcjonujący system edukacji obronnej młodzieży.

Tak więc, ***u podstaw wyboru tematu niniejszego opracowania legło przekonanie, że edukacja obronna młodzieży, będąc fundamentem systemu edukacji obronnej społeczeństwa, stanowi szczególnie istotny element systemu bezpieczeństwa Polski.***

[24] T. Jemioło (red), *System.....op. cit.*

1. METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ.

1.1. Problem badawczy.

Analiza literatury przedmiotu badań (w tym materiałów i dokumentów źródłowych) dowodzi, iż edukację obronną młodzieży należy rozpatrywać w bezpośrednim związku z szeroko rozumianą problematyką bezpieczeństwa wraz z różnorodnymi jego zagrożeniami, zarówno w wymiarze jednostkowym (personalnym) jak i strukturalnym. Trwające ciągle w tej dziedzinie spory o kształt, miejsce, rolę i zadania edukacji obronnej młodzieży świadczą o aktualności podjętej problematyki. Rozważania nad miejscem edukacji obronnej młodzieży w systemie bezpieczeństwa RP uświadamiają potrzebę dokonania analizy jej stanu i na tej podstawie sformułowania propozycji zmian oraz usprawnień. Dlatego też mając na względzie możliwości praktycznego wykorzystania wniosków z prowadzonych badań postawiono następujący **główny problem badawczy:**

Jaki jest stan aktualnie realizowanej edukacji obronnej młodzieży oraz jakie powinny nastąpić zmiany, pożądane z punktu widzenia jej miejsca, roli i zadań w systemie bezpieczeństwa RP ?

Na podstawie tak sformułowanego problemu głównego wyodrębniono następujące ***problemy szczegółowe***:

1. *Jak przedstawiały się cele, treści i formy edukacji obronnej młodzieży realizowanej w okresie II RP oraz PRL, a także jakie są jej współczesne uwarunkowania?*
2. *Jaki jest aktualny stan edukacji obronnej młodzieży realizowanej w systemie oświatowym?*
3. *Jak przedstawia się stan edukacji obronnej realizowanej równolegle przez instytucje oddziaływania bezpośredniego, pośredniego i naturalnego, a także jaki jest wpływ tejże edukacji na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności obronnych młodzieży?*
4. *Jakie powinny nastąpić zmiany w całym obszarze edukacji obronnej młodzieży w aspekcie jej miejsca, roli i zadań w systemie bezpieczeństwa RP?*

1.2. Hipoteza robocza.

Na podstawie dotychczasowej wiedzy, wynikającej z analizy faktów historycznych, materiałów źródłowych, opracowań naukowych, dokumentów normatywnych, a także obserwacji oraz wypowiedzi ekspertów, sformułowano następującą hipotezę roboczą:

Obecny stan edukacji obronnej młodzieży w ograniczonym zakresie tworzy warunki do kształtowania postaw, wiedzy i umiejętności pożądanych z punktu widzenia obronności i bezpieczeństwa państwa. Postulowane zmiany powinny uwzględniać polskie doświadczenia historyczne, a także współczesne uwarunkowania edukacyjne i społeczne, odpowiadając jednocześnie realizacji tych celów i zadań, które wynikają bezpośrednio z miejsca i roli edukacji obronnej młodzieży w systemie bezpieczeństwa RP.

1.3. Cel badań.

Celem głównym rozprawy *jest analiza i ocena stanu realizacji edukacji obronnej młodzieży i na tej podstawie wypracowanie założeń oraz wskazanie kierunków zmian pożądanych z punktu widzenia jej miejsca, roli i zadań w systemie bezpieczeństwa Polski.*

Analiza *przedmiotu badań* jakim jest cała rzeczywistość edukacji obronnej młodzieży wraz z różnorodnością jej celów, treści, form, środków oraz jej uczestnikami, pozwoliła na ustalenie kryteriów umożliwiających wyodrębnienie poszczególnych zagadnień, których rozpatrzenie stało się niezbędne dla uzyskania w miarę pełnego obrazu przemian zachodzących w tej dziedzinie. Pozwoliło to również na sformułowanie kierunków planowanych badań, oraz umożliwiło ich sprecyzowanie w postaci zadań szczegółowych.

W związku z powyższym wyodrębniono cztery następujące kryteria badawcze:

- pierwszym takim kryterium jest określenie miejsca, roli i znaczenia edukacji obronnej młodzieży - aspekt historyczny oraz jej współczesne uwarunkowania (w tym odniesienie do edukacji obronnej młodzieży realizowanej w wybranych państwach NATO);

- drugim kryterium jest stan edukacji obronnej młodzieży realizowanej w systemie oświatowym (w tym założenia programowo – organizacyjne, cele treści, formy i zadania problematyki z zakresu „edukacji dla bezpieczeństwa", obrony cywilnej oraz przysposobienia obronnego);
- trzecim kryterium jest stan edukacji obronnej realizowanej równolegle przez instytucje oddziaływania bezpośredniego, pośredniego i naturalnego (organizacje i stowarzyszenia społeczne, rodzina, masmedia, wojsko, kościoły) oraz jej wpływ na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności ważnych z punktu widzenia obronności i bezpieczeństwa państwa;
- czwartym kryterium, wynikającym z analizy wyżej wyodrębnionych zagadnień, jest sformułowanie kierunków zmian i usprawnień w zakresie edukacji obronnej młodzieży w odniesieniu do jej zadań, miejsca i roli w systemie bezpieczeństwa państwa.

Wyżej wymienione kryteria, określając ogólny zarys problematyki badawczej, umożliwiły jednocześnie sprecyzowanie następujących ***celów szczegółowych:***

1. *Przedstawić miejsce, rolę i znaczenie edukacji obronnej młodzieży w Polsce, w aspekcie historycznym oraz na tle jej współczesnych uwarunkowań.*
2. *Zbadać aktualny stan edukacji obronnej młodzieży w systemie oświatowym w zakresie zakładanych celów, treści, form i zadań jak i praktycznej realizacji problematyki obronnej w placówkach oświatowych.*
3. *Przedstawić założenia i stan realizacji „eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży", a także ocenić stan edukacji obronnej realizowanej równolegle oraz ustalić wpływ instytucji oddziaływania bezpośredniego, pośredniego i naturalnego na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności obronnych młodzieży.*
4. *Określić kierunek i zakres zmian w systemie edukacji obronnej młodzieży pożądanych z punktu widzenia jej miejsca, roli i zadań w systemie bezpieczeństwa RP.*

1.4. Metody i techniki badań.

Rozwiązanie sformułowanych na wstępie problemów badawczych wymaga zastosowania właściwych metod i technik badawczych. *Metoda badawcza* to zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych obejmujących najogólniej całość postępowania zmierzającego do rozwiązania określonego problemu naukowego. Z kolei *techniką badań* określa się czynności praktyczne, regulowane starannie wypracowanymi dyrektywami, pozwalającymi na uzyskanie optymalnie sprawdzalnych informacji, opinii i faktów. Metody są więc sposobem postępowania w badaniu określonych zjawisk, natomiast techniki to bardziej szczegółowe, specyficzne sposoby, za pomocą których możemy badać te zjawiska[25]. Z uwagi na treść problematyki badawczej oraz jej charakter w prowadzonych badaniach zastosowano następujące metody badań:

- analizę i krytykę literatury (w tym prac monograficznych, artykułów naukowych i popularnonaukowych, materiałów z konferencji naukowych);
- metodę badania dokumentów (w tym aktów prawnych i przepisów wykonawczych, materiałów analitycznych, planów oraz programów kształcenia, projektów naukowo – badawczych);
- metodę badania opinii (z wykorzystaniem takich narzędzi badawczych jak: kwestionariusz ankiety, wywiad ustny nieskategoryzowany, wywiad ekspercki, obserwacja niestandaryzowana, notatki, opisy).

Metoda analizy i krytyki literatury umożliwiła dokonanie analizy pojęciowej oraz systemowo – organizacyjnej edukacji obronnej młodzieży zarówno w ujęciu historycznym jak i wobec współczesnych jej uwarunkowań (w tym w odniesieniu do edukacji obronnej młodzieży realizowanej w wybranych państwach NATO). Z kolei metoda badania dokumentów umożliwiła analizę obowiązującego stanu prawnego, a także zakładanych celów, treści oraz form edukacji obronnej młodzieży realizowanej zarówno w systemie oświatowym jak również przez instytucje oddziaływania pośredniego i naturalnego. Metoda badania opinii umożliwiła natomiast weryfikację danych pozyskanych ww. metodami, w tym określenie rzeczywistego stanu realizacji zakładanych celów,

[25] K. Wroczyński, *Metodologia środowiskowych badań pedagogicznych*, Wrocław 1979, s. 37 – 38.

treści, form i zadań edukacji obronnej, a także ustalenie jej wpływu na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności obronnych młodzieży. Zebrany w toku badań teoretyczny materiał badawczy poddano procesowi przetwarzania z wykorzystaniem metod ogólnologicznych, w tym głównie analizy i syntezy, porównywania, analogii oraz uogólnienia[26]. Z kolei zebrany materiał empiryczny został poddany głównie analizie statystycznej oraz analizie treści wypowiedzi, a także analizie porównawczej[27]. Uzupełnieniem tej części badań były wywiady i konsultacje prowadzone zarówno z samodzielnymi pracownikami naukowymi jak i ekspertami w dziedzinie edukacji obronnej młodzieży. Uzyskane przy zastosowaniu powyższych metod badawczych wyniki poddano interpretacji naukowej, co pozwoliło na sformułowanie wniosków szczegółowych, a te z kolei na ogólne wnioskowanie o występujących, w całym obszarze edukacji obronnej, zjawiskach bądź faktach będących przedmiotem dociekań niniejszej rozprawy. Wnioski końcowe z przeprowadzonych badań pozwoliły na ostateczne rozstrzygnięcie głównego problemu badawczego oraz na pozytywną weryfikację przyjętej hipotezy roboczej, a tym samym określenie kierunków zmian i usprawnień w zakresie edukacji obronnej młodzieży.

1.5. Teren i organizacja badań.

Podstawowym celem badania opinii, była weryfikacja wyników uzyskanych wcześniej stosowanymi metodami, w tym określenie rzeczywistego stanu realizacji zakładanych celów, treści, form i zadań edukacji obronnej, a także ustalenie jej wpływu na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności obronnych młodzieży. Realizacja tak założonych celów badawczych okazała się zadaniem trudnym i złożonym. Sytuację dodatkowo komplikował fakt, iż zarówno planowanie jak i organizacja badań empirycznych realizowane były w okresie wdrażania reformy systemu oświaty. O ile na tym etapie prowadzonych badań można było poddać wstępnej weryfikacji praktyczną realizację celów, zadań, treści i form edukacji obronnej w zreformowanej szkole podstawowej oraz gimnazjum, to niemożliwe stało się przeprowadzenie takich badań w szkołach

---

[26] W. Pytkowski, *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, PWN, Warszawa 1985, s. 143.
[27] J. Szczepański, *Podstawy metodologii badań socjologicznych*, PWN, Warszawa1970, s. 76.

ponadgimnazjalnych, które zgodnie z założeniami „reformy" miały rozpocząć funkcjonowanie dopiero od roku szkolnego 2002/2003. W związku z powyższym za konieczne uznano przeprowadzenie badań w zakresie omawianej problematyki, realizowanej w szkołach ponadpodstawowych (w okresie przejściowym). Analiza problematyki badawczej dowodzi, iż problemy w edukacji obronnej młodzieży kształtują się pod wpływem trudnych do prześledzenia procesów zachodzących wewnątrz danej społeczności (w tym pomiędzy jej uczestnikami) jak również pod wpływem związków i zależności kształtujących się z jednej strony pomiędzy szkołą, społecznością lokalną, a regionem i całym państwem z drugiej (stąd też procesy te muszą być zaobserwowane wewnątrz danej społeczności, instytucji czy też szkoły). W tej sytuacji uznano za konieczne przeprowadzenie badań monograficznych (w typowych instytucjach i szkołach) oraz badań ilościowych (na odpowiednio dobranych reprezentacjach). Mając powyższe na uwadze, zastosowano dwa wzajemnie uzupełniające i weryfikujące się narzędzia badawcze tj. kwestionariusz ankiety oraz wywiadu ustnego (nieskategoryzowanego). Wychodząc naprzeciw spełnieniu wymogów przeprowadzenia badań reprezentatywnych z jednej strony, a także pogłębionych badań wewnątrz wskazanych jednostek oraz instytucji z drugiej, skierowano zróżnicowane kwestionariusze badawcze do niżej wymienionych grup (uwzględniając reprezentatywność dla populacji generalnej):

- młodzież typowych szkół ponadpodstawowych (liceum, technikum, zasadnicza szkoła zawodowa), podchorążowie SPR (absolwenci wyższych uczelni cywilnych);
- urzędnicy, dyrektorzy, nauczyciele i wychowawcy szkół podstawowych, gimnazjalnych oraz ponadpodstawowych, wykładowcy, instruktorzy stowarzyszeń i organizacji społecznych.

Zadaniem *ankiety nr 1* (zob. załącznik 1) było dostarczenie danych na temat praktycznej realizacji przysposobienia obronnego realizowanego w wybranych szkołach ponadpodstawowych (w okresie przejściowym) oraz ustalenie wpływu edukacji obronnej na prezentowane postawy patriotyczno – obronne oraz

uznawane przez młodzież wartości. Z kolei zadaniem *ankiety nr 2* (zob. załącznik 2) było dostarczenie danych na temat praktycznej realizacji „eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży".

Badania ankietowe przygotowano według następującego planu:
postawienie problemu → sformułowanie pytań szczegółowych → ułożenie instrukcji → badanie pilotażowe → przygotowanie ostatecznej wersji ankiety[28].
Opracowane kwestionariusze ankiety (zał. 1 oraz 2) zawierają:

- pytania otwarte (respondenci udzielają odpowiedzi pisemnej wg uznania),
- pytania zamknięte (respondenci dokonują wyboru spośród gotowych, uprzednio przemyślanych odpowiedzi),
- pytania alternatywne (odpowiedzi: „tak", „nie", „nie wiem"),
- pytania dysjunktywne (wybór tylko jednej z proponowanych odpowiedzi),
- pytania koniunktywne (wybór więcej niż jednej odpowiedzi).

Właściwe badania ankietowe (ankieta nr 1) przeprowadzono w okresie maj – czerwiec 2001 roku, na grupie 316 losowo wybranych uczniów w przekroju poszczególnych rodzajów szkół średnich (ZSZ, LO i Technikum). Zadaniem ankiety było dostarczenie informacji o strukturze społeczno – demograficznej respondentów, ich stosunku do przedmiotu „przysposobienie obronne", ponadto o sposobach realizacji teoretycznych, praktycznych oraz fakultatywnych form i treści nauczania PO, a także sprawdzenie znajomości podstawowych pojęć z zakresu obronności i bezpieczeństwa państwa oraz stanu wiedzy i umiejętności badanych z zakresu kształcenia obronnego. Wyniki analizy statystycznej materiału dostarczonego przez ankietę pozwoliły jedynie na ograniczone wnioskowanie i uogólnianie o występowaniu niektórych zjawisk i procesów będących obiektem zainteresowania prowadzonych badań. Dlatego też dla uzyskania pełniejszego obrazu badanej problematyki równolegle zastosowano wywiad ustny nieskategoryzowany, przeprowadzony na grupie 68 losowo wybranych uczniów i nauczycieli PO oraz dyrektorów szkół ponadpodstawowych. Analiza treści wypowiedzi respondentów pozwoliła na uzupełnienie i weryfikację danych uzyskanych metodą badań ankietowych.

[28] M. Łobocki, *Metody badań pedagogicznych*, PWN, Warszawa 1982, s. 271.

Zestawienie ilościowe respondentów z podziałem na poszczególne grupy badawcze oraz wyodrębnieniem płci i pochodzenia środowiskowego respondentów przedstawiono w poniższej tabeli.

Struktura społeczno – demograficzna uczniów wybranych szkół ponadpodstawowych.

Grupa badawcza	Liczba badanych	Płeć		Miejsce zamieszkania		
		Kobieta	Mężczyzna	Miasto		Wieś
				do 30 tys.	31-100 tys.	
I	92	44	48	0	76	16
II	116	36	80	76	8	32
III	108	0	108	0	92	16
Razem	**316**	**80**	**236**	**76**	**174**	**64**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Grupa I - ***Zespół Szkół Ogólnokształcących w Nysie (uczniowie LO).***

Grupa II - ***Zespół Szkół Rolniczych w Grodkowie (uczniowie technikum).***

Grupa III - ***Zespół Szkół Zawodowych nr 1 w Lubinie (uczniowie zasadniczej szkoły zawodowej).***

Z kolei badania ankietowe mające na celu ocenę stanu realizacji „eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży", przeprowadzono w czerwcu 2001 roku (zob. zał. 2) na próbie 30 – stu uczniów, losowo wybranej klasy o profilu przysposobienia wojskowego z Liceum Ogólnokształcącego w Nysie. Zadaniem ankiety było m.in. dostarczenie informacji o strukturze społeczno – demograficznej respondentów, motywach wyboru klasy o profilu przysposobienia wojskowego, wpływie środowiskowym oraz stopniu zadowolenia z podjętej decyzji, a także dokonanym wyborze jako świadomie podjętej decyzji zawodowej. Pytania dotyczyły również treści, form i metod nauczania stosowanych w ramach zajęć z przysposobienia wojskowego, a także zainteresowań respondentów, ich planów po ukończeniu szkoły średniej oraz stosunku do powszechnego obowiązku służby wojskowej. Dla uzyskania pełniejszego obrazu badanej problematyki równolegle zastosowano wywiad ustny nieskategoryzowany, przeprowadzony na grupie 16 losowo wybranych uczniów, nauczycieli, instruktorów oraz dyrektorów szkół ponadpodstawowych.

Analiza treści wypowiedzi respondentów pozwoliła na uzupełnienie i weryfikację danych uzyskanych metodą badań ankietowych. Zestawienie ilościowe wraz z wyodrębnieniem płci oraz pochodzenia środowiskowego respondentów przedstawia poniższa tabela.

Struktura społeczno – demograficzna uczniów wybranej klasy o profilu przysposobienia wojskowego.

Grupa badawcza	Liczba badanych	Płeć [%]		Miejsce zamieszkania [%]		
		Kobieta	Mężczyzna	Miasto		Wieś
				do 30 tys.	31-100 tys.	
IV	30	33,4	66,6	3,3	53,3	43,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w czerwcu 2001 r.

Grupa IV - uczniowie II klasy Liceum Ogólnokształcącego w Nysie (klasa o profilu przysposobienia wojskowego)

Właściwe badania ankietowe poprzedzone zostały badaniem pilotażowym mającym na celu weryfikację postawionych pytań. Badane grupy nie przekraczały 30 osób. Ankietowani każdorazowo byli informowani o celu i charakterze badań ze szczególnym uwzględnieniem instrukcji wypełniania ankiety oraz zapewniani o pełnej anonimowości, co powinno wpłynąć korzystnie na prawidłowość i rzetelność udzielanych odpowiedzi. Materiał dostarczony przez ankietę posłużył analizie statystycznej, umożliwiającej ilościowy opis zaobserwowanych procesów i zjawisk. W stopniu ograniczonym pozwalał także na wnioskowanie o występowaniu niektórych zjawisk i faktów, a także występowaniu zależności między nimi. Jednakże jakościową weryfikację uzyskanych wyników statystycznych umożliwiła dopiero analiza wypowiedzi uzyskanych w wywiadzie ustnym. Dane pozyskane metodą wywiadu dają pełniejszy obraz osobowości respondentów, ich systemu wartości.

Przystępując do interpretacji zgromadzonych wyników badań posłużono się głównie metodą analizy statystycznej, analizy treści wypowiedzi, a także analizy porównawczej.

2. MIEJSCE, ROLA I ZNACZENIE EDUKACJI OBRONNEJ MŁODZIEŻY W POLSCE - historyczne i współczesne uwarunkowania.

Przedmiotem badań autora w niniejszym rozdziale jest próba odpowiedzi na pytanie: jak przedstawiały się cele, zadania, treści i formy edukacji obronnej młodzieży realizowanej w okresie II RP oraz PRL, a także jakie są jej współczesne uwarunkowania?

Celem podjętych badań jest określenie miejsca, roli i znaczenia edukacji obronnej młodzieży w Polsce, w aspekcie historycznym oraz na tle jej współczesnych uwarunkowań.

Rozważania zmierzające do rozstrzygnięcia ww. problemu szczegółowego oraz osiągnięcia zamierzonego celu, ujęto w cztery podrozdziały, poświęcając je kolejno:

1. Edukacji obronnej młodzieży w okresie międzywojennym (lata 1918-1939)
2. Ewolucji celów, treści i form edukacji obronnej młodzieży w okresie PRL (lata 1945 – 1989).
3. Edukacji obronnej młodzieży polskiej po 1989 roku.
4. Współczesnym uwarunkowaniom edukacji obronnej młodzieży w wybranych państwach NATO.

Rozważając problematykę edukacji obronnej młodzieży nie sposób pominąć jej historycznych uwarunkowań. Zmienność ideałów i haseł wychowawczych tak znamienna dla niemal całego okresu historii ludzkiej, potwierdza istotę oraz konieczność społeczną wychowania. Wychowanie zawierające takie ideały, cele, treści i procesy, które w sposób szczególny służyły przygotowaniu do obrony rodziny, plemienia, ojcowizny, grupy społecznej czy też narodu (państwa), spełniało szczególną rolę w dążeniu do uspołecznienia jednostek ludzkich. Już w starożytnej Grecji łączenie wychowania fizycznego, moralnego i umysłowego służyło urzeczywistnianiu przekonania, że cennym obywatelem jest ten, kto swą tężyzną fizyczną i moralną mógł oddać państwu przysługę w czasie wojny, na placu boju, a w czasie pokoju w przysposabianiu

narodu do przyszłej wojny[29]. Szczególne zasługi w tworzeniu nowego systemu wychowawczego należy przypisać Platonowi, którego przedmiotem zainteresowania stało się wychowanie członków dwóch stanów wyższych, panujących, w których „jeden ma państwa bronić orężem, drugi przy pomocy rozumu i wiedzy kierować jego losami"[30].

Myśli takie jak: „Zdrowy duch w zdrowym ciele" (Juwenal); „długa droga przez przepisy, krótka przez przykłady" (Seneka); „gruntownie, a nie dużo" (Pliniusz Młodszy) odzwierciedlały tak znamienne dla starożytnego Rzymu wychowanie praktyczne, gdyż silne militarnie państwo potrzebowało dobrze przygotowanych wojowników jak i urzędników.

Średniowiecze przynosi rozkwit wychowania rycerskiego, opartego na „podstawowych ideałach greckiego wychowania harmonijnego, władzy ciała i ducha"[31]. Młodzież rycerską kształcono w zakresie jazdy konnej, pływania, strzelania z łuku, szermierki, łowów, gry w szachy i poezji.

W XVI wieku humaniści polscy, zafascynowani ideą naprawy Rzeczypospolitej, źródeł umocnienia kraju upatrywali w wychowaniu młodzieży. Szymon Maricius z Pilzna pisał „Państwo pomnaża stale swoje siły tylko w takim przypadku, jeżeli ma dobrych obywateli. Ci zaś mogą należycie spełniać swoje obowiązki jeżeli otrzymali w młodości właściwe wychowanie i wykształcenie"[32]. Idea ta stosowana była również przez Akademię Szlachecką Korpusu Kadetów, zwaną także Szkołą Rycerską (1765), gdzie wpajano zasady etyki indywidualnej i społecznej oraz wymogi życia obywatelskiego zgodnie z zasadami patriotyzmu. Nie można przy tym pominąć zasług Stanisława Staszica, który wprowadził wiele istotnych treści do edukacji obywatelskiej młodzieży. Główne tezy jego wychowania moralnego odnosiły się do uspołecznienia jednostki poprzez wskazywanie obowiązków wobec bliskich i całego społeczeństwa. Niestety rodząca się w Polsce nowoczesna myśl edukacyjna oparta na celowym i programowym wychowaniu

---

[29] Zob. S. Kot, *Historia wychowania. Zakres podręcznikowy*, Warszawa – Kraków – Łódź – Lublin – Poznań – Wilno – Zakopane, 1942, s.12
[30] Tamże s.39
[31] Tamże s. 118.
[32] (Red.) Ł. Kurdybacha, *Historia wychowania*, Warszawa 1965, s. 402

patriotyczno-obywatelskim młodzieży została brutalnie „zdławiona" na długie lata (począwszy od pierwszego i kolejnych rozbiorów Polski, aż do zakończenia I wojny światowej i odzyskania niepodległości).

2.1. Edukacja obronna młodzieży w okresie międzywojennym (1918– 1939).

Odzyskaniu niepodległości i odradzaniu się państwowości polskiej po latach niewoli, towarzyszyła świadomość ogromu poniesionych ofiar w walce o wolność i niepodległość ojczyzny. Bolesne doświadczenia I wojny światowej uświadomiły wielu Polakom, że sprawa niepodległości ojczyzny i obrona jej suwerenności nie może być tylko i wyłącznie zadaniem armii, ale obowiązkiem całego społeczeństwa. Wychodząc z tego założenia wskazywano na konieczność przyjęcia systemowych rozwiązań w zakresie przygotowania obronnego obywateli RP, a odnoszących się bezpośrednio do definiowanych wówczas potencjalnych zagrożeń dla suwerenności i niepodległości odrodzonego państwa polskiego. Należy przy tym podkreślić, że szczególną rangę nadano tutaj wychowaniu obronnemu młodzieży w systemie oświatowym, które spełniało co najmniej kilka kryteriów:

- po pierwsze, zapewniało charakter masowy przedsięwzięcia;
- po drugie jednolitość programową oraz form i metod szkolenia,
- po trzecie nadzór nad procesem wychowawczym.

Takie rozwiązanie umożliwiało realizację podstawowego celu – kształtowania współodpowiedzialności za losy własnego państwa i narodu, już od najmłodszych lat. Uważano, że realizacja tak zakładanego celu powinna odbywać się poprzez kształtowanie postaw patriotycznych młodzieży szkolnej, a także przekazywanie jej wiedzy i umiejętności obronnych.

Tak więc, wraz z uzyskaniem niepodległości przez Polskę w 1918 r. władze państwowe przystąpiły do tworzenia nowego systemu oświatowego, w którym problematyka edukacji obronnej młodego pokolenia znalazła szczególne miejsce. Jego źródła osadzone były na ówczesnych koncepcjach społeczno – politycznych, czego efektem były lansowane dwa modele wychowania obronnego:

- model narodowy – obowiązujący do połowy lat dwudziestych;
- model państwowy - propagowany i realizowany do wybuchu II wojny światowej.

Bez względu jednak na to, który z modeli obowiązywał w danym okresie to z całą stanowczością należy stwierdzić, że ogół procesów kształcących, wychowawczych i oświatowych ukierunkowany został na realizację podstawowego celu jakim stało się kształtowanie świadomości obronnej młodzieży w aspekcie umiejętności i wiedzy, związanych nie tylko z właściwym zachowaniem się w sytuacjach zagrożeń militarnych, ale także powstałych w wyniku wypadków oraz różnego rodzaju klęsk żywiołowych.

W okresie II RP dominował pogląd, że wychowanie jest procesem całościowym, łączącym zarówno oddziaływania w sferze moralności, jak i religijnej, społecznej, narodowej, patriotycznej, obywatelskiej czy też państwowej. Zainteresowanie w tym okresie edukacją obywatelsko – państwową, wychowaniem fizycznym i przysposobieniem wojskowym było powiązane nie tylko z pracą pedagogiczną szkół, ale w dużej mierze stanowiło efekt pracy wielu organizacji i stowarzyszeń, których celem było umacnianie obronności państwa.

Edukacja obronna młodego pokolenia w Polsce międzywojennej odbywała się głównie w oparciu o przedmioty z zakresu przysposobienia wojskowego (PW), realizowanego zarówno przez szkoły jak i organizacje paramilitarne i społeczne. Szczególne zainteresowanie taką właśnie formą edukacji wykazywały wojskowe ośrodki decyzyjne z marszałkiem Józefem Piłsudskim na czele[33]. Bardzo istotnym argumentem przemawiającym za przyjęciem takiej właśnie opcji edukacyjnej był czynnik ekonomiczny, gdyż przeszkolenie w ramach PW pozwalało na znaczne skrócenie czasu odbywania zasadniczej służby wojskowej[34].

---

[33] Por. J. Ulrych, *WFiPW – założenia i wytyczne Marsz. J. Piłsudskiego*, Niepodległość t.6, Warszawa 1958, s. 208 – 219.

[34] M. Fularski, *Przysposobienie wojskowe w Polsce*, Warszawa 1929, s. 61 – 74.

2.1.1. Organizacyjno – prawne uwarunkowania edukacji obronnej młodzieży w okresie międzywojennym.

Problemy jakie od samego początku odzyskania niepodległości towarzyszyły państwu polskiemu (konieczność obrony granic, powstania wielkopolskie i śląskie oraz wojna) nie tworzyły dogodnego klimatu do płynnego wprowadzenia przysposobienia obronnego w programach wybranych szkół. Z tego względu w okresie 1918 – 1921, na podstawie porozumienia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwa Spraw Wojskowych, udało się zorganizować tylko jeden eksperymentalny batalion młodzieży szkolnej przy Szkole Podchorążych w Warszawie[35].

Za niezwykle istotne wydarzenie w edukacji obronnej młodzieży należy uznać (wydane na przełomie 1922/1923 roku) wspólne rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, na mocy którego wprowadzono na teren szkół hufce przysposobienia wojskowego oraz obowiązkowe przysposobienie wojskowe w szkołach średnich, zawodowych i seminariach nauczycielskich (Dz. Rozk. MSWojsk. Nr 50 z 19.XII.1922 i Dz. U. MWRiOP nr 1/102 z 1923, poz. 2.). Zwracano przy tym szczególną uwagę, aby w szkole realizować głównie zagadnienia teoretyczne, natomiast zagadnienia praktyczne, oparte na programach i metodach wojskowych, w czasie wakacyjnych obozów szkolnych (zalecenia te zawarte zostały w tymczasowym programie PW opublikowanym dn. 05.01.1923 r., przez MWRiOP). Wprowadzenie obowiązkowego PW w szkole zapoczątkowało dynamiczny rozwój tej formy przygotowania obronnego szerokich mas młodzieży polskiej. Jednak w związku z tym, że rozwój ten był nierówny i niejednokrotnie hamowany przez czynniki polityczno – ekonomiczne oraz brak zdecydowanego stanowiska władz państwowych i rządu, coraz bardziej dostrzegano potrzebę organizacyjno - prawnego unormowania tej formy edukacji obronnej młodzieży. W okresie międzywojennym kilkakrotnie podejmowano próby uchwalenia, a następnie

---

[35] Podstawę prawną stanowiła *Tymczasowa Ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej* ogłoszona w Dzienniku Rozporządzeń Komisji Wojskowej, dodatek nr 2 z dn. 01.01.1918.

nowelizacji aktów prawnych dotyczących zarówno zasad organizacji, udziału jak i też zmian programowych przysposobienia wojskowego. Wobec kolejnej nieudanej próby „przeforsowania" projektu „ustawy o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego", podjęto próbę powołania organu mającego koordynować całokształt działań na polu edukacji obronnej. Tak więc dn. 25.04.1925r. przy MWRiOP powołano Naczelną Radę Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego[36]. Jednak sprzeczności wewnątrz Rady, brak przedstawicieli sportu masowego i stowarzyszeń społecznych oraz pogarszająca się sytuacja polityczno – ekonomiczna, doprowadziły w krótkim czasie do zawieszenia jej działalności.

Podejmowane w dalszym ciągu próby powołania centralnej instytucji posiadającej uprawnienia do nadzoru i kontroli resortów zajmujących się wychowaniem fizycznym, przysposobieniem wojskowym i sportem zostały w końcu uwieńczone sukcesem. Dnia 28.01.1927r. zostało wydane rozporządzenie wykonawcze w sprawie utworzenia Państwowego Urzędu Wychowania fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWF i PW). Ponadto tym samym rozporządzeniem powołano Radę Naukową Wychowania Fizycznego, a także wojewódzkie, powiatowe oraz miejskie Komitety Wychowania Fizycznego i Przysposobienia obronnego. Minister spraw wojskowych w porozumieniu z ministrami: spraw wewnętrznych oraz wyznań religijnych i oświecenia publicznego ustalił organizację oraz szczegółowy zakres działania PUWFiPW[37]. Do zadań PUWF i PW należało:

- ustalenie kierunków rozwoju WF i PW,
- przedstawienie zainteresowanym kierownikom resortów wniosków i opinii dotyczących wydawania niezbędnych rozporządzeń związanych z WF i PW oraz przewidzianych kredytów na cele WF i PW,
- nadzór i kontrola instytucji oraz organizacji WF i PW,

[36] Dz. U. RP nr 35, poz. 314. z dn. 28. V. 1925 r

[37] W. Jastrzębski, *Wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe w II Rzeczypospolitej, (*w:) Polska odrodzona w 1918 roku, Bydgoszcz 1990, s.112 – 118.

- przedstawianie ministrowi Spraw Wojskowych propozycji obsady stanowisk personelu stałego PUWFiPW oraz Rady Naukowej i pokrewnych instytucji,
- kierowanie i zarządzanie wojewódzkimi komitetami WF i PW,
- popularyzacja WF i PW oraz realizacja planów wydawniczych (podręczniki, instrukcje, czasopisma i broszury poświęcone WF i PW)[38].

Dzięki takiemu rozwiązaniu organizacyjno – prawnemu zajęcia przysposobienia wojskowego zostały zintegrowane z zajęciami wychowania fizycznego. *Celem głównym przysposobienia wojskowego młodzieży* było przygotowanie jej do służby wojskowej.

Przysposobieniem wojskowym objęto młodzież:

- szkół średnich,
- seminariów nauczycielskich,
- szkół zawodowych i innych na prawach szkół średnich,
- szkół niższych, zawodowych i rzemieślniczych.

Szkoły średnie przygotowywać miały kandydatów na przyszłych oficerów i oficerów rezerwy, niższe natomiast kandydatów na podoficerów. Młodzież akademicka nie była w tym okresie objęta przysposobieniem wojskowym. Należy podkreślić, że powołane wcześniej nieliczne hufce PW, dopiero teraz odnotowały swój rozkwit, głównie za sprawą MWRiOP, które okólnikiem wprowadzało je do szkół męskich i żeńskich w całym kraju. Regulamin, instrukcję oraz programy kształcenia dla hufców szkolnych opracował PUWFiPW. Opiekunami młodzieży zgrupowanej w hufcach szkolnych, byli nauczyciele typowani przez władze szkolne, a zatwierdzani przez wojskowe. Komendant hufca odpowiadał za szkolenie wojskowe, a także wchodził w skład rady pedagogicznej . Wyznaczany był przez władze wojskowe spośród oficerów służby czynnej, nauczycieli o odpowiednich kwalifikacjach wojskowych lub przeszkolonych oficerów rezerwy.

---

[38] K. Zaczyński – Zaczek, *Doskonalenie programów kształcenia obronnego młodzieży*, Warszawa 1989, s. 27

Struktura organizacyjna ogniw terenowych PUWF i PW została oparta na istniejącej strukturze organizacyjnej wojska. Zapoczątkowane to zostało powołaniem 1.04.1928 r. Okręgowych Urzędów WF i PW, po czym powstały Obwodowe (Wojewódzkie) i Powiatowe Komitety WF i PW[39], których głównym zadaniem miało być zabezpieczenie materiałowo – techniczne oraz organizacja pracy w oparciu o czynnik samorządowo – społeczny. Godnym podkreślenia jest fakt, że PUWFiPW w latach 1929–1930 dotował 43 tytuły prasowe[40]. Świadczy to o intensywnej pracy propagandowej tej instytucji, a także randze, jaką już wówczas przypisywano środkom masowego przekazu w popularyzacji wiedzy oraz kształtowaniu świadomości obronnej społeczeństwa polskiego. Podjęte działania, zarówno statutowe jak i propagandowe przyczyniły się do dalszego wzrostu liczby hufców i uczestników szkolenia.

Kolejnym szczególnie istotnym wydarzeniem jest wprowadzenie w 1931 r. nowego programu przysposobienia wojskowego, który po raz pierwszy w historii objął studentów pierwszego i drugiego roku szkół wyższych obowiązkowym uczestnictwem w zajęciach PW.

Narastające zagrożenie zewnętrzne oraz planowane zmiany modernizacyjne w wojsku wpłynęły na konieczność reorganizacji wewnętrznej PUWFiPW, którą przeprowadzono w 1932 roku. Kolejne lata to dalszy wzrost udziału młodzieży w różnych formach edukacji obronnej oraz ciągłe doskonalenie struktur organizacyjnych instytucji centralnych jak i ich organów terenowych w warunkach szerokiego poparcia społecznego. W 1936 r. dochodzi do podporządkowania „Urzędowi" Junackich Hufców Pracy[41].

Omawiając funkcjonowanie systemu edukacji obronnej młodzieży w okresie międzywojennym nie sposób pominąć organizacji i stowarzyszeń działających na rzecz obronności państwa. Do organizacji, których jednym z głównych zadań było patriotyczne wychowanie społeczeństwa, a szczególnie młodszej jego części, zaliczyć należy przede wszystkim: Związek Strzelecki „Strzelec",

---

[39] K. Pindel, *PUWF i PW w dziejach II RP*, Przysposobienie Obronne w Szkole, nr 4, Warszawa1992, s.196.
[40] Por. H. Młodzianowska – Jakubowska, *PUWFiPW w Polsce do 1939 r.*, Roczniki Naukowe AWF w Warszawie, R. II:1963, s. 365.
[41] K. Pindel, op. cit., s. 204.

Związek Harcerstwa Polskiego, Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół", Ligę Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej oraz Związek Ochotniczych Straży Pożarnych. Różne formy kształtowania postaw patriotycznych i obronnych młodzieży, odnaleźć można w programach działania, statutach i oświadczeniach wyżej wymienionych organizacji. Największą organizacją paramilitarną był Związek Strzelecki „Strzelec". Podstawowym celem tej organizacji było przygotowanie młodzieży do służby wojskowej oraz wychowanie w duchu patriotycznym i obywatelskim. Zdecydowaną większość bo aż 70% członków „Strzelca" stanowiła młodzież wiejska, pozostali to: młodzież robotnicza (ok. 15%) oraz młodzież pochodzenia inteligenckiego (ok. 15 %)[42].

Istotną rolę odegrała Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (LOPP). Podstawowym celem działającej od 1923 roku organizacji było przygotowanie ludności do biernej obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej. Jednak dopiero w 1928 roku Rada Główna LOPP zatwierdziła regulamin, który umożliwiał rozpoczęcie funkcjonowania kół szkolnych LOPP. Koła te działały na zasadzie samorządu szkolnego, skupiając w swoich szeregach uczniów i nauczycieli.

Pozytywną rolę odegrał Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP), uznany w kwietniu 1936 roku przez Radę Ministrów za stowarzyszenie wyższej użyteczności publicznej. Prowadząc pracę wychowawczą w oparciu o prawo i przyrzeczenie harcerskie, ZHP uczestniczył na szeroką skalę w przygotowaniu obronnym młodzieży[43].

Istotnym elementem szkolenia militarnego młodzieży akademickiej było powstanie elitarnej organizacji pod nazwą Legia akademicka. Pomimo krótkiego okresu jej funkcjonowania (powstała dopiero w styczniu 1938 r.) wpłynęła korzystnie na szkolenie i odtwarzanie rezerw oficerskich. Legie Akademickie funkcjonowały we wszystkich większych ośrodkach naukowych. W Legii obowiązywał regulamin i przepisy wojskowe, co w sposób bezpośredni wynikało z jej podporządkowania ministrowi spraw wojskowych. Podstawową działalność Legii Akademickiej stanowiły różnorodne szkolenia i ćwiczenia wojskowe.

---

[42] Por. J. Odziemkowski, *Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1996, s. 100.
[43] Por. J. Suwart, *Kronika obrony cywilnej w Polsce (1922 – 1984)*, Warszawa 1986, s. 4 - 10.

Również organizacje kombatanckie stawiały sobie za jeden z celów – wychowanie przyszłych pokoleń na dobrych żołnierzy i obywateli[44]. Poważnym problemem z jakim borykały się ówczesne władze wojskowe był brak koordynacji działania zarówno ww. jak i wielu innych organizacji paramilitarnych, wspomagających proces przysposobienia wojskowego oraz ogólnoobronnego młodzieży. Problem ten niejednokrotnie pogłębiały animozje natury politycznej, czy też finansowej, pomiędzy poszczególnymi organizacjami (np. dotacje z budżetu wojska). Podejmując próbę rozwiązania powyższego problemu w połowie 1936 roku, z inicjatywy Ministra Spraw Wojskowych, przy Wojskowym Instytucie Naukowo-Oświatowym zorganizowano *Centralny Komitet Koordynacyjny.* Jego zadaniem było usprawnienie i koordynacja poczynań podejmowanych dla propagowania haseł obrony państwa. W skład komitetu wchodzili przedstawiciele różnego rodzaju związków i organizacji młodzieżowych, paramilitarnych, a także kombatanckich.

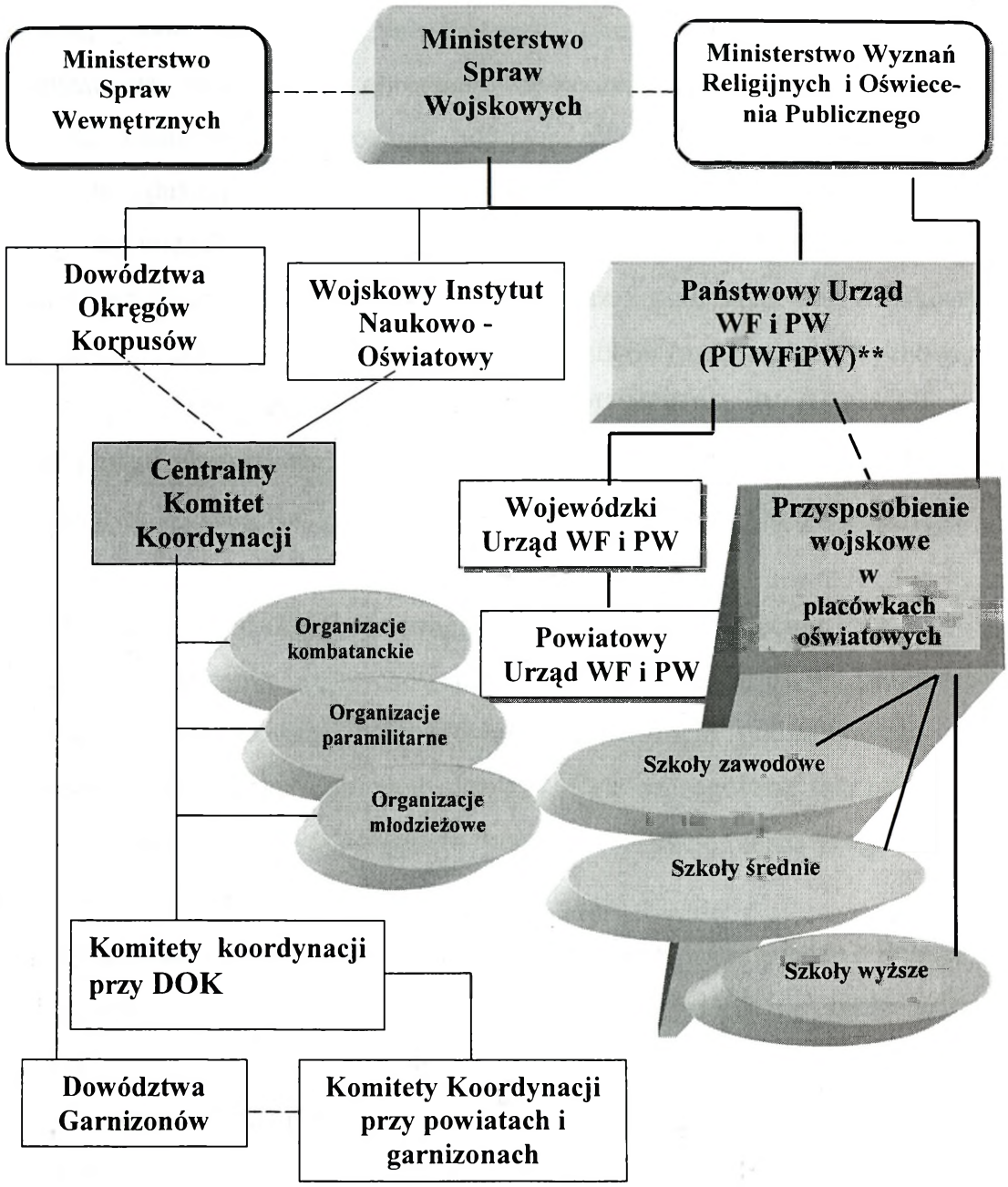
Kolejnym istotnym wydarzeniem związanym z rozwojem edukacji obronnej młodzieży okresu międzywojennego było przeprowadzenie w 1937 roku reorganizacji nauczania przysposobienia wojskowego w szkołach. Przemianom tym towarzyszyło wprowadzenie obowiązkowego uczestnictwa młodzieży żeńskiej w zajęciach PW, a ponadto ocena z tego przedmiotu umieszczana była na świadectwie szkolnym[45]. Reorganizacja ta odbyła się głównie za sprawą wprowadzanej w tymże roku reformy oświaty. W roku 1938 podporządkowano PUWF i PW Federację Polskich Związków Obrońców Ojczyzny i Związku Oficerów Rezerwy. W maju 1939 r. dyrektor PUWF i PW został jednocześnie generałem do spraw Jednostek Obrony Narodowej, co pociągnęło za sobą utworzenie w lipcu tegoż roku Biura do spraw Jednostek Obrony Narodowej. Wybuch II wojny światowej - okupacja hitlerowska, doprowadziły do przerwania działalności w zakresie przysposobienia wojskowego młodzieży, którą oficjalnie zawieszono w grudniu 1939 roku[46].

---

[44] Por. „*Federacja*", nr 2, Warszawa 1929, s.2.
[45] Podstawa: zarządzenie ministrów: WRiOP oraz Spraw Wojskowych z dnia 10 września 1937 roku.
[46] Por. S. Dobraniecki, W. Pokora, *Walka o oświatę i kulturę w latach okupacji 1939 – 1944*, Warszawa 1967, s.183

Rys. 3.

Miejsce edukacji obronnej młodzieży w strukturze edukacji obronnej społeczeństwa II Rzeczypospolitej.

Legenda:

** - *PUWFiPW powołany 3.02.1927 r.*
——— - **podporządkowanie bezpośrednie**
– – – – - **podległość w ramach edukacji obronnej**

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w okresie II RP szczególnie dużo uwagi poświęcano zespoleniu młodzieży z armią poprzez realizację przysposobienia wojskowego w szkole, które z czasem przybrało instytucjonalną formę edukacji obronnej społeczeństwa.[47] Należy przy tym podkreślić, że struktura organizacyjna wychowania obronnego społeczeństwa stosunkowo czytelnie określała kompetencyjny podział odpowiedzialności. Ogólne kierownictwo w zakresie edukacji obronnej społeczeństwa sprawował Premier RP. Natomiast za jej organizację i praktyczną realizację bezpośrednią odpowiedzialność ponosiło Ministerstwo Spraw Wojskowych wraz z podległym mu Wojskowym Instytutem Naukowo – Oświatowym oraz Państwowym Urzędem Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWFiPW). W działaniach tych partycypowali przedstawiciele Ministerstwa Spraw wewnętrznych (MSW) oraz Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWR i OP).

2.1.2. Cele i treści edukacji obronnej w programach kształcenia.

Treści kształcenia i wychowania obronnego zawarte w programach kształcenia ukierunkowane były głównie na realizację podstawowego celu: wychowanie obywatela – obrońcy ojczyzny. Cele szczegółowe tak założonego celu ogólnego miały być osiągnięte poprzez realizację zajęć programowych w ramach:

- **wychowania obywatelskiego,** które dawało szkolonym wiedzę o Polsce, jej ustroju, historii i tradycjach walki o niepodległość, a także wiedzę krajoznawczą zarówno o regionie jak i całym kraju. W ramach tego działu prowadzono również przymusowe nauczanie analfabetów. Zajęcia prowadzone były w formie pogadanek, często ilustrowanych przykładami. Tematyka szkolenia wzorowana była na programach szkolenia żołnierzy[48]. Istotną formą wychowania był zorganizowany udział jednostek PW w obchodach świąt wojskowych i państwowych[49];

---

[47] Por. J. Figat, *Problemy obronności II Rzeczypospolitej*, Wojsko i Wychowanie, nr 7/ 1992, s. 34.
[48] Por. M. Porwit, *Duch żołnierski*, GKW, Warszawa 1935 r., WIH, sygn. 362/II
[49] *Instrukcja dla jednostek PW. PUWFiPW*, nr 2740 z dn. 13.12.1927 r. CAW, I 300.69.66.

- **wychowania wojskowego,** którego zadaniem było między innymi nawiązywanie oraz zacieśnianie więzi społeczeństwa z wojskiem. Szkolenie oparte na toku służby wojskowej realizowane było między innymi poprzez wykłady z zakresu służby wewnętrznej i organizacji armii oraz udział (wspólnie z wojskiem) w świętach narodowych, pułkowych, defiladach i zawodach sportowych, itp.[50];
- **wychowania fizycznego** realizowanego w toku zajęć programowych szkół, a w sytuacji kiedy program nie uwzględniał takich zajęć organizowały je struktury PW. Preferowano wówczas gry ruchowe (piłka koszykowa, siatkówka, ręczna) oraz sporty: lekka atletyka, sporty wodne, narciarstwo i kolarstwo. Najwyższą formę wychowania fizycznego stanowiły miejscowe i rejonowe zawody sportowe[51];
- **przysposobienia wojskowego** skoordynowanego z programem szkolenia wojska w zakresie wyszkolenia strzeleckiego i bojowego oraz wychowania fizycznego. Program przewidywał naukę o broni i gazach bojowych, poza tym nauczano: musztry, terenoznawstwa, toku służby wartowniczej, szermierki oraz walki na bagnety. Podstawową formą szkolenia były ćwiczenia praktyczne przy ograniczeniu do minimum wykładów i innych metod słownych. Dużą rangę nadawano ćwiczeniom nocnym oraz nauce zachowania się na sygnał alarmu przeciwlotniczego i przeciwgazowego, a także orientacji w terenie i utrzymywania łączności.

Jak już wcześniej podkreślono edukacja obronna młodego pokolenia realizowana była głównie w systemie oświatowym poprzez wprowadzenie obowiązkowego przysposobienia wojskowego do szkół średnich i zawodowych (wprowadzone Rozporządzeniem MWRiOP oraz MSWojsk)[52] w którym poza kwestiami organizacyjnymi zawarte zostały ogólne ramy programowe przedmiotu PW. Tworzenie, rozwój oraz ciągłe doskonalenie zarówno systemu oświaty jak i edukacji obronnej młodzieży w okresie międzywojennym pociągało

[50] Por. „ Instrukcja dla ..., op. cit.
[51] Tamże.
[52] Dz. U. MWRiOP nr 1/102 z 15.I.1923, poz.2.

za sobą konieczność opracowywania i modyfikowania wprowadzanych programów kształcenia.

Opracowywane w okresie międzywojennym programy przysposobienia wojskowego określały jedynie ogólne cele do osiągnięcia w poszczególnych działach szkoleniowych. Szczegółowy program sporządzali oficerowie przysposobienia wojskowego na podstawie określonych wytycznych Dowództw Okręgów, Korpusów i Dywizji.

Program przysposobienia wojskowego przewidywał trzystopniowy cykl szkolenia:

- I stopień – roczne szkolenie rekruckie, które obejmowało znajomość broni i najprostszych technicznych środków walki oraz umiejętność ich użycia w składzie drużyny,
- II stopień – dwuletnie szkolenie na szczeblu drużyny (podoficerskie) lub w określonej specjalności,
- III stopień – odnosił się do szkół średnich i akademickich, a jego uczestnicy kształcili się na poziomie podchorążych rezerwy[53].

Program PW w szkole średniej[54] przewidywał dwa lata kształcenia (po 100 godzin w każdym roku). W pierwszym roku (w klasie VI) zakładano następujące cele kształcenia:

- w ramach *wyszkolenia bojowego* (40 godz.): nauczanie zasad działania pojedynczego strzelca, zapoznanie z terenem i orientowanie się w nim, umiejętność jego wykorzystania, a także kształtowanie postawy i sprawności żołnierskiej oraz opanowanie musztry,
- w ramach *wyszkolenia strzeleckiego* (31 godz.) nauka strzelania z karabinu,
- *w walce granatami* (8 godz.) nauka rzutu granatem,
- *w walce na bagnety* (4 godz.) nauka posługiwania się bronią podczas walki wręcz,

---

[53] Por. J. Figat, *Problemy obronności* ..., op. cit. s. 48.

[54] Por. K. Zaczyński – Zaczek, *Program PW w II Rzeczypospolitej*, „Przysposobienie obronne w szkole", nr 4, Warszawa 1992.

- *w obronie przeciwgazowej* (3 godz.) zapoznanie z gazami bojowymi oraz posługiwania się maską przeciwgazową,
- w nauce o broni i sprzęcie (6 godz.) zapoznanie z budową i działaniem karabinu i granatu,
- *w nauce służby i regulaminu* (8 godz.): wpojenie podstawowych zasad regulaminów wojskowych oraz kształtowanie wartości moralnych żołnierza obywatela, zapoznanie z organizacją wojska, rodzajami broni i służb.

W drugim roku nauczania (w klasie VII) cele te przedstawiały się następująco:

- w wyszkoleniu bojowym (34 godz.): nauka walki i współdziałania w małym zespole jako goniec, szperacz, obserwator, czujka oraz marsz według mapy i azymutów,
- w wyszkoleniu strzeleckim (30 godz.) doskonalenie umiejętności prowadzenia ognia z karabinu,
- w walce granatami (8 godz.) doskonalenie sprawności rzutu granatem,
- w walce na bagnety (4 godz.) doskonalenie walki wręcz,
- w służbie łączności (4 godz.) zapoznanie z łącznością bojową i sygnalizacyjną małego oddziału,
- w służbie pionierskiej (3 godz.) umiejętność posługiwania się łopatką w walce,
- w nauce o broni i sprzęcie (8 godz.) ugruntowanie znajomości budowy broni,
- w nauce służby (6 godz.) jak w klasie VI.

Zajęcia teoretyczne z przysposobienia wojskowego prowadzono w wymiarze dwóch godzin tygodniowo w ramach zajęć programowych. Ponadto okresowo przeprowadzano kilkugodzinne ćwiczenia, najczęściej w soboty lub po południu. Ogólna liczba godzin przeznaczona na przysposobienie wojskowe (łącznie z obozem letnim) sięgała stu kilkudziesięciu godzin. Uczniowie byli zobligowani do zakupu umundurowania, ze specjalnymi odznakami z napisem „PW". Pomyślne ukończenie przeszkolenia przez maturzystów uprawniało do wyboru

miejsca pełnienia służby czy też rodzaju broni, a nawet skrócenie (do roku) zasadniczej służby wojskowej[55]. Zajęcia z terenoznawstwa, regulaminów i taktyczne prowadzili z reguły nauczyciele wychowania fizycznego – oficerowie rezerwy. Zajęcia z musztry i nauka o broni (łącznie ze strzelaniem) prowadzone były w zasadzie przez podoficerów zawodowych oddelegowanych z jednostek wojskowych. Szkolenie z zakresu przysposobienia wojskowego w szkołach średnich było w dużym stopniu upraktycznione. Pierwszy stopień szkolenia kończył, organizowany w czasie wakacji, trzy lub czterotygodniowy obóz wojskowy PW. Uczestników koszarowano w jednostkach wojskowych, a instruktorami byli oficerowie służby czynnej.

Program PW hufców szkół niższych (zawodowych) oraz oddziałów młodzieży pozaszkolnej[56] zakładał cel główny jakim było przygotowanie jej w zakresie podstawowego szkolenia strzeleckiego, co umożliwiało skrócenie czasu służby wojskowej.

Przewidywał on podział PW na dwa okresy, każdy po 150 godz. rocznie. Zarówno program pierwszego stopnia realizowany w okresie pierwszego roku jak i drugiego stopnia realizowany w roku następnym, były porównywalne pod względem zakładanych celów, a także tematycznym z programem dla szkół średnich. Różnica wynikała jedynie z nieco większej liczby godzin na realizowane przedmioty PW w szkołach niższych, ponadto przewidziano tutaj dodatkowo zajęcia z wychowania fizycznego (38 godz. rocznie) w celu wyrobienia tężyzny fizycznej przyszłym żołnierzom. Program dla szkół średnich nie przewidywał zajęć z wychowania fizycznego, a jedynie w ramach wyszkolenia bojowego marsze kondycyjne z obciążeniem, na odległość do trzydziestu kilometrów. Młodzież szkolna zorganizowana była w hufcach. Podstawową jednostką organizacyjną hufca była drużyna składająca się z dziewięciu do siedemnastu członków. Wyższą jednostką organizacyjną był pluton, w którego skład wchodziło od dwóch do pięciu drużyn.

---

[55] Por. T. Bieniasz, T. Siuda: *Problemy obronności w systemie szkolnym*. WSiP, Warszawa 1978, s. 146-148

[56] Opracowany na podstawie instrukcji wyszkolenia piechoty (1.9397/Reg.), wyd. MSWoj, 1924 r.

Młodzież akademicka podlegała obowiązkowemu przeszkoleniu w ramach PW realizowanemu w okresie dwóch pierwszych lat studiów[57]. Organizowano je w trzech grupach:

- PW podstawowe obejmowało studentów, którzy nie odbyli czynnej służby wojskowej oraz szeregowych rezerwy i pospolitego ruszenia;
- PW wyższej grupy podlegali oficerowie, podchorążowie i podoficerowie rezerwy;
- trzecia grupa, przygotowująca do pomocniczej służby wojskowej, obejmowała zarówno kobiety jak i mężczyzn niezdolnych do służby wojskowej.

Przysposobienie wojskowe młodzieży żeńskiej.

Korzystając z doświadczeń I wojny światowej, w czasie której kobiety z powodzeniem spełniały role pomocnicze w służbie sanitarno-medycznej, łączności i kulturalno- oświatowej, wysunięto projekt włączenia także tej grupy do zadań związanych z obronnością kraju. W październiku 1922 roku, utworzono Komitet Społeczny Przysposobienia Kobiet do Obrony Kraju[58]. Komitet realizował przysposobienie wojskowe kobiet poprzez kursy przygotowujące do zadań pomocniczych w siłach zbrojnych. W skład Komitetu wchodziły: Polski Czerwony Krzyż, Polski Biały Krzyż, Koło Polek, Związek Harcerstwa Polskiego. W 1925 roku po raz pierwszy zorganizowano letni obóz PW dla uczennic warszawskich, po czym utworzono pierwszy żeński hufiec szkolny PW. Już w 1926 roku za zgodą Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego rozpoczęto tworzenie żeńskich hufców szkolnych we wszystkich większych miastach Polski. Potrzebę ich utworzenia wskazała Rada Naukowa Wychowania Fizycznego, składająca się z ekspertów PUWFiPW, a będąca organem doradczym Ministerstwa Spraw Wojskowych. W skład żeńskich hufców szkolnych wchodziły uczennice, które ukończyły 15 lat, nie miały

[57] Regulowało to wspólne zarządzenie: Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministra Spraw Wojskowych, nr I WF 637/31 z 4 .II.1931 r.
[58] utworzony z inicjatywy Ministerstwa Spraw Wojskowych.

trudności w nauce i cieszące się dobrym zdrowiem.[59] Warunkiem utworzenia takiego hufca było zgłoszenie się co najmniej 14 ochotniczek, poparte zgodą rodziców. Istotne zmiany wynikające z wprowadzanej w 1937 roku reformy oświaty w głównej mierze dotyczyły wprowadzenia obowiązkowego, a nie jak dotychczas ochotniczego udziału żeńskiej młodzieży szkolnej w przysposobieniu wojskowym. Sytuacja ta wymusiła niejako zmiany programowe. Główny nacisk położono na tematy związane z praktyczną działalnością na polu walki. Celem głównym PW młodzieży żeńskiej stało się przygotowanie jej do pełnienia roli pomocniczej w służbie łączności i sanitarno-medycznej na czas wojny.

Przed PW dziewcząt postawiono następujące zadania:

- kształtowanie poczucia odpowiedzialności w realizacji podstawowych obowiązków w zakresie obrony państwa,
- utrwalanie nabytych wiadomości i umiejętności z zakresu obrony kraju oraz praktyczne ich zastosowanie,
- ćwiczenie sprawności technicznej w ratownictwie sanitarnym, obronie przeciwlotniczo - gazowej i łączności.

Program przewidywał dwa lata nauki[60]*:*

- w pierwszym roku: obronę przeciwgazową i przeciwlotniczą, służbę wewnętrzną, terenoznawstwo, łączność, gry polowe oraz wychowanie fizyczne,
- w czasie drugiego roku: strzelectwo, organizację sił zbrojnych, higienę i ratownictwo dla potrzeb wojskowych, a także gry polowe i wychowanie fizyczne.

Na realizację programu przewidziano dwie godziny tygodniowo. Dziewczęta, które po I roku nauki brały udział w obozie letnim PW, były automatycznie zwalniane z nauki tego przedmiotu w roku następnym.

Wspomnienia wielu żołnierzy i członków ruchu oporu, twierdzących, że wiedza wojskowa i umiejętności zdobyte w hufcach PW były im niezbędne

---

[59] Por. *Instrukcja dla jednostek PW*, PUWF i PW, nr 2740 z dn. 13.12.1927 r. CAW, I 300.69.66.

[60] Pierwszy obowiązkowy program PW dla dziewcząt wprowadzony został na podstawie rozporządzenia ministra WRiOP z dnia 3 sierpnia 1938 roku.

w walce z wrogiem[61] są dowodem na to, że realizowane w II Rzeczypospolitej przysposobienie wojskowe, zarówno w sferze świadomościowej (kształtowania postaw patriotycznych, jak i praktycznej (kształtowania podstawowych umiejętności walki zbrojnej), wywarło znaczący wpływ na podjęcie przez cały naród walki z hitlerowską agresją.

Analizując funkcjonowanie systemu edukacji obronnej młodzieży II Rzeczypospolitej należy stwierdzić, iż:

- był on podporządkowany jednemu centralnemu organowi działającemu w imieniu rządu – Ministerstwu Spraw Wojskowych;
- podległy mu Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego /PUWFiPW/, w porozumieniu z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego opracowywał programy przysposobienia wojskowego i wychowania fizycznego, koordynował ich realizację w funkcjonujących stowarzyszeniach młodzieżowych, organizacjach paramilitarnych, kombatanckich i społecznych;
- przedstawiciele sfer oświatowych, poprzez czynne uczestnictwo w pracach Rady PUWFiPW, określali ogólne ramy programów szkolnych w zakresie edukacji obywatelskiej, a ponadto określali i inspirowali działalność wybranych stowarzyszeń i organizacji młodzieżowych. Wychowanie patriotyczne i obywatelskie powierzono nauczycielom: języka polskiego, historii, geografii oraz wychowawcom klas szkolnych;
- podstawowym atutem funkcjonującego systemu edukacji była realizacja „przysposobienia wojskowego" w systemie oświaty, umożliwiająca kompleksowe objęcie szkoleniem z tego zakresu młodzieży szkół zawodowych, średnich, a także wyższych;
- przedmiot przysposobienia wojskowego stanowił autonomiczną część szkolnego programu kształcenia. Treści programowe obejmowały problematykę ściśle fachową z pominięciem tematów ideowo - politycznych. Szczególny nacisk położono na naukę praktycznego działania, przeznaczając

[61] S. Zabdyrski, *Przysposobienie wojskowe młodzieży w II Rzeczypospolitej*, w „Przysposobienie Obronne w Szkole", nr 1, Warszawa 1992, s. 60.

na teorię jedynie od 20 do 40% ogólnego czasu szkolenia. Obok kształcenia typowo wojskowego dbano także o rozwój tężyzny fizycznej uczniów, a tematyka sanitarno - obronna zawarta w programie PW dla dziewcząt obejmowała wiedzę i umiejętności przydatne nie tylko w warunkach działań bojowych, lecz również w życiu codziennym.

- Przyjęta struktura hufca (wzorowana na organizacji wojskowej) służyła kształtowaniu poczucia obowiązkowości, posłuszeństwa wobec przełożonych oraz przestrzegania regulaminów;

2.2. Ewolucja celów, treści i form edukacji obronnej młodzieży w okresie PRL (lata 1945 – 1989).

Koniec II wojny światowej zapoczątkowuje nowy podział Europy. Na mocy porozumienia jałtańskiego definitywnie przestaje istnieć II Rzeczypospolita, natomiast w jej miejsce (w nowo wytyczonych, okrojonych granicach) powstaje Polska Rzeczpospolita Ludowa – kierowana przez prosowieckie władze komunistyczne. Przemiany społeczno – polityczne i ustrojowe zapoczątkowują tworzenie nowego systemu prawno–organizacyjnego państwa, powstawanie i odtwarzanie struktur państwowych oraz elementów władzy. Wśród wielu trudności i problemów z jakimi od samego początku borykało się powstające ze zgliszcz wojennych państwo nie zapomniano o odtworzeniu systemu edukacji narodowej. Tragiczne doświadczenia minionej wojny - wciąż żywe w świadomości wszystkich Polaków sprawiły, że niemal równolegle z tworzeniem systemu edukacji narodowej przystąpiono do tworzenia systemu edukacji obronnej młodzieży. Korzystając ze sprawdzonych rozwiązań okresu międzywojennego, już w 1946 r. wprowadzono przysposobienie wojskowe jako przedmiot nauczania w szkole[62]. Za przeszkolenie całej młodzieży w ramach przysposobienia wojskowego odpowiedzialne było, powołane w miejsce przedwojennego MWRiOP, Ministerstwo Oświaty i Wychowania, które w tym zakresie współpracowało

[62] Por. Dekret Rady Państwa (Dz.U. PRL nr 31, poz. 195).

z Ministerstwem Obrony Narodowej (odpowiednik przedwojennego MSWojsk.) oraz Ministerstwem Spraw Wewnętrznych. Dostrzegając potrzebę istnienia ośrodka koordynującego poczynania wielu elementów biorących udział w wychowaniu patriotyczno – obronnym młodego pokolenia, w tym samym roku powołano do życia Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego[63].

Wzorem rozwiązań stosowanych w okresie II RP zapoczątkowano tworzenie hufców młodzieżowych w szkołach, zakładach pracy oraz wsiach, ponadto w wielu miejscowościach zorganizowano ośrodki wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Powstające hufce umożliwiały realizację podstawowych zadań jakie przed nimi stawiano:

- po pierwsze, zgromadzona w nich młodzież poprzez czynny udział w odbudowie kraju uczestniczyła w programie przysposobienia zawodowego,
- po drugie, brała udział w obowiązkowych zajęciach z przysposobienia wojskowego,
- po trzecie, uczestniczyła w programie walki z analfabetyzmem.

W rok później do wiejskich hufców włączono szkolenie rolnicze i nadano im nazwę hufców przysposobienia wojskowego i rolniczego.

Dążąc do prawnego usankcjonowania udziału młodzieży w odbudowie kraju ze zniszczeń wojennych oraz jej powszechnego udziału w przedsięwzięciach dotyczących bezpieczeństwa i obronności państwa, już w 1948 roku Sejm PRL uchwalił ustawę o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz o organizacji spraw kultury fizycznej i sportu[64]. Realizację powyższej ustawy powierzono nowo powstałej, powszechnej organizacji „Służba Polsce". Głównym zadaniem powszechnej organizacji „Służba Polsce" było przede wszystkim:

---

[63] Należy przy tym podkreślić, że wzorowano się tutaj na istniejącym w okresie II RP, sprawdzonym ośrodku koordynacyjnym (PUWFiPW), którego rolę i znaczenie doceniono i postanowiono wykorzystać w tworzeniu nowego systemu edukacji obronnej młodzieży.

- organizowanie udziału młodzieży w odbudowie kraju ze zniszczeń wojennych oraz jej udział w realizacji planów gospodarczych;
- przysposobienie /szkolenie/ zawodowe;
- wychowanie młodego pokolenia w duchu patriotyzmu;
- rozwijanie kultury fizycznej oraz przygotowanie do obrony kraju[65].

Powszechna organizacja „Służba Polsce" (SP) poza wychowaniem patriotyczno-obronnym, realizowała *„program wychowania przez pracę i dla pracy"*. Należy przy tym podkreślić, że istotnym i nieodłącznym elementem działalności szkoleniowo – wychowawczej tejże organizacji było wychowanie ideologiczne[66]. Program szkolenia wojskowego i wychowania ideologicznego obejmował takie dyscypliny, jak: musztrę, szkolenie ogniowe, terenoznawstwo, łączność, taktykę, regulaminy oraz tematykę społeczno-polityczną. Szkolenie wojskowe realizowano w wymiarze 2 godzin tygodniowo przez okres 2-3 lat w szkołach średnich. Prace społecznie użyteczne wykonywała młodzież w godzinach pozalekcyjnych, w dni wolne od zajęć bądź w niedziele i święta, głównie przy usuwaniu zniszczeń wojennych. W okresie ferii letnich młodzież powoływano do tzw. „Brygad SP" na okres 4 tygodni. Funkcje dowódców brygad i komendantów hufców oraz wychowawców pełnili wytypowani nauczyciele. Brygady SP brały udział w budowie dróg i magistrali kolejowych, w pracach melioracyjnych na Żuławach, jak również wykonywały szereg prac w Państwowych Gospodarstwach Rolnych (PGR). Jednak uczestnictwo młodzieży w brygadach SP nie sprowadzało się tylko i wyłącznie do pracy na rzecz gospodarki narodowej. Równolegle realizowano szkolenie wojskowe, a także organizowano zajęcia sportowe i kulturalno-oświatowe. Umożliwiało to junakom zdobycie zarówno niezbędnej wiedzy i umiejętności z zakresu obronności kraju, jak też wywierało korzystny wpływ na ich rozwój psychofizyczny.

---

[64] Dz. U. PRL nr. 12, poz. 90, z dn. 25.02. 1948.

[65] W Ministerstwie Oświaty powołano do życia biuro „Służba Polsce", które organizowało i kierowało szkoleniem oraz wychowaniem młodzieży w szkolnych hufcach SP.

[66] Warto wspomnieć, że nie był to wyjątek, gdyż niemal wszystkie sfery działalności w okresie istnienia PRL były przesycone i zdominowane poprzez czynnik ideologiczny.

Od 1952 roku przysposobienie wojskowe stało się obowiązkowym przedmiotem nauczania w ostatnich klasach szkół średnich[67]. Praktyczna realizacja tego postanowienia wymagała opracowania programów i podręczników oraz przygotowania odpowiedniej kadry i bazy szkoleniowej. Tematyka pierwszego jednolitego programu nauczania przysposobienia wojskowego (opracowanego i wydanego w 1952 roku) była ukierunkowana głównie na przygotowanie młodzieży męskiej do służby wojskowej. W związku z tym w programie dominowała tematyka szkolenia taktycznego, ogniowego, musztry i regulaminów wojskowych, natomiast problematyka związana z powszechną samoobroną ludności potraktowana była dość marginalnie. Zdecydowanie więcej zastrzeżeń budził program przysposobienia wojskowego młodzieży żeńskiej, jakkolwiek w większym stopniu uwzględniający przygotowanie do powszechnej samoobrony, zawierał jednak zbyt wiele zagadnień typowo wojskowych (zdecydowanie lepiej rozwiązano ten problem w okresie II RP). Modyfikowane i wprowadzane w kolejnych latach programy stopniowo eliminowały tematykę ogólnowojskową, przydatną raczej dla żołnierzy, na rzecz problematyki z zakresu przygotowania społeczeństwa do samoobrony, ze szczególnym uwzględnieniem terenowej obrony przeciwlotniczej (TOPL).

Niezwykle istotnym wydarzeniem dla obronności państwa było uchwalenie przez Sejm „Ustawy o powszechnym obowiązku obrony PRL" w 1967 r. Określała ona w sposób kompleksowy powinności obywateli oraz ogólne zasady uczestnictwa w realizacji zadań związanych z bezpieczeństwem i obronnością państwa. Ustawa uwzględniała również problematykę przygotowania obronnego młodzieży. Na mocy jej postanowień w miejsce dotychczas realizowanego w szkołach średnich przysposobienia wojskowego zostało wprowadzone przysposobienie obronne (PO)[68]. Przysposobienie obronne realizowane wyłącznie w szkołach średnich nie zapewniło jednak powszechnego przygotowania obronnego młodzieży, gdyż część uczniów nie kontynuowała

[67] Wprowadzone na podstawie Uchwały nr 95 Prezydium Rządu z dnia 1 marca 1952 r.
[68] Por. Ustawa o powszechnym obowiązku obrony PRL z 1967 r.

nauki lub podejmowała ją w zasadniczych szkołach zawodowych. Wobec tego w celu objęcia przygotowaniem obronnym całej młodzieży, od 1969 roku rozpoczęto wdrażanie systemu wychowania patriotyczno-obronnego do szkół wszystkich typów i szczebli, jako ważnego elementu przygotowania obronnego całego społeczeństwa[69]. Wdrożenie nowej koncepcji wymagało nowelizacji programów nauczania w zakresie edukacji obronnej i obywatelskiej.

Ówczesna sytuacja polityczno – militarna na świecie, narastający wyścig zbrojeń, wzajemne zastraszanie użyciem broni jądrowej oraz eskalacja napięć pomiędzy dwoma przeciwstawnymi blokami militarnymi nie pozostawała bez wpływu na dobór celów oraz treści opracowywanych programów. Tragiczny bilans strat wśród ludności cywilnej w toczących się lokalnych konfliktach zbrojnych, pojawiające się zagrożenia przemysłowe, a także występujące lokalnie klęski żywiołowe wpłynęły w sposób istotny na włączenie tematyki ochrony i obrony ludności cywilnej przed zagrożeniami czasu „W" i czasu „P" w nowych programach kształcenia. Dlatego też jednym z podstawowych celów przysposobienia obronnego młodzieży stało się wyrobienie umiejętności i nawyków z zakresu obrony przed bronią masowego rażenia, niezbędnych w działaniu indywidualnym oraz zespołowym (np. w ogniwach i służbach obrony cywilnej). Istotnym elementem realizacji powyższego celu była także nauka posługiwania się indywidualnymi i zespołowymi środkami ochrony przed skażeniami. Zdobyta wiedza i umiejętności w ramach przysposobienia obronnego stanowiły również wstępne przygotowanie do odbycia zasadniczej służby wojskowej. Powyższe cele realizowane były w różnym stopniu w zależności od szczebla nauczania i od typu szkoły.

Wprowadzony w ósmej klasie szkoły podstawowej obowiązkowy przedmiot przysposobienie obronne zakładał zapoznanie uczniów z podstawowymi zasadami indywidualnej samoobrony oraz ogólnymi zasadami działania broni masowego rażenia. Na realizację tego przedmiotu przewidziano łącznie 30 godzin lekcyjnych w ciągu całego roku szkolnego, co w praktyce oznaczało realizację jednej godziny tygodniowo. Prawie 2/3 ogólnego czasu

[69] Pełne wdrożenie nowej koncepcji edukacyjnej realizowane było w latach 1970 – 1974.

(19 godz.) przeznaczono na realizację głównego działu tematycznego jakim była ochrona ludności przed skutkami działania współczesnych środków rażenia. Pozostały czas (11 godz.) przeznaczono na realizację działu wychowania polityczno-obronnego (5 godz.), działu ochrony przeciwpożarowej (4 godz.) oraz musztry (2 godz.). Tak więc, przysposobienie obronne realizowane w ostatniej klasie szkoły podstawowej stanowiło pierwszy etap edukacji obronnej młodzieży, stwarzając podstawy do dalszej edukacji obronnej w szkołach średnich lub zasadniczych, ponadto stanowiło swego rodzaju przygotowanie do odbycia zasadniczej służby wojskowej przez młodzież kończącą na tym etapie swą edukację.

Kolejnym etapem w ramach wprowadzanego systemu wychowania patriotyczno-obronnego młodzieży była realizacja przysposobienia obronnego w zasadniczych szkołach zawodowych oraz szkołach średnich.

Na realizację przysposobienia obronnego w zasadniczej szkole zawodowej przewidziano (podobnie jak w szkole podstawowej) 30 godz. lekcyjnych. Jednak dominującym tutaj działem było nowo wprowadzone szkolenie sanitarne, na które przeznaczono 13 godz. lekcyjnych, czyli prawie ½ ogólnego czasu przeznaczonego na szkolenie. Pozostałe działy to: ochrona ludności przed skutkami działania współczesnych środków rażenia (5 godz.), wychowanie polityczno-obronne (4 godz.), musztra (4 godz.), ochrona przeciwpożarowa oraz regulaminy (2 godz.). Podstawowym celem przysposobienia obronnego realizowanego w zasadniczej szkole zawodowej miało być doskonalenie umiejętności uczniów w zakresie indywidualnej samoobrony oraz elementarne przygotowanie ich do odbycia zasadniczej służby wojskowej.

Przysposobienie obronne w szkole średniej realizowane było w najszerszym wymiarze czasowym oraz tematycznym. Na realizację przedmiotu przeznaczono 170 godzin lekcyjnych, a zakres tematyczny przedmiotu obejmował aż 9 działów szkolenia. Program zawierał trzy bloki tematyczne:

- wychowanie polityczno – obronne (18 godz.);
- szkolenie ogólnoobronne (81 godz.);
- szkolenie ogólnowojskowe (71 godz.).

Jak wynika z powyższego zestawienia najwięcej czasu przeznaczono na szkolenie ogólnoobronne, w którym dominującą rolę spełniały dwa działy: ochrona ludności przed skutkami działania współczesnych środków rażenia (41 godz.) oraz szkolenie sanitarne (33 godz.). Ponadto blok ten zawierał także dział ochrony przeciwpożarowej (7 godz.). W bloku szkolenia ogólnowojskowego najwięcej godzin przeznaczono na szkolenie strzeleckie (24 godz.) oraz terenoznawstwo (18 godz.), ponadto realizowano zajęcia z łączności (10 godz.), musztry (13 godz.) oraz regulaminów (6 godz.).

Głównym celem PO w szkole średniej było kształtowanie i rozwijanie patriotyzmu i poczucia obywatelskiej odpowiedzialności za sprawę bezpieczeństwa Ojczyzny. Wpajano uczniom przekonanie o konieczności realizacji przedsięwzięć obronnych przez państwo, a także sposobiono uczniów zarówno pod względem praktycznym jak i psychicznym do odbycia służby wojskowej oraz służby w formacjach OC. Nieodłącznym elementem towarzyszącym realizacji PO w szkole średniej była popularyzacja i rozwijanie wśród uczniów dyscyplin sportowych obronnie użytecznych (szczególnie dobrze rozwinięte i popularne było strzelectwo sportowe).

Kolejną grupę młodzieży objętą szkoleniem w ramach przysposobienia obronnego stanowili słuchacze policealnych szkół zawodowych. Zadaniem przysposobienia obronnego realizowanego w tego typu szkołach było utrwalanie poczucia obywatelskiej odpowiedzialności za sprawy bezpieczeństwa kraju. Tak określone zadanie bezpośrednio korespondowało z zasadniczym celem szkolenia jakim było przygotowanie słuchaczy do pełnienia funkcji młodszych dowódców (sekcji i drużyn) w wybranych służbach formacji OC. Program szkolenia realizowany był w trzech podstawowych blokach tematycznych:

I - organizacja i taktyka ogólna OC (23 godz.);

II - szkolenie specjalistyczne[70] (16 godz.);

III - wychowanie polityczno-obronne (8 godz.).

[70] W części specjalistycznej słuchacze mieli do wyboru profile: ogólnoobronny, ratownictwa technicznego lub sanitarny.

Realizacja wyżej wymienionych bloków tematycznych połączona z praktyczną znajomością zadań z zakresu obrony cywilnej (w wybranych zakładach pracy) pozwalała na kształcenie właściwie przygotowanych rezerw dowódczych OC.

Wdrażany nowy system wychowania patriotyczno-obronnego młodzieży uwzględniał także studentów wyższych uczelni cywilnych. Jednak system szkolenia wojskowego i obronnego w wyższych uczelniach cywilnych przebiegał według odrębnych zasad[71]. Studenci szkół wyższych, zdolni do służby wojskowej, objęci byli szkoleniem wojskowym, a pozostali studenci szkoleniem obronnym. Wojskowe szkolenie studentów obejmowało:

- zajęcia wojskowe prowadzone w ramach studium wojskowego jako obowiązkowy przedmiot ujęty w planach i regulaminach studiów;
- przeszkolenie wojskowe po zakończeniu ostatniego roku studiów, obejmujące szkolenie w szkołach oficerów rezerwy oraz praktykę w jednostkach wojskowych.

Studenci (w tym także studentki) nie objęci szkoleniem wojskowym, podlegali szkoleniu obronnemu, które było również obowiązkowym przedmiotem nauczania. Szkolenie obronne w ramach studium wojskowego prowadzono równolegle ze szkoleniem wojskowym, w tym samym okresie i wymiarze godzin. Zasadniczym celem szkolenia obronnego było przygotowanie absolwentów wyższych uczelni do pełnienia funkcji dowódczo-instruktorskich w formacjach obrony cywilnej oraz do wykonywania innych zadań obronnych (np. w administracji państwowej).

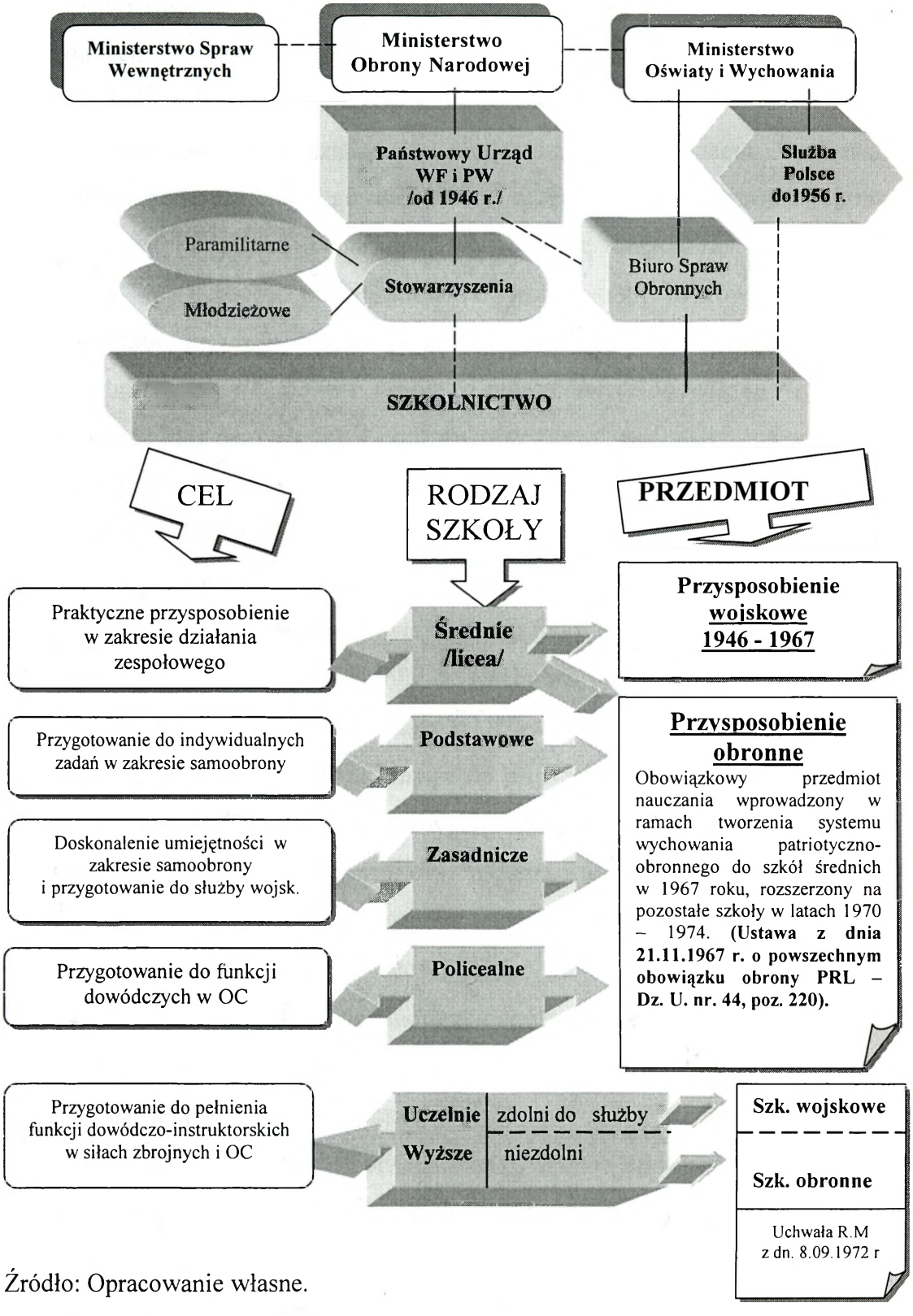
Przeprowadzona ogólna analiza programów przysposobienia wojskowego i przysposobienia obronnego, które obowiązywały w latach 1952-1989 w szkołach ponadpodstawowych, pod względem częstotliwości zmian, wskazuje iż były one wprowadzane 24 razy. W tym całkowite zmiany programów wprowadzono 17 razy, a drobne modyfikacje i uzupełnienia 7 razy.

---

[71] Regulowała to w sposób kompleksowy uchwała Nr 240 Rady Ministrów z dnia 8 września 1972 r (Monitor Polski, nr 45, poz. 239).

Rys. 4.

Struktura edukacji obronnej młodzieży w PRL (lata 1946 – 1989).

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie analizy stanu funkcjonowania edukacji obronnej w okresie PRL należy stwierdzić, iż:

- reaktywowano PUWFiPW jako centralny organ koordynujący system edukacji obronnej młodzieży (doceniono i wykorzystano pozytywne doświadczenia okresu międzywojennego w tym zakresie);
- wprowadzony na początku lat siedemdziesiątych system wychowania patriotyczno – obronnego młodzieży w sposób kompleksowy ujmował problematykę edukacji obronnej. W miejsce dotychczas realizowanego (tylko w liceach) przysposobienia wojskowego wprowadzono nowy przedmiot *przysposobienie obronne*. Obowiązkowym nauczaniem tego przedmiotu (*wynikającym z ustawy o powszechnym obowiązku PRL*) objęto młodzież klas ósmych szkół podstawowych oraz wszystkich rodzajów szkół ponadpodstawowych (zasadniczych szkół zawodowych, techników, liceów), a także szkół policealnych. Ponadto, co warto podkreślić, obowiązek kształcenia obronnego spoczywał także na studentach szkół wyższych, którzy byli objęci szkoleniem wojskowym (zdolni do służby) lub szkoleniem obronnym (kobiety oraz niezdolni do służby wojskowej);
- przysposobienie obronne młodzieży realizowane w PRL charakteryzowało się częstymi zmianami wprowadzanymi do programów nauczania. Duży wpływ na kształtowanie treści programowych tego przedmiotu wywierała aktualna sytuacja społeczno - polityczna oraz militarna w kraju i na świecie, a także pojawiające się nowe zagrożenia cywilizacyjne (awarie przemysłowe, wypadki drogowe, klęski żywiołowe itp.);
- programy nauczania PO, poza tematyką ogólnowojskową oraz ogólnoobronną zawierały (w dziale wychowanie polityczno – obronne) niestety także elementy indoktrynacji politycznej;
- doświadczenia wykazały, iż przeszkolenie obronne młodzieży w szkołach jest najbardziej racjonalnym, efektywnym i najtańszym sposobem powszechnego przygotowania obronnego społeczeństwa. W ten sposób młody obywatel, po ukończeniu szkoły i zdobyciu zawodu, wchodzi w życie jako członek społeczeństwa z określonym zasobem wiedzy i umiejętności obronnych,

dostosowanych w zasadzie do miejsca w hierarchii społecznej jakie powinien zająć dzięki zdobytemu wykształceniu.

2.3 Edukacja obronna młodzieży polskiej po 1989 r.

Zachodzące w Polsce po 1989 r. przemiany społeczno-polityczne spowodowały odejście od realizowanych dotychczas celów kształcenia ogólnego młodzieży na wszystkich szczeblach edukacji. Pociągnęło to za sobą także zmianę dotychczas realizowanych celów i treści kształcenia obronnego młodzieży szkolnej.

Już w końcu lat osiemdziesiątych coraz powszechniej krytykowano treści programowe przysposobienia obronnego szkół podstawowych i ponad-podstawowych, w których dominowała tematyka wojskowa i indoktrynacja polityczna. Szczególnie negatywnie były odbierane programy przysposobienia obronnego wprowadzone do realizacji w 1986 roku. Często też w różnych publikacjach, negatywnie odnoszących się do przysposobienia obronnego, cytowane były treści tego programu. Nie dostrzegano zmian, jakie wprowadzono w tym przedmiocie już w 1987 r. i w kolejnych latach wraz z odejściem od treści „czysto" wojskowych[72].

Tak więc, realizując „potrzeby i odczucia" społeczne, wprowadzono daleko idące zmiany zarówno w sferze organizacji jak i treści kształcenia obronnego. Główny nacisk położono na wycofanie treści dotyczących ściśle wojskowego przygotowania młodzieży.

Realizowany w ostatnich klasach szkół podstawowych do 1990 roku przedmiot przysposobienie obronne wraz z rozpoczęciem roku szkolnego 1990/91 przestaje istnieć. Jednocześnie niektóre treści realizowanego dotychczas kształcenia obronnego włączono do programów innych przedmiotów, tworząc w ten sposób blok tematyczny pod nazwą *„wybrane zagadnienia z zakresu powszechnej samoobrony"*[73]. Wybrane zagadnienia z tej tematyki powierzono

---

[72] Por. T. Siuda, *Kształcenie obronne młodzieży w systemie oświatowym*, w: Modelowy System Edukacji obronnej społeczeństwa RP – diagnoza (red. R. Stępień), Warszawa 1996, s. 156 -158

[73] Por. Pismo Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13.09.1990 r. *w sprawie przekazywania młodzieży wybranych elementów powszechnej samoobrony.*

nauczycielom: biologii, fizyki, chemii oraz wychowawcom klas V – VIII. Należy przy tym wspomnieć, że liczba godzin przeznaczonych na realizację zagadnień powszechnej samoobrony została drastycznie ograniczona do 6 – 8 ogółem (podczas gdy w ramach dotychczas realizowanego PO wynosiła 36 – 76 godzin).

W kształceniu obronnym realizowanym w nowej formie, obok zagadnień informacyjnych dotyczących zadań Obrony Cywilnej i regionalnych zagrożeń ekologicznych, znalazły się również treści mające na celu:

- przyswojenie przez uczniów ogólnej wiedzy z zakresu indywidualnej samoobrony, zasad ochrony przeciwpożarowej oraz zachowania się w sytuacjach wymagających udzielenia pomocy innej osobie;
- opanowanie przez uczniów podstawowych umiejętności działania w sytuacjach zagrożenia życia własnego i innych osób;
- rozróżnianie sygnałów alarmowych OC, właściwe postępowanie po ich ogłoszeniu oraz znajomość sposobów gaszenia zarzewia ognia;
- kształtowanie i pogłębianie społecznych postaw gotowości do udzielania pomocy poszkodowanym.

Jak wynika z powyższego zestawienia przyjęte treści i zakładane cele kształcenia obronnego na tym etapie były bardzo ambitne, jednak kilkuletnia praktyka wykazała, że od chwili wprowadzenia zmian w kształceniu obronnym w szkołach podstawowych sporadycznie realizowane były tematy z obrony cywilnej, a w niektórych województwach nie realizowano zaleconej tematyki w ogóle[74]. Spowodowane to było nie tylko ograniczoną liczbą godzin przeznaczonych na realizację tego tematu, ale także niedostatecznym przygotowaniem nauczycieli do nauczania zagadnień obronnych oraz brakiem specjalistycznego nadzoru pedagogicznego.

Kształcenie obronne w szkołach ponadpodstawowych regulowało Zarządzenie nr 36 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 października 1992 roku[75]. W przeciwieństwie do dotychczas obowiązującego, zróżnicowanego

[74] Por. T. Siuda, op. citate, s.156 -158.

[75] Zarządzenie nr 36 Ministra Edukacji Narodowej z dn. 29.10.1992 r. *w sprawie rodzajów szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego i zasad organizacji*

systemu kształcenia obronnego dla poszczególnych rodzajów szkół ponadpodstawowych, nowe uregulowanie wprowadzało jednolite zasady realizacji obowiązkowego przedmiotu „przysposobienie obronne" we wszystkich typach szkół ponadpodstawowych (publicznych i niepublicznych). Tak więc, zgodnie z ww. zarządzeniem szkolenie to realizowane było w wymiarze jednej godziny tygodniowo, w I i II klasie zasadniczej szkoły zawodowej, liceum ogólnokształcącego oraz technikum (łącznie 76 godzin zajęć w ciągu dwóch lat, co stanowiło tylko ok. 50 % w porównaniu z wymiarem godzinowym realizowanego dotychczas PO w szkołach średnich). Taki stan rzeczy spowodował konieczność zmian programowych, prowadzących głównie do eliminacji wybranych zagadnień. W pierwszej kolejności usunięto większość zagadnień militarnych, a następnie częściowo zmodyfikowano treści z zakresu powszechnej samoobrony oraz obrony cywilnej (OC). Część zagadnień przesunięto do części fakultatywnej.

Podstawowym celem przysposobienia obronnego było kształtowanie umiejętności młodzieży szkolnej w zakresie:

- indywidualnej i zespołowej samoobrony przed skutkami zagrożeń czasu pokoju i wojny,
- kierowania małymi zespołami obrony cywilnej,
- udzielania pierwszej pomocy przedlekarskiej.

Znowelizowany program podzielony został na trzy zasadnicze części:

I. Wybrane zagadnienia obrony cywilnej;

II. Ratownictwo – pomoc sanitarną;

III. Ogólna /fakultatywna/ - zawierająca tematy do wyboru uzupełniające, wzbogacające oraz poszerzające wiedzę i umiejętności uczniów w zakresie terenoznawstwa, łączności, a także strzelectwa sportowego.

Zakładano, że realizacja treści programowych tak skonstruowanego programu powinna zapewnić[76]*:*

---

przysposobienia obronnego w szkołach (Dz. Urz. MEN Nr 8, poz. 38 z późniejszymi zmianami, Dz. Urz. Nr 5, poz. 15 z 1993 r.).

[76] Por. *Program liceum ogólnokształcącego, liceum zawodowego, technikum i szkoły zasadniczej – przysposobienie obronne,* Nr DKO-2-4015-29/90, WSiP, Warszawa 1990.

- zapoznanie uczniów z ogólną wiedzą w zakresie:
  - międzynarodowych aktów prawnych dotyczących ochrony ludności i ochrony dóbr kultury w czasie pokoju i wojny,
  - form spełniania powinności obywatelskich na rzecz obronności państwa,
  - zasad i sposobów obrony i ochrony ludności przed skutkami zagrożeń czasu „P" i „W",
  - zasad prowadzenia akcji ratunkowej w rejonie porażenia.
- kształtowanie ich umiejętności w zakresie:
  - posługiwania się etatowymi i zastępczymi środkami ochrony przed skażeniami,
  - zachowania się podczas ewakuacji z terenu zagrożonego,
  - wykonywania częściowych zabiegów sanitarnych i specjalnych,
  - posługiwania się podręcznymi środkami przeciwpożarowymi,
  - udzielania samopomocy i pierwszej pomocy przedlekarskiej,
  - kierowania małym zespołem OC.
- kształtowanie:
  - poczucia odpowiedzialności za bezpieczeństwo Ojczyzny,
  - gotowości do udzielania pomocy poszkodowanym,
  - zasad postępowania i umiejętności zachowania się podczas uroczystości państwowych i szkolnych.

Podstawowym założeniem tak skonstruowanego programu była realizacja zagadnień obligatoryjnych we wszystkich typach szkół ponadpodstawowych, natomiast w zakresie zagadnień fakultatywnych nauczyciel PO miał prawo wyboru takich zagadnień, które odpowiadałyby profilowi kształcenia w danej szkole, możliwościom realizacyjnym oraz zainteresowaniom młodzieży. Niejednokrotnie jednak, istotnym problemem decydującym o rezygnacji z określonego zagadnienia fakultatywnego był brak odpowiedniej bazy szkoleniowo-materiałowej (np. brak strzelnicy sportowej, przestarzały sprzęt lub brak amunicji).

Warto wspomnieć, że w Zarządzeniu Nr 36 MEN dopuszczono także możliwość realizacji PO w układzie dwóch godzin tygodniowo w pierwszej lub

drugiej klasie szkoły średniej. W powyższym dokumencie uwzględniono również możliwość zaliczenia PO poprzez uczestnictwo uczniów w tygodniowym obozie wakacyjnym[77], realizowanym po zakończeniu drugiej klasy. Jednak takie formy realizacji PO wymagały zgody właściwego kuratora oświaty.

Poza obowiązkowym uczestnictwem w zajęciach PO, młodzież szkół ponadpodstawowych, mogła doskonalić wiadomości i umiejętności praktyczne uczestnicząc także w innych formach edukacji obronnej. Należały do nich m. in.:

- specjalistyczne obozy szkoleniowo - wypoczynkowe (organizowane i finansowane przez MEN oraz kuratoria oświaty),
- zawody sportowo-obronne (w tym: strzeleckie „ O Srebrne Muszkiety" organizowane przez: MEN, Zarząd Główny SZS, Polski Związek Strzelectwa Sportowego, Zarząd Główny LOK, redakcję miesięcznika „Żołnierz Polski" oraz sprawnościowe: „Sprawni jak żołnierze" organizowane przez: MEN, Żołnierz Polski, ZG SZS i ZG LOK),
- bieg na orientację,
- konkurs wiedzy o OC,
- członkostwo w szkolnych kołach: LOK, PCK, Ligi Morskiej, ponadto w: ZHP, Aeroklubie RP, Związku Strzeleckim „Strzelec" itp.

Program specjalistycznych obozów szkoleniowo-wypoczynkowych realizowanych w czasie wakacji składał się z trzech podstawowych części:

- pierwsza – obligatoryjna, obejmująca problematykę ogólnoobronną w wymiarze ok. 15% programu,
- druga – specjalistyczna, obejmująca problematykę zgodną z wybranym rodzajem obozu – w wymiarze 65 - 70% programu,
- trzecia – fakultatywna, umożliwiająca wzbogacenie wiedzy i umiejętności praktycznych uczestników obozu - w wymiarze 15 - 20% programu.

[77] Koszty związane z organizacją tego typu obozów w całości pokrywał organizator. Z uwagi na rosnące koszty organizacji obozów oraz coraz skromniejsze dotacje na ten cel, od 1996 r. wycofano się z tej formy realizacji PO.

Podstawowym celem obozów było przygotowanie ich uczestników do pełnienia funkcji instruktorów PO. Ponadto miały one służyć kształtowaniu postaw patriotyczno – obronnych, rozwijaniu poczucia dyscypliny, uczyć współdziałania w zespole oraz podnoszeniu ogólnej sprawności i tężyzny fizycznej. Nie mniej istotnym celem jaki miał być osiągnięty w wyniku realizacji tej formy czynnego wypoczynku było doskonalenie umiejętności pedagogicznych i dowódczo – wychowawczych nauczycieli PO pełniących poszczególne funkcje na obozie. Niestety liczba kuratoriów organizujących obozy PO z każdym rokiem malała. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy stało się usunięcie w 1990 roku zapisu ustawodawczego o organizacji obozów i ich całkowitym finansowaniu ze środków budżetu państwa[78]. Drastycznie niskie środki finansowe przeznaczane przez MEN na organizację obozów zmusiły kuratoria oświaty do wprowadzenia częściowej odpłatności (głównie za wyżywienie) oraz do pozyskiwania sponsorów. Trudności wynikające z braku możliwości pozyskania dodatkowych funduszy oraz spadek zainteresowania ze strony uczniów (głównie ze względu na wprowadzenie częściowej odpłatności) spowodowały, że tylko nieliczne kuratoria oświaty decydowały się na organizację obozów. To z kolei pociągało za sobą degradację bazy szkoleniowo-wypoczynkowej. Niemniej jednak należy przyznać, że pomimo występujących trudności każdego roku na różnego rodzaju specjalistycznych obozach PO szkoliło się i wypoczywało kilka tysięcy dziewcząt i chłopców. Efektem tego było zdobycie wielu kwalifikacji i uprawnień, m. in.: prawa jazdy, skoczka spadochronowego, karty pływackiej, Młodzieżowego Instruktora PCK, Młodzieżowego Instruktora OC, pilota szybowcowego, patentu żeglarza jachtowego czy też patentu sternika jachtowego.

Kształcenie obronne w szkołach wyższych do 1991 realizowane było w formie zajęć wojskowych lub szkolenia obronnego, w wymiarze 150 - 240 godzin rocznie. Na podstawie znowelizowanej w 1991 roku ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP całkowicie usunięto ze szkół wyższych, podległych Ministrowi Edukacji Narodowej, zajęcia wojskowe wraz ze

[78] Do roku 1990 normowała to „Ustawa o powszechnym obowiązku obrony RP".

szkoleniem obronnym. Jedynie w uczelniach podległych Ministrowi Transportu i Gospodarki Morskiej (Wyższych Szkołach Morskich w Szczecinie i Gdyni) utrzymano zajęcia wojskowe w wymiarze 400 godzin. Ponadto w ww. uczelniach prowadzi się zajęcia ze szkolenia medycznego i przeciwpożarowego w wymiarze zależnym od kierunku studiów (szkolenie medyczne 32 - 36 godz.; szkolenie ppoż. 44 - 54 godz.).

Z kolei od 1992 roku wprowadzono we wszystkich akademiach medycznych nauczanie zupełnie nowego przedmiotu – medycyny katastrof. Nauczanie tego przedmiotu realizowane było w trakcie V roku studiów (w wymiarze 80 godzin w ciągu semestru). Najwięcej czasu przeznaczono na ćwiczenia z zakresu organizacji udzielania pomocy oraz organizacji łączności i powiadamiania. Wiele uwagi poświęcono także wykładom z psychologii ofiar masowego wypadku i katastrof oraz zagadnieniom paniki i reakcji tłumu. W programie znalazły się także zagadnienia poświęcone organizacji ochrony zdrowia w systemie obrony kraju oraz toksykologii BST.

Podstawowe cele nauczania medycyny katastrof to:

- umiejętność niesienia i organizacji pomocy w sytuacji strat masowych,
- umiejętność niesienia i organizacji pomocy w warunkach ekstremalnych (wojna, kataklizm, itp.),
- kształtowanie sposobu myślenia i postępowania w sytuacji strat masowych,
- przygotowanie do wykonywania funkcji kierowniczych w podstawowych ogniwach OC w zakresie ochrony zdrowia ludności, w czasie pokoju i wojny.

Jak wynika z wyżej przytoczonych faktów, poza nielicznymi wyjątkami, edukacja obronna została definitywnie wycofana z uczelni wyższych. O ile forma obligatoryjna tego rodzaju szkolenia nie przystawała do współczesnych realiów edukacyjnych, to czy nie należało rozpatrzyć możliwości kontynuacji tego nurtu kształcenia w formie fakultatywnej? Przykładem pozytywnego myślenia w tym zakresie było podpisanie porozumienia pomiędzy Ministrem Obrony Narodowej a Rektorem Uniwersytetu Warszawskiego w sprawie utworzenia Studium

Bezpieczeństwa Narodowego przy tej uczelni. Problematyka obronna jest tam prowadzona w wymiarze 240 godzin.

Na podstawie przeprowadzonej analizy stanu funkcjonowania edukacji obronnej młodzieży po 1989 roku należy stwierdzić, iż:

- względy polityczne oraz emocjonalnie negatywny stosunek części społeczeństwa do realizowanego w okresie PRL modelu przysposobienia obronnego młodzieży pociągnęły za sobą szereg niefortunnych, pochopnych i nieprzemyślanych decyzji, które doprowadziły do załamania funkcjonującego systemu edukacji obronnej młodzieży,
- o ile przemiany społeczno – polityczne jak również ewolucja potencjalnych zagrożeń po 1989 roku wymuszały konieczność wprowadzenia zmian programowych, to mocno kontrowersyjna była rezygnacja z rozwiązań systemowych edukacji obronnej, wypracowanych już w okresie II RP, której głównym atutem było istnienie centralnego organu koordynacyjnego zapewniającego kompleksowe kształcenie na wszystkich poziomach edukacji,
- konsekwencją wycofania przedmiotu przysposobienie obronne ze szkół podstawowych stało się w zasadzie pozbawienie części młodzieży, kończącej edukację na tym poziomie, możliwości przeszkolenia obronnego,
- włączenie wybranych treści realizowanego dotychczas w szkołach podstawowych przysposobienia obronnego do programów innych przedmiotów w ramach bloku tematycznego pod nazwą *„wybrane zagadnienia z zakresu powszechnej samoobrony”* przyniosło mierne rezultaty – głównie z uwagi na brak specjalistycznego przygotowania nauczycieli, a także ze względu na ograniczoną ilość godzin (6 - 8 godz.),
- wycofując szkolenie wojskowe i obronne ze szkół wyższych zrezygnowano w zasadzie z możliwości kształcenia obronnego studentów, czyli przyszłych elit społeczno – politycznych państwa,
- definitywna rezygnacja z problematyki wojskowej w ramach przysposobienia obronnego nie została poprzedzona żadną próbą

wprowadzenia alternatywnego rozwiązania, które uwzględniałoby problematykę przygotowania młodego pokolenia do obrony ojczyzny.

2.4 Współczesne uwarunkowania edukacji obronnej młodzieży w wybranych państwach NATO.

W poszukiwaniu docelowego modelu systemu edukacji obronnej młodzieży w Polsce wydaje się zasadne poznanie także obowiązujących współcześnie systemów edukacyjnych innych państw. Konieczność prezentacji systemów edukacji obronnej młodzieży wybranych państw w niniejszym opracowaniu znajduje głębokie uzasadnienie, szczególnie wobec trwających ciągle sporów o kształt, miejsce i rolę edukacji obronnej młodzieży realizowanej w polskim systemie edukacyjnym. Źródłem tych sporów jest najczęściej problematyka dotycząca eliminowania zagadnień ogólnowojskowych z programów i treści kształcenia ogólnego realizowanego w polskim systemie oświatowym, co szczególnie negatywnie wpływa na poziom przygotowania obronnego młodzieży. Dlatego też ta właśnie problematyka stała się głównym punktem odniesienia analizowanych poniżej systemów edukacji obronnej młodzieży wybranych państw. Z uwagi na aktualną sytuację społeczno – polityczną Polski, przystąpienie do Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego oraz pretendowanie do roli członka Unii Europejskiej, celowym będzie przedstawienie rozwiązań systemowych przyjętych w realizacji edukacji obronnej młodzieży wybranych państw NATO. Każdy z analizowanych systemów wychowania obronnego, czy też tzw. edukacji patriotyczno-obronnej realizowanej w państwach członkowskich Sojuszu jest w dużym stopniu zróżnicowany, co wynika bezpośrednio z wielu czynników i uwarunkowań, między innymi: historycznych, geopolitycznych, społecznych czy też funkcjonujących odmiennych systemów edukacyjnych w ogóle. Jednak pomimo istniejących różnic należy stwierdzić, że wychowanie obronne młodzieży w każdym z tych państw postrzegane jest jako dziedzina szkolenia i kształcenia młodego pokolenia w istotny sposób wpływająca na stan i umacnianie bezpieczeństwa oraz obronności danego kraju. Na tle istniejących różnic systemowych w edukacji obronnej młodzieży, godne

uwagi wydają się być rozwiązania wyodrębniające z grupy państw te, w których poradzono sobie z problemem łączenia powszechnej realizacji zagadnień OC (ratownictwo, ochrona przed zagrożeniami czasu „P" i czasu „W") z równoległym, dobrowolnym przygotowaniem młodzieży do służby wojskowej oraz służby w formacjach paramilitarnych.

Szczegółowa analiza funkcjonujących obecnie w państwach NATO systemów edukacji obronnej młodzieży wskazuje, iż do grupy takich państw należą: Stany Zjednoczone Ameryki (USA), Francja oraz Wielka Brytania.

Dlatego też mając na względzie możliwości ewentualnego wykorzystania doświadczeń ww. państw w polskim systemie edukacji obronnej zasadne jest przybliżenie zwłaszcza tych jej elementów, które dotyczą bezpośrednio kształcenia przygotowawczego na potrzeby Sił Zbrojnych.

2.4.1. Podstawowe elementy systemu edukacji obronnej młodzieży w Stanach Zjednoczonych Ameryki (USA).

Edukacja obronna młodzieży w USA realizowana jest głównie w oparciu o tzw. *system szkolenia poza wojskiem*, zorganizowany na bazie szkolnictwa cywilnego. System ten jest jednym z czterech filarów edukacji obronnej społeczeństwa Stanów Zjednoczonych. Pozostałe z nich to:

- system szkolenia sił regularnych /Regular Forces/;
- szkolenie w ramach gwardii narodowej /National Guard/;
- szkolenie rezerw sił zbrojnych[79].

Bardzo istotnym elementem edukacji obronnej jest obowiązujący w szkole amerykańskiej od 1917 r. model wychowania patriotycznego dzieci i młodzieży. Jego szczególnym przejawem jest kształtowanie przywiązania do tradycji i symboli narodowych, zwłaszcza flagi i hymnu państwowego. Kształtowaniu postaw patriotycznych już od najmłodszych lat, sprzyja wprowadzony w 1923 roku obowiązek wywieszania flag państwowych we wszystkich rodzajach szkół.

---

[79] Por. M. Kucharski, W. Zajdziński, R. Jastrzębski, *Edukacja obronna społeczeństw w państwach NATO* (w:) „ Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP – diagnoza," (Red. R. Stępień), Warszawa 1996, AON, cz. II, s. 37 – 46.

Edukacja obronna młodzieży, realizowana w ramach systemu szkolenia poza wojskiem przez szkoły średnie i wyższe, odbywa się na zasadzie dobrowolności. Należy przy tym podkreślić, że udział w takim szkoleniu premiowany jest określonymi gratyfikacjami i świadczeniami finansowymi. Szczególnie istotne znaczenie przywiązuje się tutaj do wstępnej rekrutacji kandydatów na studia w uczelniach wojskowych, której dokonuje się już w szkole średniej. W ramach przedmiotu przysposobienie obronne ochotnicy przechodzą podstawowe przeszkolenie wojskowe, w trakcie którego następuje selekcja, a najlepsi kandydaci kierowani są do kompanii akademickich przy wyższych uczelniach. Kompanie te zasilane są również przez studentów uczelni wyższych, zwerbowanych do służby wojskowej w jednostkach rezerwowych oraz wyselekcjonowani, najlepsi podoficerowie i szeregowcy służby zasadniczej. Na szkolenie w ramach kompanii akademickich przeznaczony jest jeden dzień w tygodniu, gdzie realizowane są zagadnienia typowo wojskowe – głównie teoretyczne. Natomiast szkolenie praktyczne - obozowe lub poligonowe, realizowane jest w okresie wakacyjnym w wymiarze 30 dni.

Inną formę systemu szkolenia poza wojskiem stanowi edukacja w kandydackich szkołach oficerskich (KSO), funkcjonujących równolegle przy zawodowych szkołach oficerskich poszczególnych rodzajów wojsk i służb. Słuchaczami KSO mogą być absolwenci szkół średnich i zawodowych (college), a także wyróżniający się żołnierze wojsk regularnych jak i Gwardii Narodowej, posiadający wykształcenie średnie. Szkolenie to realizowane jest w wymiarze 23 tygodni (ok. 6 miesięcy), a dla kobiet 18 tygodni. W szkołach kandydackich wykładane są tylko przedmioty wojskowe i polityczno – wojskowe, podczas gdy w oficerskich szkołach zawodowych obok przedmiotów wojskowych wykładane są także przedmioty specjalistyczne (zawodowe) oraz ogólnokształcące, w zakresie szkoły średniej.

Generalne motto edukacji obronnej realizowanej w każdym Stanie USA brzmi: ***„obowiązek, honor i ojczyzna”.*** Podstawowym celem tejże edukacji jest kształtowanie poczucia „moralnej odpowiedzialności przed Bogiem i narodem” za bezpieczeństwo Stanów Zjednoczonych. W treściach realizowanych zajęć

eksponuje się wartości demokracji i gospodarki rynkowej, sumiennej pracy i dyscypliny, ze szczególnym uwzględnieniem powinności obywateli wobec Boga, państwa i narodu.

2.4.2. Zarys modelu edukacji patriotyczno - obronnej młodzieży szkolnej i studenckiej we Francji.

We Francji edukacja obronna młodzieży przyjęła formę wychowania patriotyczno-obronnego młodzieży szkolnej i studenckiej, funkcjonującego w oparciu o współpracę szkół i sił zbrojnych w ramach porozumienia podpisanego przez ministrów obrony oraz edukacji narodowej. W myśl porozumienia, poszczególne jednostki (instytucje, sztaby) wojskowe współpracują ze szkołami lub innymi placówkami oświatowymi w miejscu ich dyslokacji, a organem koordynującym współpracę w tym zakresie jest wspólna komisja.

Najczęstszymi formami współpracy Ministerstwa Obrony ze szkołami są:

• wizyty żołnierzy w szkołach (placówkach oświatowych), podczas których prezentują informacje o polityce wojskowej Francji, działalności sił zbrojnych, zagrożeniach międzynarodowych, warunkach odbywania służby wojskowej;

• udostępnianie przez siły zbrojne szkołom (placówkom oświatowym) filmów i broszur o tematyce obronnej;

• organizacja dni otwartych koszar (zwiedzanie jednostek wojskowych, baz sił powietrznych i morskich, okrętów bojowych);

• organizacja na terenie jednostek wojskowych zajęć i zawodów z zakresu sportów obronnych[80].

W procesie edukacji patriotyczno-obronnej młodzieży szkolnej dużą rolę odgrywa wojskowe szkolnictwo przygotowawcze. Zajmuje się ono wstępnym przygotowywaniem kandydatów na oficerów zawodowych w liceach wojskowych. W siłach lądowych funkcjonują cztery licea (w Saint-Cyr, Autun,

---

[80] Por. M. Kucharski, *Miejsce edukacji obronnej młodzieży w systemach edukacyjnych Rzeczypospolitej Polskiej i państw europejskich*, Warszawa 1997, Zeszyty problemowe TWO, s. 43 – 68.

Aix-en-Provence i La Fleche) oraz po jednym w siłach powietrznych (Saint Imier) i morskich (Brest). Wszystkie licea wojskowe podlegają Ministerstwu Obrony. Specyficzny charakter tego typu szkół przejawia się tym, że ok. 50 % wszystkich uczniów stanowią synowie kadry zawodowej sił zbrojnych. Uczniowie zdobywając wiedzę ogólną w zakresie szkoły średniej, są przygotowywani do zdania egzaminu maturalnego oraz do egzaminów konkursowych do szkół wojskowych. Równolegle z programem kształcenia ogólnego realizowany jest program kształcenia wojskowego, zapewniając jednoczesne przygotowanie absolwentów do zawodowej służby wojskowej. Licea wojskowe spełniają dwie zasadnicze funkcje:

- pomoc rodzinom żołnierzy zawodowych w kształceniu swoich dzieci;
- przygotowanie absolwentów do egzaminów wstępnych do wyższych szkół oficerskich oraz uczelni cywilnych.

Licea w La Fleche, Saint-Cyr i Breście, jako elitarne, są przeznaczone prawie wyłącznie dla młodzieży pochodzącej głównie z rodzin wojskowych lub wysokich funkcjonariuszy administracji państwowej. Rodzice uczniów są obciążeni kosztami wykształcenia i utrzymania dzieci w szkole, ale po jej ukończeniu absolwenci nie mają obowiązku podjęcia dalszej służby lub pracy w wojsku.

Zgoła odmiennie przedstawia się sytuacja w pozostałych liceach (Autun i Aix-en-Provence), które są ogólnie dostępne (nauka i utrzymanie bezpłatne), ale po ich ukończeniu uczeń jest zobowiązany do pozostania w resorcie obrony przez okres pięciu lat; w przeciwnym razie zobowiązany jest zwrócić koszty wykształcenia.

Każde liceum wojskowe jest kierowane przez komendanta – oficera w stopniu pułkownika. W skład kadry pedagogicznej wchodzi zarówno personel wojskowy jak i cywilny. Na czele personelu cywilnego zatrudnionego w liceum stoi dyrektor, który podlega bezpośrednio komendantowi liceum. W zakresie nauki i szkolenia dyrektorowi liceum podlegają zarówno nauczyciele cywilni, jak i wykładowcy wojskowi przydzieleni do dyspozycji dyrektora przez komendanta. Oficerowie zajmują głównie stanowiska pedagogiczne lub dowódców kompanii

szkolnych. Do ich obowiązków należy praca związana z problematyką wychowania moralnego, fizycznego i wojskowego wychowanków oraz utrzymanie dyscypliny wśród uczniów i podległego im personelu cywilno-wojskowego. Podoficerowie występują w roli zastępców dowódców kompanii lub dowódców plutonów i drużyn, wykonując obowiązki o charakterze administracyjno- instruktorskim. Uzupełnienie kadry liceum stanowią specjalnie wyselekcjonowani szeregowcy (posiadający odpowiednie predyspozycje pedagogiczno-wychowawcze), którzy pełnią rolę opiekunów, wychowawców i korepetytorów wojskowych w całym okresie szkolenia.

Proces kształcenia realizowany jest zgodnie z ustalonym programem nauczania dla francuskich szkół średniego szczebla, który w tym przypadku znacznie poszerzono o problematykę wychowania moralnego, intelektualnego, wojskowego i fizycznego.

W życiu codziennym, uczniów liceum obowiązują regulaminy opracowane na wzór przepisów wojskowych, chociaż nie posiadają oni statusu wojskowego (m.in. są zobowiązani do noszenia odpowiedniego umundurowania).

Licea wojskowe szczycą się wieloma wybitnymi osiągnięciami sportowymi i wynikami nauczania, m.in. 90-100% uczniów zdaje maturę i około 50-70% z nich zostaje przyjętych do wyższych szkół oficerskich. Znaczna część licealistów rozpoczyna studia w wyższych uczelniach cywilnych.

2.4.3. Organizacja i formy edukacji obronnej młodzieży w Wielkiej Brytanii.

W Wielkiej Brytanii system edukacji obronnej młodzieży oparty jest na zasadach całkowitej dobrowolności. Proces szkolenia realizowany jest w dwóch przedziałach wiekowych:

- ► pierwszy, to młodzież szkolna w wieku 13-18 lat,
- ► drugi, to studenci kształceni w systemie tzw. „poza wojskiem".

Szkolenie obronne realizowane w pierwszym przedziale wiekowym umożliwia młodzieży uczestnictwo w dwóch formach do wyboru:

- pierwszą z nich jest możliwość wstąpienia do organizacji „Połączone Siły Kadetów" (***„Combined Cadet Force"***), która działa wyłącznie na terenie szkół;
- Drugą jest organizacja paramilitarna nosząca nazwę „Kadeci Wojsk Lądowych" (***„Army Cadet Force"***), działająca pod nadzorem władz lokalnych.

Zgodę na funkcjonowanie i prowadzenie szkolenia obronnego w ramach organizacji „ Połączone Siły Kadetów" wyraża dyrektor szkoły, który zatwierdza także instruktorów (żołnierzy służby czynnej lub rezerwistów). W Wielkiej Brytanii organizacja ta działa w około 250 szkołach średnich (secondary school), prowadząc szkolenie na potrzeby trzech rodzajów sił zbrojnych. Zajęcia odbywają się raz w tygodniu (w środę po południu lub w sobotę). Każdego roku kadeci odbywają 1-2 tygodniowy obóz wojskowy. Zajęcia obejmują: elementy musztry, terenoznawstwa, udzielania pierwszej pomocy, taktyki, posługiwania się bronią, strzelania oraz marsze terenowe. W czasie zajęć obowiązuje zasada, że 60% czasu jest przeznaczone na trening wojskowy, a 40% na zajęcia rekreacyjno - przygodowe. Stronę finansową oraz instruktorów zabezpiecza Ministerstwo Obrony, które odpowiada również za przygotowanie programów szkolenia. Organizacja skupia około 40 tys. uczniów.

Drugą możliwością uczestnictwa w szkoleniu obronnym młodzieży w wieku od 13 do 18 lat jest wstąpienie do organizacji paramilitarnej „Army Cadet Force" (Kadeci Wojsk Lądowych). Może do niej wstępować także młodzież nie uczęszczająca do szkół. Organizacja ta posiada około 1640 pododdziałów szkolnych, skupiających prawie 40 tys. młodych ludzi, kierowanych przez blisko 7 000 instruktorów[81]. Zakres szkolenia kadetów tej organizacji jest podobny jak w wypadku członków organizacji „Combined Cadet Force" (Połączone Siły Kadetów). Jednak w tym przypadku najstarsi i najlepiej wyszkoleni kadeci mogą zostać skierowani do regularnych jednostek wojskowych na okres 1-2 tygodni,

[81] Por. M. Kucharski, *Wychowanie obronne młodzieży w państwach NATO i Europy Środkowo – Wschodniej,* w „ Edukacja obronna młodzieży na przełomie wieków" (Red. R. Stępień, R. Wroński), Kraków 1999, Wyd. Nauk. WSP, s. 81 – 95.

zamiast na szkolenie w ramach obozu szkoleniowego. Kadeci obu ww. organizacji posiadają umundurowanie wojskowe, w którym występują przy okazji różnych oficjalnych uroczystości organizowanych na szczeblach lokalnych. Ponadto aktywnie uczestniczą również w różnego rodzaju przedsięwzięciach organizowanych przez siły zbrojne dla ludności cywilnej (dni otwartych koszar, pokazy lotnicze, imprezy sportowe, itp.). Edukacja obronna młodzieży studenckiej odbywa się w tzw. systemie szkolenia poza wojskiem (SPW). Realizowana jest w 19 ośrodkach szkolenia wojskowego studentów, zorganizowanych przy głównych uniwersytetach. Noszą one nazwę **„University Officer Training Center"** (Uniwersytecki Ośrodek Szkolenia Oficerów). Każdy tego typu ośrodek szkolenia jest kierowany przez oficera służby czynnej, który ma do pomocy kilku chorążych zawodowych, oficerów Armii Terytorialnej oraz oficerów - studentów. Uczestnictwo w szkoleniu odbywa się na zasadzie dobrowolności - trwa 3 lata i obejmuje: szkolenie podstawowe w pierwszym roku, udział w taktycznych ćwiczeniach zgrywających pluton – kompania w trakcie drugiego roku oraz uczestnictwo w różnego rodzaju kursach doskonalących, a także wspomaganie procesu szkolenia młodszych roczników w trzecim roku szkolenia.

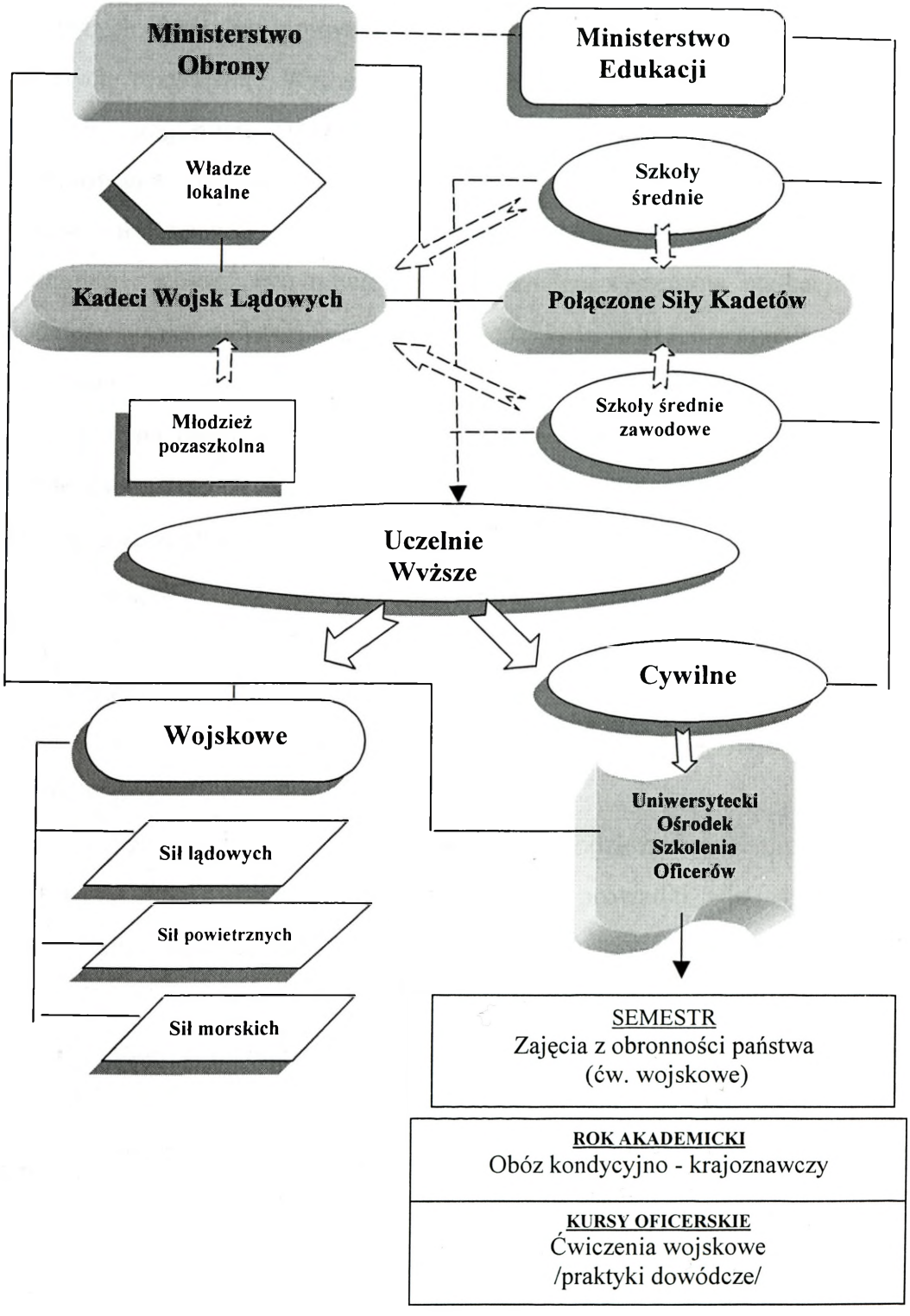
Ponadto istotną rolę w szkoleniu obronnym studentów odgrywa sport i coroczne obozy kondycyjno – krajoznawcze (narciarskie, wspinaczkowe, piesze, nurkowania, żeglarskie itp.), organizowane w różnych krajach na całym świecie.

Należy przy tym podkreślić, że uniwersytecki system szkolenia obronnego funkcjonuje niezależnie od administracji uniwersyteckiej, w związku z czym odpowiedzialność za organizację, finansowanie oraz opracowanie programów i uzyskiwane wyniki szkolenia ponosi bezpośrednio Ministerstwo Obrony.

Studenci deklarujący chęć pełnienia zawodowej służby wojskowej otrzymują całkowitą refundację kosztów studiów oraz stypendium wypłacane z funduszu Ministerstwa Obrony. Pozostali studenci otrzymują określoną gratyfikację finansową za każdy dzień szkolenia obronnego.

Rys. 5

System edukacji obronnej młodzieży Wielkiej Brytanii poza wojskiem.

Źródło: Opracowanie własne.

Wnioski jakie płyną z dokonanej powyżej analizy systemów edukacji obronnej w aspekcie problematyki przygotowania obronnego młodzieży w wybranych państwach NATO należy podzielić na kilka grup problemowych, dotyczących: formalno – prawnych, organizacyjnych i rzeczowych uwarunkowań przyjętych rozwiązań. Wydaje się, iż taki podział umożliwi sformułowanie pewnych uogólnień stanowiących punkt odniesienia do możliwości zaadaptowania ich na potrzeby opracowania polskiego systemu edukacji obronnej młodzieży.

Ogólna i stosunkowo powierzchowna analiza systemów edukacji obronnej młodzieży w ww. państwach upoważnia jednak do sformułowania następujących wniosków:

◊ główną odpowiedzialność za przygotowanie obronne młodzieży ponosi ministerstwo obrony, które współpracuje w tym zakresie z ministerstwem edukacji oraz organizacjami paramilitarnymi,

◊ szkolenie obronne jest dobrowolne, oparte na istniejącym systemie oświaty i obejmuje młodzież szkół średnich, uczelni wyższych oraz młodzież pozaszkolną,

◊ młodzież podejmująca takie szkolenie otrzymuje istotne przywileje, głównie w postaci gratyfikacji finansowej.

Analiza systemów edukacji obronnej młodzieży wymienionych państw (zwłaszcza USA oraz Wielkiej Brytanii) prowadzi do sformułowania generalnego wniosku, iż wysoka efektywność przyjętych w tym zakresie rozwiązań, jest wynikiem dobrze funkcjonującego tzw. systemu szkolenia poza wojskiem (realizowanego głównie w oparciu o istniejący system oświaty). Uczestnicy tego typu szkolenia przygotowywani są do pracy zarówno w środowiskach cywilnych jak i wojskowych (jako przyszli urzędnicy administracji państwowej lub przyszła kadra dowódcza).

2.5. Konkluzja.

Przedstawiona w niniejszym rozdziale analiza celów, zadań, treści i form edukacji obronnej młodzieży realizowanej w okresie II RP oraz PRL, jak również przemian zachodzących w tym zakresie w Polsce po 1989 roku (a także odniesienie do funkcjonującego systemu przygotowania obronnego młodzieży wybranych państw NATO) pozwala na sformułowanie następujących uwag:

- zarówno w okresie II RP jak i PRL istniały systemowe rozwiązania w zakresie przygotowania obronnego obywateli (odnoszące się głównie do identyfikowanych wówczas potencjalnych zagrożeń dla obronności i bezpieczeństwa państwa). *Szczególną rangę w tym zakresie nadano edukacji obronnej młodzieży w systemie oświatowym;*
- edukacja obronna młodego pokolenia w Polsce międzywojennej realizowana była głównie w oparciu o obowiązkowy przedmiot przysposobienia wojskowego (realizowany w szkołach zawodowych, średnich oraz wyższych), a także poprzez działalność wielu organizacji społecznych i paramilitarnych, realizujących powyższą problematykę;
- działalność wszystkich instytucji i organizacji realizujących przygotowanie obronne młodzieży podporządkowano jednemu centralnemu organowi działającemu w imieniu rządu – Ministerstwu Spraw Wojskowych. *Istniał centralny organ koordynujący (PUWFiPW)*, który określał cele, formy i zadania, a także ramy programowe przysposobienia wojskowego, realizowanego przez wszystkie ogniwa funkcjonującego systemu, a także nadzorował ich realizację;
- przyjęcie powyższych rozwiązań zapewniało masowy charakter przedsięwzięcia, ponadto jednolitość programową oraz form i metod szkolenia, a także nadzór nad procesem wychowawczym, umożliwiając przy tym realizację podstawowego celu – kształtowania współodpowiedzialności za losy własnego narodu i państwa, już od najmłodszych lat;
- doświadczenia okresu międzywojennego (zwłaszcza w zakresie rozwiązań systemowych) z powodzeniem wykorzystano przy tworzeniu systemu edukacji obronnej młodzieży PRL. Reaktywowano PUWF i PW jako

centralny organ koordynacyjny oraz wprowadzono przysposobienie wojskowe jako obowiązkowy przedmiot nauczania w szkołach średnich. Działalność w tym zakresie prowadziło także szereg organizacji społecznych i paramilitarnych;

- nowatorskim rozwiązaniem w zakresie edukacji obronnej młodzieży PRL było wprowadzenie, na początku lat siedemdziesiątych, systemu wychowania patriotyczno – obronnego, który w sposób kompleksowy ujmował realizację problematyki edukacji obronnej młodzieży. Nowością w tym zakresie było ustawowe wprowadzenie obowiązkowego przedmiotu *przysposobienie obronne* (zamiast dotychczas realizowanego w szkołach średnich PW). Realizacją PO objęto młodzież klas ósmych szkół podstawowych, wszystkich typów szkół ponadpodstawowych oraz policealnych. Kontynuację kształcenia z tego zakresu, stanowiło szkolenie wojskowe studentów (zdolni do służby) oraz szkolenie obronne (niezdolni i kobiety);
- istotny przełom stanowiła nowelizacja programów nauczania, polegająca na znacznym ograniczeniu problematyki ogólnowojskowej, na rzecz tematyki ochrony i obrony ludności cywilnej przed zagrożeniami czasu „W" i „P". Ogół procesów kształcących, wychowawczych i oświatowych ukierunkowany został na realizację podstawowego celu jakim stało się kształtowanie świadomości obronnej młodzieży oraz postaw, wiedzy i umiejętności, związanych nie tylko z właściwym zachowaniem się w sytuacjach zagrożeń militarnych, ale także powstałych w wyniku wypadków oraz różnego rodzaju klęsk żywiołowych;
- doświadczenia tego okresu wykazały, iż przeszkolenie obronne młodzieży w szkołach jest najbardziej racjonalnym, efektywnym i najtańszym sposobem powszechnego przygotowania obronnego społeczeństwa. W ten sposób młody obywatel, po ukończeniu szkoły i zdobyciu zawodu, wchodzi w życie jako członek społeczeństwa z określonym zasobem wiedzy i umiejętności obronnych, dostosowanych w zasadzie do miejsca w hierarchii społecznej, jakie powinien zająć dzięki zdobytemu wykształceniu;

- o ile przemiany społeczno – polityczne jak również ewolucja potencjalnych zagrożeń po 1989 roku wymuszały konieczność wprowadzenia zmian programowych, to mocno kontrowersyjna była rezygnacja ze sprawdzonych rozwiązań systemowych edukacji obronnej (wypracowanych już w okresie II RP), której głównym atutem było istnienie centralnego organu koordynacyjnego zapewniającego jednolite i kompleksowe kształcenie na wszystkich poziomach edukacji, skoordynowane z działalnością organizacji i stowarzyszeń młodzieżowych;
- *względy polityczne oraz emocjonalnie negatywny stosunek części społeczeństwa do realizowanego w okresie PRL modelu przysposobienia obronnego młodzieży pociągnęły za sobą szereg niefortunnych, pochopnych i nieprzemyślanych decyzji, które doprowadziły do załamania funkcjonującego systemu edukacji obronnej młodzieży po 1989 roku;*
- konsekwencją wycofania przedmiotu przysposobienie obronne ze szkół podstawowych stało się w zasadzie pozbawienie części młodzieży kończącej edukację na tym poziomie możliwości przeszkolenia obronnego;
- wycofując szkolenie wojskowe i obronne ze szkół wyższych zrezygnowano w zasadzie z możliwości przygotowania obronnego studentów, czyli przyszłych elit społecznych i politycznych państwa;
- analiza edukacji obronnej młodzieży wybranych państw NATO dowodzi, iż alternatywnym rozwiązaniem w tej sytuacji może być wprowadzenie tzw. systemu szkolenia poza wojskiem, opartego na istniejącym systemie oświaty oraz na zasadach dobrowolnego udziału uczniów szkół średnich, studentów oraz młodzieży pozaszkolnej.

Powyższe uwagi skłaniają do sformułowania następującego wniosku:

Zarówno polskie doświadczenia historyczne jak i współczesne uwarunkowania edukacji obronnej młodzieży wybranych państw NATO dowodzą, iż właściwe funkcjonowanie edukacji obronnej młodzieży (będącej podstawowym elementem powszechnego przygotowania obronnego obywateli) wymaga zastosowania sprawdzonych rozwiązań systemowych. Dlatego też przystępując

do konstrukcji perspektywicznego modelu systemu edukacji obronnej młodzieży należałoby uwzględnić polskie doświadczenia historyczne w zakresie:

- podporządkowania wszystkich jego elementów jednemu organowi centralnemu,
- funkcjonowania centralnego ośrodka koordynującego odpowiedzialnego za określanie celów, programowanie oraz współdziałanie i nadzór poszczególnych elementów systemu edukacji obronnej,
- kompleksowego nauczania problematyki edukacji obronnej w systemie oświatowym, (uwzględniającej aktualnie identyfikowane zagrożenia oraz dostosowanej do odpowiedniego poziomu edukacyjnego),
- pełnej koordynacji działalności stowarzyszeń i organizacji młodzieżowych realizujących cele i zadania obronne.

Ponadto wykorzystując doświadczenia wybranych państw NATO w zakresie edukacji obronnej młodzieży wydaje się, iż należałoby rozważyć możliwość wprowadzenia tzw. systemu szkolenia poza wojskiem, realizowanego w oparciu o funkcjonujący system oświatowy (na zasadzie dobrowolnego udziału uczniów szkół średnich, studentów oraz młodzieży pozaszkolnej).

Rozważenie możliwości zastosowania powyższych rozwiązań systemowych wymaga przeprowadzenia dalszych badań mających na celu określenie aktualnego stanu edukacji obronnej młodzieży w Polsce. W pierwszej kolejności uznano za konieczne zbadanie stanu realizacji problematyki obronnej w reformowanym systemie oświaty. Wyniki badań z tego zakresu przedstawiono w następnym rozdziale.

3. STAN EDUKACJI OBRONNEJ MŁODZIEŻY W SYSTEMIE OŚWIATOWYM.

Przedmiotem badań autora w niniejszym rozdziale jest próba odpowiedzi na pytanie: Jaki jest aktualny stan edukacji obronnej młodzieży realizowanej w systemie oświatowym?

W tym celu uznano za konieczne dokonanie analizy założeń programowych, zadań, treści i form oraz praktycznej realizacji problematyki edukacji obronnej w placówkach oświatowych.

W związku z powyższym rozważania zmierzające do rozstrzygnięcia ww. problemu szczegółowego oraz osiągnięcia zamierzonego celu, ujęto w trzy zasadnicze podrozdziały, poświęcając je kolejno:

1. Zakładanym, celom, treściom i zadaniom „edukacji dla bezpieczeństwa" w podstawie programowej szkoły podstawowej oraz gimnazjum, a także realizacji problematyki ratownictwa i obrony cywilnej w szkołach podstawowych i gimnazjach.
2. Celom, treściom i zadaniom przedmiotu „przysposobienie obronne" w podstawie programowej dla szkół ponadpodstawowych, w okresie przejściowym, a także realizacji przysposobienia obronnego w wybranych klasach szkół ponadpodstawowych (lata 1999 – 2001).
3. Celom, treściom i zadaniom przedmiotu „przysposobienie obronne" w podstawie programowej dla szkół ponadgimnazjalnych.

Podstawowe akty prawne regulujące kształcenie obronne w systemie oświaty to:

- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr.4, poz. 16, Rozdz.3, art. 166-167);
- Zarządzenie Nr 36 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 29 października 1992 r. w sprawie rodzajów szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego i zasad organizacji zajęć przysposobienia obronnego w szkołach (Dz. Urz. MEN Nr 8 poz. 38, z późniejszymi zmianami Dz. Urz. MEN Nr 5, poz. 15 z 1993 r.).

W myśl postanowień wyżej wymienionych aktów prawnych obowiązek organizowania kształcenia obronnego młodzieży spoczywa na Ministerstwie Edukacji Narodowej. Ponadto przepisy te stanowią, że obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego podlegają uczniowie publicznych i niepublicznych szkół ponadpodstawowych wszystkich typów, a przysposobienie obronne jest obowiązkowym odrębnym przedmiotem realizowanym zgodnie z planem i programem nauczania szkoły.

Zapoczątkowana w 1999 roku reforma systemu edukacji[82] wprowadzająca gruntowne zmiany w zakresie: struktury szkolnictwa, zarządzania oraz nadzorowania oświatą, programów nauczania, technik kształcenia, oceniania, a także egzaminowania oraz kształcenia i doskonalenia nauczycieli, w sposób istotny wpłynęła na zmianę dotychczasowego modelu realizacji wychowania i kształcenia obronnego młodzieży.

Dlatego też podejmując próbę oceny aktualnego stanu edukacji obronnej młodzieży w systemie oświaty za konieczne uznano dokonanie analizy:

- ogólnych założeń wprowadzanej reformy systemu edukacji,
- aktów prawnych i przepisów wykonawczych,
- podstaw programowych i programów nauczania w poszczególnych etapach kształcenia.

Wnioski z analizy dokumentów poddano weryfikacji stosując metodę badania opinii, w której zastosowano następujące rodzaje narzędzi badawczych:

- kwestionariusz ankiety skierowany do uczniów losowo wybranych klas szkół ponadpodstawowych (ZSZ, technikum, LO),
- wywiad ustny nieskategoryzowany skierowany do uczniów, nauczycieli, wychowawców oraz dyrektorów losowo wybranych szkół podstawowych, gimnazjów, a także szkół ponadpodstawowych.

Dane statystyczne uzyskane z odpowiedzi respondentów na pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety (zob. zał. nr 1) pozwoliły jedynie na dokonanie analizy ilościowej, a tym samym ogólne wnioskowanie o występujących wskaźnikach i problemach. Dlatego też na podstawie wniosków z badań

ilościowych opracowano i skierowano do respondentów pytania w formie wywiadu ustnego nieskategoryzowanego, zapewniając w ten sposób uzyskanie badań jakościowych.

3.1. Założenia, cele i treści „edukacji dla bezpieczeństwa" w podstawie programowej szkoły podstawowej oraz gimnazjum.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie *„podstawy programowej kształcenia ogólnego dla sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów"*[83] wyróżnia trzy etapy edukacyjne:

- etap I - klasy I – III szkoły podstawowej (kształcenie zintegrowane),
- etap II - klasy IV – VI szkoły podstawowej,
- etap III - klasy I – III gimnazjum.

I etap edukacyjny (szkoła podstawowa - kształcenie zintegrowane).

W pierwszym etapie edukacyjnym nie wyróżnia się odrębnych przedmiotów nauczania. Kształcenie zintegrowane realizuje nauczyciel według własnej koncepcji, jednakże w oparciu o cele i treści określone w „podstawie programowej". Na podstawie analizy celów edukacyjnych, zadań szkoły oraz treści programowych obowiązujących klasy I – III można stwierdzić, że w etapie nauczania początkowego ujęte zostały wybrane elementy bezpośrednio lub pośrednio dotykające problematyki edukacji obronnej (edukacji dla bezpieczeństwa).

Wśród *celów edukacyjnych* na tym etapie kształcenia wymienia się m.in. wspomaganie wszechstronnego i harmonijnego rozwoju ucznia ze szczególnym uwzględnieniem kształtowania poczucia przynależności do społeczności szkolnej, środowiska lokalnego, regionu i państwa. Ponadto za celowe przyjmuje się rozbudzanie potrzeby kontaktu z przyrodą oraz kształtowanie umiejętności działania w różnych sytuacjach szkolnych i pozaszkolnych.

---

[82] Zob. *Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego* (Dz. U. RP nr 12 z dnia 8 stycznia 1999 r., poz. 96).

[83] Zob. załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku (Dz.U. nr 14, poz.129. Warszawa dnia 23 lutego 1999 r. s. 583).

Tak sprecyzowane cele edukacyjne nakładają na szkołę szereg *zadań.* Do najważniejszych z nich należy zaliczyć uświadamianie uczniom obowiązków i poczucia odpowiedzialności wobec takich wspólnot jak: rodzina, środowisko lokalne i ojczyzna, stanowiących wielką wartość w życiu każdego człowieka. Niemniej istotnym zadaniem stawianym szkole w tym etapie kształcenia jest uczenie właściwych zachowań w stosunku do zwierząt i otaczającej przyrody.

Zakłada się, że wymienione cele edukacyjne oraz zadania szkoły powinny zostać osiągnięte poprzez realizację określonych treści nauczania. Analiza *treści nauczania* pozwoliła na wyodrębnienie węzłów tematycznych związanych z problematyką obronną i przyporządkowanie im następujących zagadnień zawartych w „podstawie programowej":

- w zakresie edukacji obywatelskiej:
  - ojczyzna, jej symbole i święta narodowe; baśnie i legendy narodowe,
  - obrazy z przeszłości (własnej rodziny, szkoły, miejscowości, regionu ojczyzny),
- w zakresie bezpieczeństwa personalnego:
  - bezpieczne poruszanie się po drogach publicznych, rozpoznawanie sygnałów alarmowych o niebezpieczeństwie,
  - bezpieczne użytkowanie urządzeń technicznych powszechnego użytku,
- w zakresie edukacji ekologicznej:
  - przyroda w otoczeniu dziecka,
  - formy ochrony środowiska przyrodniczego w najbliższej okolicy.

Analiza celów edukacyjnych, zadań szkoły jak i treści nauczania zawartych w „podstawie programowej" dowodzi, że w pierwszym etapie edukacyjnym (kształcenie zintegrowane) uwzględnia się tak istotne dla wychowania i kształcenia obronnego kwestie jak: tożsamość narodowa, szacunek dla symboli narodowych, poczucie odpowiedzialności wobec rodziny, szkoły, społeczności lokalnej i ojczyzny, ochrona środowiska naturalnego, a także elementy bezpieczeństwa personalnego, w tym umiejętność zachowania się uczniów w różnych sytuacjach. Jednakże należy stwierdzić, że wymienione w „podstawie programowej" treści nauczania przedstawione zostały w formie

nieusystematyzowanej, co może powodować wrażenie przypadkowego, a nie celowego ujęcia niektórych z nich.

II etap edukacyjny (klasy IV-VI szkoły podstawowej).

Począwszy od II etapu edukacyjnego wprowadza się przedmioty, bloki przedmiotowe oraz ścieżki edukacyjne o charakterze wychowawczo-dydaktycznym[84]. O ile na tym etapie kształcenia nie występuje odrębny przedmiot z zakresu edukacji obronnej to jednak w treściach wybranych bloków przedmiotowych (historia i społeczeństwo oraz przyroda) jak również ścieżkach edukacyjnych (edukacja prozdrowotna, edukacja ekologiczna i wychowanie do życia w społeczeństwie), zawarte zostały zagadnienia tematycznie związane z badaną problematyką.

Wśród *celów edukacyjnych* bloku przedmiotowego historia i społeczeństwo wymienia się rozwijanie poczucia przynależności do wspólnoty społecznej (rodziny, społeczności lokalnej, grupy etnicznej, narodu, państwa, społeczności europejskiej i światowej), a także kształtowanie świadomej postawy patriotycznej i obywatelskiej motywującej do odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym i publicznym oraz odrodzenie szacunku do własnego państwa.

Tak sformułowane cele edukacyjne stawiają przed szkołą szereg *zadań.* Najważniejsze z nich w tym zakresie to przekazywanie wiedzy na temat najważniejszych wydarzeń i najwybitniejszych postaci z dziejów Polski, rozwijanie postaw patriotycznych, zapoznanie z symbolami narodowymi, religijnymi i państwowymi, wyjaśnienie ich znaczenia oraz kształtowanie szacunku wobec nich, a ponadto rozbudzanie zainteresowań przeszłością własną, swojej rodziny i narodu oraz korzeniami i rozwojem rodzimej kultury.

Osiągnięcie zakładanych celów oraz wykonanie zadań stojących przed szkołą w tym zakresie ma zapewnić realizacja wybranych *treści nauczania,* które można podzielić na następujące węzły tematyczne:

---

[84] W „podstawie programowej" ***blok przedmiotowy*** definiowany jest jako zintegrowane nauczanie treści i umiejętności z różnych dziedzin wiedzy, realizowanych w toku jednolitych zajęć edukacyjnych, natomiast ***ścieżkę edukacyjną*** definiuje się jako zestaw treści i umiejętności o istotnym znaczeniu wychowawczym, których realizacja może odbywać się w ramach nauczania przedmiotów (bloków przedmiotowych) lub w postaci odrębnych zajęć.

- edukacji patriotyczno-obywatelskiej (szacunek dla symboli narodowych, religijnych i państwowych, prawa i obowiązki obywatelskie, kształtowanie postaw prospołecznych);
- edukacji europejskiej (kierunki współpracy i procesy integracji z Unią Europejską, kształtowanie postaw proeuropejskich);
- problematyki etyczno – moralnej (wolność osobista i jej granice, wzorce osobowe, postawa społeczna i aspołeczna).

Kolejnym blokiem przedmiotowym, w którym uwzględnione zostały zagadnienia tematycznie związane z problematyką edukacji obronnej (edukacji dla bezpieczeństwa) jest przyroda[85]. Wśród *celów edukacyjnych* wymienia się poznanie przez uczniów współzależności człowieka i środowiska oraz wyrobienie poczucia odpowiedzialności za nie, a także poznanie zachowań sprzyjających bezpieczeństwu ludzi i przyrody.

Zadania szkoły w tym zakresie obejmują kształtowanie postawy szacunku do zwierząt i przyrody oraz odpowiedzialności za ich stan, a także prowadzenie ćwiczeń kształtujących umiejętność orientowania się w terenie i na mapie.

Treści kształcenia obejmują m.in. problematykę z zakresu:

- topografii (orientowanie się w terenie; miejsce zamieszkania oraz krajobraz najbliższej okolicy - obserwacje i opisy; czytanie i interpretowanie map, wykresów, tabel);
- zagrożeń chemicznych i biologicznych (bakterie i wirusy – zagrożenia oraz korzyści dla człowieka, substancje szkodliwe dla organizmów żywych i ich oddziaływanie na środowisko przyrodnicze, substancje szkodliwe i ich wpływ na organizm człowieka).

Elementy z zakresu edukacji obronnej (edukacji dla bezpieczeństwa) zawiera także ścieżka edukacji prozdrowotnej, w ramach której przed szkołą stawia się *zadania* tworzenia uczniom warunków do kształtowania zachowań sprzyjających zdrowiu i bezpieczeństwu, zapoznawanie ich z zagrożeniami cywilizacyjnymi oraz kształtowanie umiejętności właściwego zachowania się w przypadku kontaktu z przedmiotami niebezpiecznymi.

---

[85] Na blok przedmiotowy przyroda składają się wiadomości z zakresu geografii, biologii, fizyki i chemii.

Zawarte w „podstawie programowej" *treści nauczania* obejmują m. in. następującą problematykę:

- bezpieczeństwo i pierwsza pomoc (bezpieczeństwo na drodze podczas gier i zabaw ruchowych, pierwsza pomoc w niektórych urazach);
- zagrożenia cywilizacyjne (zapoznanie z zagrożeniami cywilizacyjnymi, ochrona przed nimi oraz nabycie umiejętności właściwego zachowania się w przypadku kontaktu z przedmiotami niebezpiecznymi, toksycznymi, łatwopalnymi, wybuchowymi, niewybuchami i niewypałami).

Kolejną ścieżką edukacyjną tematycznie związaną z problematyką „edukacji dla bezpieczeństwa" jest edukacja ekologiczna. Do podstawowych *zadań szkoły* w tym zakresie należy ukazywanie zależności stanu środowiska od działalności człowieka oraz mechanizmów i skutków niepożądanych zmian (degradacja środowiska), a także przedstawianie form i zasad ochrony środowiska. *Treści nauczania* obejmują m. in. zagadnienia dotyczące problematyki zagrożeń, dewastacji i ochrony środowiska w miejscu zamieszkania oraz w najbliższej okolicy, miejsc podlegających szczególnej ochronie oraz sposobów zachowania się w nich.

Ze względu na przyjętą problematykę badań na szczególną uwagę zasługuje omówienie celów, zadań oraz treści wychowania patriotycznego i obywatelskiego, jednego z trzech odrębnych modułów ścieżki edukacyjnej *wychowanie do życia w społeczeństwie.* Do podstawowych *celów* wychowania patriotycznego i obywatelskiego należy kształtowanie świadomości obywatelskiej, rozwijanie szacunku dla dobra wspólnego i dla własnego państwa oraz rozwijanie postaw prospołecznych. *Zadania* szkoły w tym zakresie to organizowanie różnorodnych wydarzeń (spotkań, uroczystości, inscenizacji, wycieczek) wyzwalających przeżycia związane z obchodzeniem świąt państwowych oraz ważnych dla kraju rocznic, a także przygotowanie uczniów do świadomego, aktywnego i odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu publicznym. *Treści nauczania* zawarte w podstawie programowej obejmują m.in. zagadnienia tematyczne z zakresu:

- edukacji patriotycznej (godło i hymn państwowy, pieśni patriotyczne, utwory literackie o tematyce historyczno-patriotycznej, lokalne miejsca pamięci narodowej, sylwetki wielkich Polaków - artystów, uczonych, polityków, żołnierzy);
- edukacji obywatelskiej (prawa i obowiązki obywatelskie, rola jednostki w społeczeństwie, narodzie i państwie, wartości i normy życia społecznego, kategoria dobra wspólnego, patriotyzm).

Analiza celów, zadań oraz treści nauczania zawartych w podstawie programowej pozwala na stwierdzenie, że w drugim etapie edukacyjnym szkoły podstawowej uwzględnione zostały wybrane elementy z zakresu edukacji obronnej. Kontrowersje budzi jednak ujęcie tejże problematyki w ścieżkach edukacyjnych. O ile ścieżki edukacji ekologicznej czy też wychowania do życia w społeczeństwie mogą być włączone do programu nauczania bloków przedmiotowych *historia i społeczeństwo* oraz *przyroda,* to jednak wydaje się, że włączenie ścieżki edukacji prozdrowotnej do któregokolwiek bloku przedmiotowego skutkuje marginalizacją tak ważnej problematyki jaką stanowi bezpieczeństwo i pierwsza pomoc.

Gimnazjum - III etap edukacyjny.

Kolejnym etapem kształcenia po sześcioletniej szkole podstawowej jest trzyletnie gimnazjum. Podobnie jak w drugim etapie szkoły podstawowej, w gimnazjum obok przedmiotów nauczania (bloków przedmiotowych), część procesu wychowawczo – dydaktycznego realizowana jest w oparciu o ścieżki edukacyjne. Za uwzględnienie problematyki ścieżek edukacyjnych w szkolnym zestawie programów nauczania odpowiedzialny jest dyrektor szkoły, natomiast za ich realizację odpowiedzialni są nauczyciele wszystkich przedmiotów, którzy do własnego programu włączają odpowiednio treści danej ścieżki. Ponadto istnieje możliwość częściowej realizacji tych treści w czasie odrębnych, modułowych, kilkugodzinnych zajęć.

Omawianą problematykę reguluje rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w którym określono m.in. „Ramowe plany

nauczania w szkołach publicznych"[86] oraz „Podstawę programową dla szkół podstawowych i gimnazjów"[87]. Analiza ww. dokumentów pozwala na wyodrębnienie zagadnień tematycznie związanych z edukacją obronną. Problematyka z tego zakresu zawarta została w treściach niektórych przedmiotów lub bloków przedmiotowych, a także w kilku ścieżkach edukacyjnych (jedna z nich całkowicie została poświęcona „obronie cywilnej").

Jednym z trzech odrębnych modułów edukacyjnych zawartych w bloku przedmiotowym *wiedza o społeczeństwie* jest wychowanie obywatelskie. Wśród *celów edukacyjnych* tego modułu wymienia się m.in. pogłębianie poczucia przynależności do wspólnoty obywateli państwa polskiego, uświadamianie obowiązków wobec własnej ojczyzny, w tym w szczególności obowiązku jej obrony oraz dbałości o jej dobre imię, a także kształtowanie poczucia wartości i przydatności indywidualnego i grupowego działania na rzecz społeczności lokalnej i państwowej. *Zadania szkoły* obejmują stawianie wymagań w zakresie właściwej postawy uczniów wobec godła, hymnu państwowego, a także w czasie uroczystości szkolnych i państwowych, ponadto kształtowanie poczucia odpowiedzialności za siebie i innych oraz pomoc w rozpoznaniu własnych praw i obowiązków. *Treści* nauczania obejmują m.in. takie zagadnienia tematyczne jak: tożsamość narodowa, konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (ustrój polityczny i instytucje RP; prawa i obowiązki obywatela), prawa człowieka (ich katalog i systemy ochrony) oraz etyka w życiu publicznym.

Zagadnienia edukacji obronnej występują także w wybranych ścieżkach edukacyjnych, tj.: edukacja prozdrowotna, edukacja ekologiczna i obrona cywilna. W *treściach* edukacji prozdrowotnej zawarto m. in. podstawowe zagadnienia z zakresu:

- bezpieczeństwa (przepisy bezpieczeństwa w domu, szkole, miejscu publicznym; ryzyko związane z różnymi rodzajami aktywności i sytuacjami życiowymi);
- ratownictwa (pierwsza pomoc w najczęstszych przypadkach zagrożenia

[86] Zob. Dz. U. RP Nr 14. poz. 128. Warszawa dnia 23 lutego 1999 r. s. 531.

[87] Zob. Dz. U. RP Nr 14. poz. 129. Warszawa dnia 23 lutego 1999 r. s. 583.

życia; wzywanie pomocy w nagłych wypadkach; zachowanie w sytuacjach katastrof).

Podstawowym *celem* ścieżki edukacyjnej – edukacja ekologiczna jest kształtowanie szacunku do przyrody. Wśród *treści nauczania* zawartych w „podstawie programowej" wymienia się m.in. takie zagadnienia jak: przyczyny i skutki niepożądanych zmian w środowisku naturalnym (atmosferze, biosferze, hydrosferze i litosferze) oraz zagrożenia dla środowiska wynikające z produkcji i transportu energii (w tym energetyka jądrowa - bezpieczeństwo i składowanie odpadów).

Ze względu na podjętą problematykę badań nie sposób pominąć głównej ścieżki edukacyjnej w całości poświęconej tematyce edukacji obronnej jaką jest obrona cywilna. Jej podstawowym *celem* jest przygotowanie uczniów do prawidłowego współdziałania w sytuacji wystąpienia zagrożenia zbiorowego. Do podstawowych *zadań szkoły* w tym zakresie należy kształtowanie umiejętności udzielania pierwszej pomocy w nagłych wypadkach, przekazywanie uczniom wiedzy o zasadach zachowania się w stanach zagrożenia życia i zdrowia oraz uświadomienie uczniom znaczenia ochrony cywilnej (ludzi, środowiska i dóbr materialnych). Analiza *treści nauczania* zawartych w „podstawie programowej obrony cywilnej" pozwoliła na wyodrębnienie następujących węzłów tematycznych:

- organizacja i zadania Obrony Cywilnej (OC);
- zagrożenia (źródła promieniowania jądrowego i jego skutki, ochrona, ostrzeganie, alarmowanie ludności oraz zasady zachowania się w sytuacji zagrożenia);
- powszechny obowiązek ochrony;
- ratownictwo (zasady pierwszej pomocy w nagłych wypadkach).

Zakłada się, że po realizacji ścieżki edukacyjnej „obrona cywilna" każdy uczeń powinien: umieć ocenić wydarzenia zagrażające życiu i zdrowiu, opisać i ocenić sytuacje wymagające od ludzi wspólnego działania oraz podporządkowania się pewnym rygorom (zarządzeniom), a także udzielać pierwszej pomocy poszkodowanym.

Analiza treści nauczania z zakresu edukacji obronnej w III etapie edukacyjnym wskazuje, że o ile wprowadza się tam odrębną ścieżkę edukacyjną „obrona cywilna" to jednak osiągnięcie zakładanych efektów nauczania w tym zakresie jest bardzo kontrowersyjne. Podobnie przedstawia się sytuacja kontynuowanej także w tym etapie ścieżki edukacji prozdrowotnej. Wynika to głównie z trudności związanych z włączeniem poszczególnych treści nauczania ww. ścieżek edukacyjnych do odpowiednich bloków przedmiotowych oraz z braku odpowiedniego przygotowania merytoryczno – metodycznego nauczycieli.

3.1.1. Realizacja problematyki ratownictwa i obrony cywilnej w szkołach podstawowych oraz gimnazjach.

Elementy ratownictwa i obrony cywilnej występują we wszystkich czterech etapach kształcenia, w blokach tematycznych i ścieżkach edukacyjnych. Całościowy program edukacji ratowniczej zbudowany jest wg systemu spiralnego. Oznacza to, że w każdym kolejnym etapie edukacyjnym zakres tematyczny zostaje rozszerzony i bardziej uszczegółowiony z jednoczesnym przypomnieniem i powtórzeniem poznanych wcześniej nawyków oraz umiejętności. Początek systemu spiralnego stanowi realizacja programu nauczania dla szkół podstawowych „Elementy ratownictwa i obrony cywilnej"[88]. Zarówno cele jak i treści nauczania ww. programu odnoszą się głównie do problematyki ratownictwa (udzielania pierwszej pomocy). Zakłada się, że głównym celem nauczania jest zapoznanie uczniów z podstawowymi zasadami postępowania w sytuacjach nagłego zagrożenia życia i zdrowia. Zadaniem szkoły w tym zakresie powinno być stopniowe wdrażanie uczniów do kolejnych kroków działania ratowniczego wg stałej procedury postępowania **(rozpoznaj - wezwij pogotowie - opatrz obrażenia).** Proponowane treści bloku tematycznego „Ratownictwo i obrona cywilna" w nauczaniu początkowym (zintegrowanym) przedstawione zostały w tabeli nr 1. Analiza treści nauczania zawartych w tabeli wskazuje, że w I etapie edukacyjnym kształtuje się nawyki i podstawowe umiejętności uczniów w zakresie udzielania pierwszej pomocy oraz przestrzegania podstawowych zasad bezpieczeństwa.

---

[88] Program zatwierdzony do użytku szkolnego przez MEN w dniu 15.03.1999 r. (Decyzja nr DKW-4014-30/99), autorstwa: T. Siudy, M. Stebelskiego, K. Zaczka.

Tabela 1

Treści bloku tematycznego „Ratownictwo i obrona cywilna" w I etapie edukacyjnym.

Lp.	Treść tematu	Proponowany czas w godz. lekcyjnych
1.	Zachowanie się w miejscu wypadku.	2
2.	Wezwanie pogotowia ratunkowego.	1
3.	Pomoc przy krwotoku z nosa	1
4.	Pomoc przy skaleczeniach.	2
5.	Pomoc przy dużym krwotoku.	1
6.	Pomoc przy złamaniach.	2
7.	Pomoc przy oparzeniach	2
8.	Pomoc przy zatruciach.	2
9.	Zachowanie się w czasie pożaru.	1
10.	Bezpieczne poruszanie się po ulicy.	2
Razem w ciągu trzech lat nauki		**16**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie programu nauczania dla szkół podstawowych (DKW-4014-30/99).

Należy przy tym zwrócić uwagę, że na ogólną liczbę proponowanych 16 godzin, aż 10 przeznaczono na zagadnienia tematyczne dotyczące udzielania pierwszej pomocy w sytuacji różnorodnych obrażeń ciała, co w tym etapie edukacyjnym jest bardzo kontrowersyjne. Ponadto eksponuje się zagadnienie dotyczące sposobu zachowania uczniów w czasie pożaru, pomijając sytuacje innych zagrożeń określonych w tabeli sygnałów alarmowych. W drugim etapie edukacyjnym (klasy IV-VI) powtarza się treści nauczania z zakresu ratownictwa i obrony cywilnej realizowane w etapie kształcenia zintegrowanego, pogłębiając je i uzupełniając o zagadnienia tematyczne dotyczące pomocy nieprzytomnym, zastosowania apteczki pierwszej pomocy, zagrożeń cywilizacyjnych czasu pokoju, przedmiotów i materiałów niebezpiecznych oraz zasad zachowania się podczas kontaktu z nimi, a także ochrony przed zagrożeniami naturalnymi i cywilizacyjnymi. Proponowany czas na realizację wszystkich zagadnień wynosi 22 godziny lekcyjne w ciągu trzech lat kształcenia. Warunkiem właściwego kształcenia w tym zakresie jest prowadzenie zajęć praktycznych w grupach nie przekraczających 20 uczniów, z wykorzystaniem odpowiednich środków i pomocy dydaktycznych (podręczniki, apteczka pierwszej pomocy, maseczka do sztucznego oddychania, fantom do nauki resuscytacji, indywidualne środki ochrony dróg oddechowych oraz skóry, podręczny sprzęt gaśniczy itp.).

W III etapie edukacyjnym sposób realizacji zagadnień w zakresie omawianej problematyki reguluje program nauczania dla szkół gimnazjalnych „Ścieżka

edukacyjna obrona cywilna"[89]. Proponuje się, aby treści tej ścieżki edukacyjnej włączono do wybranych przedmiotów, obowiązujących na tym poziomie kształcenia (zob. tabela 2). Niektóre treści ścieżki edukacyjnej „obrona cywilna" można realizować również w bloku tematycznym w powiązaniu z innymi ścieżkami, tematami i zagadnieniami szczegółowymi.

Tabela 2.

Treści ścieżki edukacyjnej „Obrona Cywilna"(gimnazjum).

Lp.	Przedmiot	Treść tematu	Proponowany czas w godz. lekcyjnych
1.	Wiedza o społeczeństwie Wychowanie obywatelskie	Zadania i organizacja OC w okresie pokoju.	1
		Powszechny obowiązek obrony.	1
		Formacje OC.	1
		Ostrzeganie i alarmowanie o zagrożeniach.	1
		Ochrona przed skutkami zagrożeń.	2
2.	Fizyka i astronomia	Źródła i skutki promieniowania jądrowego	1
3.	Chemia	Substancje toksyczne i ich znakowanie.	1
4.	Biologia	Bezpieczeństwo i pierwsza pomoc.	11
5.	Geografia	Ochrona przed skutkami zagrożeń.	2
6.	Technika	Katastrofy drogowe i kolejowe – zasady zachowania się.	1
Razem w ciągu trzech lat			**23**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie programu nauczania dla szkół podstawowych (DKW-4014-121/99).

Alternatywną propozycję programu kompleksowego stanowi realizacja odrębnego bloku tematycznego *Ratownictwo*[90]. Podejmując się jego realizacji wskazane byłoby zrezygnowanie z tematów *Bezpieczeństwo i pierwsza pomoc* zawartych w przedmiocie *Biologia,* jako że zaproponowany blok tematyczny znacznie szerzej traktuje te zagadnienia. Z tych samych względów celowe byłoby zrezygnowanie z powyższych tematów w ścieżce *edukacji prozdrowotnej.*

Propozycja kompleksowego ujęcia problematyki ratownictwa i obrony cywilnej w programach nauczania o charakterze spiralnym wychodzi naprzeciw podniesieniu rażąco niskiego poziomu wiedzy i umiejętności społeczeństwa polskiego w zakresie podstawowych sposobów podtrzymywania czynności życiowych (co potwierdzają badania OBOP-u przeprowadzone po raz pierwszy w Polsce, na reprezentatywnej, losowo wybranej próbie osób pow. 15 roku życia

[89]Program zatwierdzony do użytku szkolnego przez MEN w dniu 15.03.1999 r. (Decyzja nr DKW-4014-121/99), autorzy: T. Siuda, M. Stebelski, K. Zaczek.

[90] W ramach tego bloku proponuje się realizację następujących treści nauczania: „łańcuch ratunkowy", zachowanie się w miejscu wypadku, ratowanie, badanie czynności życiowych, stawianie diagnozy i określenie rodzaju pomocy, a także udzielanie pierwszej pomocy w różnych sytuacjach zagroż. zdrowia.

w 1997 roku). W praktyce jednak pojawia się problem włączenia ww. programów nauczania do programu wychowawczego danej szkoły, gdyż nie są one obowiązkowe, a stanowią jedynie alternatywną propozycję dla dyrektorów szkół i ciał pedagogicznych. Na podstawie przeprowadzonych badań[91] należy stwierdzić, że o ile aż 91,6% dyrektorów szkół i nauczycieli popiera zaprezentowany powyżej sposób realizacji problematyki ratownictwa i obrony cywilnej, to udzielając odpowiedzi na pytanie „czy w Pani(a) szkole wprowadzono lub zamierza się wprowadzić spiralny program nauczania z tego zakresu?", tylko 14,1% badanych odpowiedziało twierdząco. Pozostali respondenci (85,9%) argumentowali brak realizacji takiego programu trudnościami natury organizacyjnej, materiałowo – technicznej (brakiem pomocy dydaktycznych, środków audiowizualnych, oprogramowania itp.) oraz brakiem odpowiednio przygotowanych pod względem merytoryczno – metodycznym nauczycieli. Ponadto zdaniem większości respondentów (67,2%) przeznaczenie w I etapie edukacyjnym (klasy I-III szkoły podstawowej) aż 10 godzin na szczegółowe nauczanie udzielania pierwszej pomocy przedlekarskiej jest bardzo kontrowersyjne. Dlatego też proponuje się, aby w tym etapie kształcenia treści nauczania programu spiralnego obejmowały głównie problematykę podstawowych zasad bezpieczeństwa w domu, szkole i najbliższej okolicy, a problematykę ratownictwa ograniczyć do nauczania podstawowych schematów i procedur postępowania w razie wystąpienia różnych zagrożeń oraz wypadków. Natomiast treści nauczania w zakresie szczegółowego programu udzielania pierwszej pomocy należałoby włączyć dopiero od II etapu (klasy IV-VI szkoły podstawowej), pogłębiając je i rozszerzając ich zakres w kolejnych etapach edukacyjnych. *Ponadto w opinii respondentów dotychczas realizowana w trzecim etapie edukacyjnym (gimnazjum) ścieżka edukacyjna „obrona cywilna" powinna zostać zastąpiona wprowadzeniem odrębnego przedmiotu nauczania o nazwie „ratownictwo i obrona cywilna".* Przy czym przedmiot ten obejmowałby znowelizowane treści nauczania dotychczas obowiązującej ścieżki

[91] Badania własne przeprowadzone w marcu i kwietniu 2001 roku metodą badania opinii (wywiad ustny nieskategoryzowany), na losowo wybranej próbie dyrektorów oraz nauczycieli szkół podstawowych i gimnazjów (niereprezentatywne).

edukacyjnej „obrona cywilna", uzupełnione elementami ratownictwa dostosowanymi do tego etapu kształcenia.

3.1.2. Cele, treści i zadania przedmiotu „przysposobienie obronne" w podstawie programowej dla szkół ponadpodstawowych (okres przejściowy: lata 1999 – 2002).

W myśl założeń reformy systemu oświaty, IV etap kształcenia będzie realizowany począwszy od 1 września 2002 roku, kiedy to pierwsi absolwenci gimnazjów podejmą naukę w szkołach ponadgimnazjalnych. Do tego czasu wprowadza się tzw. okres przejściowy, w którym funkcjonować będą dotychczasowe szkoły ponadpodstawowe (licea ogólnokształcące, licea zawodowe, technika, zasadnicze szkoły zawodowe itp.). Proces kształcenia i wychowania w szkołach ponadpodstawowych, w okresie przejściowym, reguluje Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego[92]. Jednocześnie tracą moc dotychczas obowiązujące programy nauczania (w tym program nauczania przysposobienia obronnego z 1996 roku[93]). Analiza podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkół ponadpodstawowych pozwala na wyodrębnienie dwóch głównych przedmiotów nauczania, w których zawarto cele, treści i zadania w zakresie wychowania i kształcenia obronnego. Należą do nich: przysposobienie obronne oraz wiedza o społeczeństwie.

Przysposobienie obronne w szkołach realizowane jest zgodnie z ustawą o powszechnym obowiązku obrony RP, która stanowi, że młodzież uczęszczająca do szkół ogólnokształcących i zawodowych podlega obowiązkowi uczestnictwa w tego typu zajęciach. W ramowym planie dla zasadniczej szkoły zawodowej, liceum, technikum oraz liceum zawodowego[94] przewidziano po jednej godzinie lekcyjnej PO tygodniowo w klasie I i II – razem 76 godzin. Wśród *celów edukacyjnych* zawartych w podstawie programowej

---

[92] Zob. załącznik nr 2 do ww. rozporządzenia dotyczący podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkół ponadpodstawowych (Zob. Dz. U. RP Nr 14. poz. 128. Warszawa dnia 23 lutego 1999 r. s. 531).
[93] Program zatwierdzony do użytku szkolnego przez MEN w dniu 3.07.1996 r.(Decyzja nr DKO-4015-4/96).
[94] Op. cit., poz. 128, s. 573-577.

przysposobienia obronnego[95] stwierdza się, że nauczanie tego przedmiotu winno służyć przygotowaniu uczniów do indywidualnego ratownictwa przedmedycznego w nagłych stanach zagrożenia życia i wypadkach, udzielania poszkodowanym niezbędnej pomocy, kształtowaniu postaw ochrony życia i zdrowia własnego oraz innych osób, gotowości udzielania pomocy współobywatelom. Ponadto jednoznacznie stwierdza się, że treści nauczania przedmiotu "Przysposobienie obronne" muszą być wolne od wszelkich form propagandy wojennej. Do **zadań szkoły** w tym zakresie należy przygotowanie młodzieży do racjonalnych zachowań w obliczu zagrożeń cywilizacyjnych i militarnych; stworzenie warunków do uczestnictwa młodzieży w przedsięwzięciach obronnych realizowanych przez organy administracji państwowej, samorządu terytorialnego i organizacje społeczne, a także prowadzenie zajęć w małych grupach umożliwiających praktyczne ćwiczenie pożądanych umiejętności,

Treści nauczania zawarte w podstawie programowej przysposobienia obronnego obejmują następujące zagadnienia tematyczne:

- zagrożenia ludności czasu pokoju i okresu wojny (zasady postępowania w przypadku ich wystąpienia);
- podstawowe zadania Obrony Cywilnej w systemie obronnym RP (obowiązki obywateli w zakresie obronności kraju; ogólne wiadomości o ochronie ludności; cel, zadania i organizacja OC);
- *wybrane zagadnienia międzynarodowego prawa humanitarnego* (ochrona ludności cywilnej podczas wojny; ofiar konfliktów zbrojnych nie mających charakteru międzynarodowego, dóbr kultury oraz międzynarodowa pomoc humanitarna);
- *ochrona ludności w ramach powszechnej samoobrony* (indywidualne i zbiorowe środki ochrony przed skażeniami; przeznaczenie oraz wykorzystanie przyrządów rozpoznania skażeń promieniotwórczych i chemicznych; ochrona żywności, wody i pasz przed skażeniami oraz zakażeniami; prowadzenie zabiegów sanitarnych i specjalnych; sposoby

[95] Zob. op. cit., poz. 129. Załącznik nr 2, s. 620.

alarmowania ludności; ochrona przeciwpożarowa oraz przeciwpowodziowa);

- *ratownictwo i pomoc medyczna* (rozpoznanie i postępowanie w stanach zagrożenia życia i zdrowia, resuscytacja krążeniowo - oddechowa, udzielanie pierwszej pomocy poszkodowanym, posługiwanie się apteczką pierwszej pomocy i środkami podręcznymi, sposoby ewakuacji poszkodowanych; ratownictwo w wypadkach komunikacyjnych: bezpieczeństwo ofiar, a także udzielających pomocy, organizowanie pomocy, alarmowanie o zagrożeniu oraz wzywanie pomocy zawodowej;
- *terenoznawstwo* (orientacja w terenie, czytanie map i planów, określanie miejsca zdarzenia).

Zakłada się, że w wyniku realizacji treści programowych każdy uczeń powinien znać podstawowe zagrożenia dla zdrowia i życia ludzkiego w okresie pokoju i wojny oraz ich psychologiczne i społeczne następstwa, a także zasady prowadzenia akcji ratunkowej. Ponadto od ucznia wymaga się znajomości form spełniania powinności obywatelskich na rzecz obronności państwa oraz zasad i sposobów powszechnej samoobrony ludności, a także międzynarodowych uregulowań prawnych dotyczących ochrony ludności i dóbr kultury w czasie pokoju czy też wojny. W zakresie nabytych umiejętności każdy uczeń powinien: rozpoznawać bezpośrednie zagrożenia zdrowia i życia ludzkiego, udzielić pierwszej pomocy przedmedycznej poszkodowanym, posługiwać się etatowymi i zastępczymi środkami oraz sprzętem ratowniczym (w tym ppoż.), alarmować o zagrożeniu i wezwać pomoc zawodową, a ponadto posługiwać się wybranymi przyrządami rozpoznania skażeń oraz środkami ochrony przed skażeniami.

Obok przedmiotu przysposobienie obronne, także przedmiot wiedza o społeczeństwie zawiera cele, zadania i treści związane z problematyką edukacji obronnej młodzieży. Wśród *celów edukacyjnych* zawartych w podstawie programowej wiedzy o społeczeństwie[96] wymienia się m. in. ukazanie uczniom wzorca państwa prawnego funkcjonującego na podstawie mechanizmów demokratycznych, a także przekazanie uczniom wiedzy o uprawnieniach i obowiązkach obywateli RP. Do *zadań szkoły* w tym zakresie należy stawianie

[96]. Op. cit., poz. 129. Załącznik nr 2, s. 620.

wymagań w zakresie właściwej postawy uczniów wobec godła i hymnu państwowego oraz zasad zachowania się w czasie uroczystości szkolnych i państwowych, a ponadto umożliwienie uczniom bezpośredniego kontaktu z podstawowymi aktami prawnymi regulującymi prawa i obowiązki obywateli RP. *Treści* nauczania obejmują m. in. zagadnienia praw człowieka (ich katalog oraz system ochrony), konstytucyjne uprawnienia i obowiązki obywateli RP, problematykę świadomości narodowej i obywatelskiej (zaangażowanie, poszanowanie innych, patriotyzm, odpowiedzialność).
Zakłada się, że każdy uczeń po realizacji programu nauczania powinien znać elementarne zasady funkcjonowania organów RP oraz podstawowe prawa i obowiązki obywatelskie.

Analiza porównawcza wprowadzonej w okresie przejściowym podstawy programowej „przysposobienia obronnego" z dotychczas obowiązującym programem nauczania tego przedmiotu pozwala na stwierdzenie, iż zrezygnowano definitywnie z działu dotyczącego *wybranych zagadnień ogólnowojskowych* (poza topografią), pozostawiając generalnie wszystkie inne działy bez istotnych zmian i uzupełnień. Wydaje się, że głównym pretekstem do wycofania ww. działu był sformułowany na wstępie podstawy programowej cel zakładający, że treści nauczania przedmiotu „przysposobienie obronne" muszą być wolne od wszelkich form propagandy wojennej. Trudno jednak dopatrzyć się jakichkolwiek form propagandy wojennej w treściach nauczania wycofanego działu zawierającego przede wszystkim ogólne wiadomości o SZ RP, elementy dyscypliny w działaniach zespołowych, łączność czy też strzelectwo sportowe. Takie podejście autorów podstawy programowej po raz kolejny dowodzi niestabilności oraz braku rozwiązań systemowych w dziedzinie edukacji obronnej młodzieży.

3.2.1. Realizacja przysposobienia obronnego w wybranych klasach szkół ponadpodstawowych, w okresie przejściowym.

Podejmując próbę oceny stanu realizacji założeń podstawy programowej „przysposobienia obronnego" w okresie przejściowym, w maju i czerwcu 2001 roku przeprowadzono badania z zastosowaniem dwóch wzajemnie uzupełniających i weryfikujących się narzędzi badawczych tj.: kwestionariusza ankiety (zał. nr 1) oraz wywiadu ustnego nieskategoryzowanego. Badania ankietowe przeprowadzono na grupie 316 losowo wybranych uczniów w przekroju poszczególnych rodzajów szkół średnich (ZSZ, LO i Technikum). Zadaniem ankiety było dostarczenie informacji o strukturze społeczno – demograficznej respondentów, ich stosunku do przedmiotu „przysposobienie obronne", ponadto o sposobach realizacji teoretycznych, praktycznych oraz fakultatywnych form i treści nauczania PO, a także sprawdzenie znajomości podstawowych pojęć z zakresu obronności i bezpieczeństwa państwa oraz stanu wiedzy i umiejętności badanych z zakresu kształcenia obronnego. Wyniki analizy statystycznej materiału dostarczonego przez ankietę pozwoliły jedynie na ograniczone wnioskowanie o występowaniu niektórych zjawisk i procesów, będących obiektem zainteresowania prowadzonych badań. Dlatego też dla uzyskania pełniejszego obrazu badanej problematyki równolegle zastosowano wywiad ustny nieskategoryzowany, przeprowadzony na grupie 68 losowo wybranych uczniów i nauczycieli PO oraz dyrektorów szkół ponad-podstawowych. Analiza treści wypowiedzi respondentów pozwoliła na uzupełnienie i weryfikację danych uzyskanych metodą badań ankietowych. Zestawienie ilościowe respondentów z podziałem na poszczególne grupy badawcze oraz wyodrębnieniem płci, a także pochodzenia środowiskowego respondentów przedstawia tabela 3, natomiast zobrazowanie graficzne wybranych cech społeczno - demograficznych przedstawiono na wykresie 1. Wyodrębnienie dwóch spośród wielu możliwych cech społeczno – demograficznych nie było przypadkowe ponieważ uznano, że zarówno płeć jak i pochodzenie środowiskowe respondentów nie pozostają bez wpływu na prezentowane postawy, opinie oraz poglądy w zakresie badanej problematyki.

Tabela 3.

Struktura społeczno – demograficzna respondentów.

Grupa badawcza	Liczba badanych	Płeć		Miejsce zamieszkania		
		Kobieta	Mężczyzna	Miasto		Wieś
				do 30 tys.	31-100 tys.	
I	92	44	48	0	76	16
II	116	36	80	76	8	32
III	108	0	108	0	92	16
Razem	**316**	**80**	**236**	**76**	**174**	**64**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Grupa I - ***Zespół Szkół Ogólnokształcących w Nysie (uczniowie liceum ogólnokształcącego - LO).***

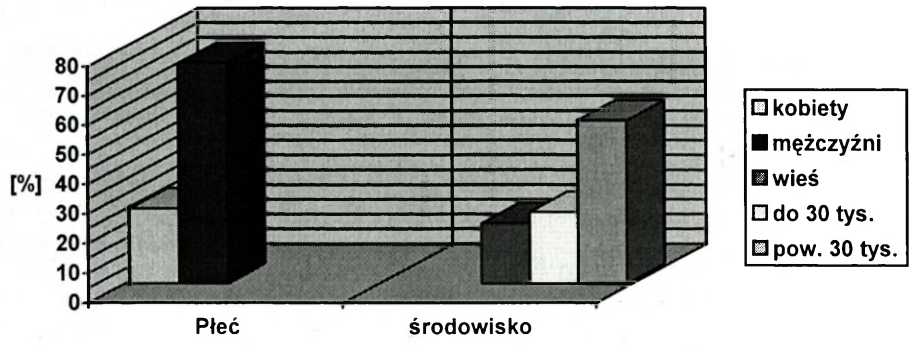
Grupa II - ***Zespół Szkół Rolniczych w Grodkowie (uczniowie technikum).***

Grupa III - ***Zespół Szkół Zawodowych nr 1 w Lubinie (uczniowie zasadniczej szkoły zawodowej - ZSZ).***

Jak wynika z danych zawartych w tabeli nr 3 zdecydowaną większość ankietowanych stanowili przedstawiciele płci męskiej (74,7%) podczas gdy odsetek kobiet nieznacznie przekraczał 25% (zob. wykres 1). Zdecydowanie inaczej sytuacja ta przedstawiała się w poszczególnych grupach badawczych. W liceum proporcje te były stosunkowo wyrównane, natomiast w ZSZ przedstawiciele płci męskiej stanowili 100% ogółu badanych. Wynika to głównie z rodzaju i specyfiki poszczególnych szkół ponadpodstawowych.

Wykres 1.

Wybrane cechy społeczno – demograficzne respondentów.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 3.

Na podstawie analizy pochodzenia środowiskowego respondentów można stwierdzić, że największy odsetek ogółu badanych (55,1%) stanowili mieszkańcy

miast pow. 30 tys., podczas gdy uczniowie mieszkający w małych miasteczkach 24,1%, a mieszkańcy wsi nieco ponad 20%. Interpretując powyższe dane można stwierdzić, że co czwarty ankietowany był przedstawicielem płci żeńskiej, co piąty pochodził ze środowiska wiejskiego natomiast ponad połowę badanych stanowili respondenci mieszkający w miastach pow. 30 tys., a co czwarty badany pochodził ze środowiska małomiasteczkowego.

Badając opinię na temat realizacji „przysposobienia obronnego" w szkołach ponadpodstawowych w pierwszej kolejności zwrócono się do respondentów z pytaniem o ich stosunek do tego przedmiotu. Na podstawie danych zawartych w tabeli 4 można stwierdzić, iż zdecydowana większość ankietowanych (89,3%) uznała, że jest on potrzebny. Należy przy tym zaznaczyć, iż 11,7% z nich stwierdziło, że nie odpowiada im jedynie forma i sposób prowadzonych zajęć. Jak pokazały badania jakościowe (wywiad ustny) dotyczy to głównie problemu znikomej ilości zajęć prowadzonych w formie praktycznej. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż stosunkowo niewielki odsetek (4,9%) stanowili respondenci twierdzący, że realizacja PO nie znajduje uzasadnienia w obecnych realiach społeczno – politycznych RP, a tylko 1,4% uznało nauczanie PO za stratę czasu.

Tabela 4.

Stosunek badanych do przedmiotu przysposobienie obronne.

Odpow. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	d [%]	e [%]	brak [%]	Razem [%]
I	65,5	17,4	0,0	4,2	13,1	0,0	100,0
II	89,6	10,4	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
III	77,8	7,4	14,8	0,0	0,0	0,0	100,0
Średnia	**77,6**	**11,7**	**4,9**	**1,4**	**4,4**	**0,0**	**100,0**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych maju i czerwcu 2001 r.

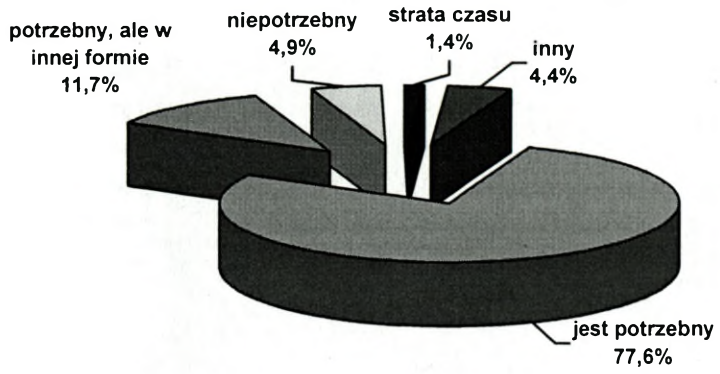
Jaki jest Pana(i) stosunek do przedmiotu „przysposobienie obronne"?
(proszę zaznaczyć tylko jedną odpowiedź)

a) uważam, że jest potrzebny,
b) uważam, że jest potrzebny, ale nie odpowiada mi forma i sposób prowadzonych zajęć,
c) uważam, że realizacja tego przedmiotu nie znajduje uzasadnienia we współczesnych realiach społeczno – politycznych Polski,
d) to tylko strata czasu ,
e) inny (proszę podać jaki) ..... .

Z kolei ankietowani wybierający odpowiedź [e] najczęściej wskazywali na konieczność realizacji PO w formie fakultatywnej.

Wykres 2.

Stosunek badanych do przedmiotu przysposobienie obronne.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 4.

Kolejne pytanie skierowane do respondentów dotyczyło wskazania ogólnych treści teoretycznych, które powinny być realizowane w ramach przedmiotu PO.

Tabela 5.

Realizacja ogólnych treści teoretycznych w ramach przedmiotu przysposobienie obronne.

Odp. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	d [%]	e [%]	f [%]	Brak odp. [%]
I	52,2	21,7	30,4	21,7	34,8	39,1	4,3
II	41,4	34,5	75,9	6,9	27,6	51,7	3,4
III	14,8	11,1	40,7	22,2	22,2	11,1	3,7
Średnia	**36,1**	**22,4**	**49,0**	**16,9**	**28,2**	**33,9**	**3,8**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Uwaga! Zawarty w tabeli procent odpowiedzi przewyższa 100, ponieważ respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

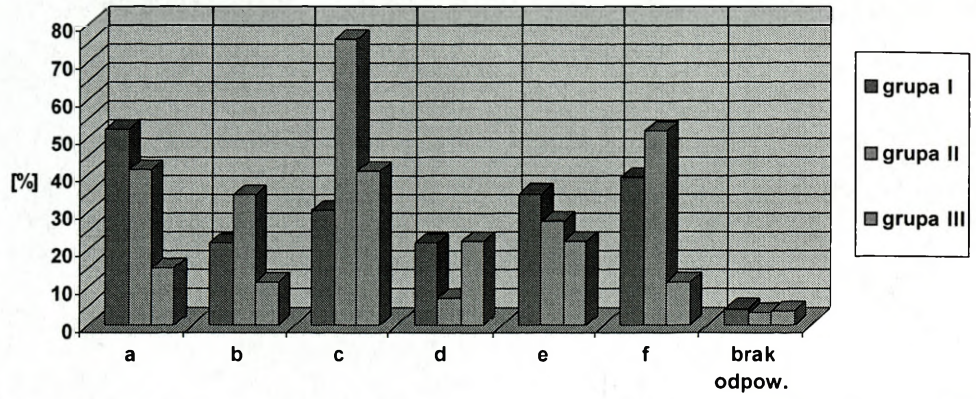
Jakie ogólne treści teoretyczne, Pana(i) zdaniem, powinny być realizowane w ramach przedmiotu przysposobienie obronne ?

a) zapoznanie z podstawowymi zagrożeniami występującymi w szkole oraz w danym regionie,
b) kształtowanie wrażliwości na ochronę środowiska naturalnego oraz zagrożenia ekologiczne,
c) ogólne wiadomości dotyczące zagrożeń w czasie pokoju i wojny,
d) konstytucyjne powinności obywateli RP w zakresie obronności oraz formy ich spełniania, a także konwencje międzynarodowe dotyczące ochrony ludności
e) ogólne wiadomości o roli NATO w światowym systemie bezpieczeństwa, (w tym zobowiązania i korzyści, wynikające z przystąpienia Polski do Sojuszu Północnoatlantyckiego),
f) *obrona cywilna i jej rola w ochronie ludności.*

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 5 rozkład odpowiedzi w poszczególnych próbach badawczych jest stosunkowo zróżnicowany, niemniej jednak na podstawie średniej statystycznej ogółu badanych należy stwierdzić, iż najwięcej bo 49% ankietowanych wskazało na potrzebę realizacji zagadnień dotyczących ogólnych zagrożeń czasu pokoju i wojny.

Wykres 3.

Realizacja ogólnych treści teoretycznych w ramach przedmiotu przysposobienie obronne.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 5.

Poza tym 36,1% badanych wskazuje na konieczność realizacji zagadnień dotyczących podstawowych zagrożeń w szkole oraz danym regionie, a blisko 34% ankietowanych za istotne uznało także uwzględnienie w programie nauczania PO problematyki obrony cywilnej. Stosunkowo wysoki odsetek respondentów (ponad 28%) widzi konieczność realizacji zagadnień dotyczących ogólnych wiadomości na temat roli NATO w światowym systemie bezpieczeństwa. Zdecydowanie mniej bo 22,4% badanych uważa za konieczną realizację zagadnień z zakresu ochrony środowiska, a tylko 16,9% wskazuje na konieczność realizacji zagadnień dotyczących konstytucyjnych obowiązków obywateli w zakresie obronności państwa. Analiza jakościowa stanowi potwierdzenie ww. wyników badań ankietowych. Na ich podstawie można stwierdzić, że zdaniem respondentów treści teoretyczne PO w największym zakresie powinny uwzględniać problematykę zagrożeń czasu „P" i „W" (w tym podstawowych zasad działania w sytuacji ich wystąpienia) oraz wybrane zagadnienia w zakresie bezpieczeństwa zarówno personalnego jak i strukturalnego (wymiar lokalny, narodowy jak i międzynarodowy). Natomiast zagadnienia dotyczące powinności obywatelskich w zakresie obronności RP oraz wybrane zagadnienia dotyczące głównych elementów systemu obronnego RP powinny stanowić uzupełnienie wymienionych teoretycznych treści nauczania.

Poza treściami teoretycznymi szczególne znaczenie w nauczaniu PO posiada realizacja zajęć praktycznych. Dlatego też kolejne pytanie dotyczyło

opinii respondentów na temat zagadnień, które ich zdaniem powinny być realizowane w formie zajęć praktycznych.

Tabela 6.

Realizacja zajęć praktycznych w ramach przedmiotu „przysposobienie obronne".

Odpow. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	d [%]	Brak odpowiedzi
I	34,8	60,9	78,3	21,7	4,3
II	51,7	72,4	86,2	55,2	0
III	22,2	40,7	55,6	7,4	0
Średnia	**36,2**	**58,0**	**73,4**	**28,1**	**1,4**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

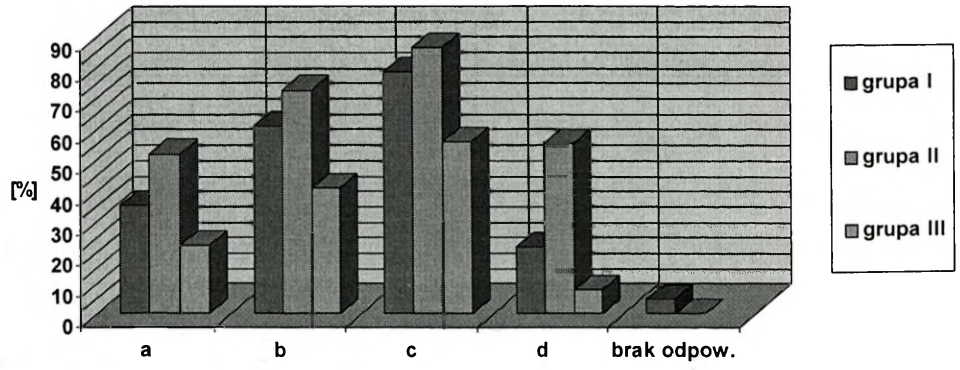
Uwaga! Zawarty w tabeli procent odpowiedzi przewyższa 100, ponieważ respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Jakie zajęcia praktyczne, Pana(i) zdaniem, powinny być realizowane w ramach przedmiotu „przysposobienie obronne"?

a) podstawy samoobrony przed skutkami zagrożeń w czasie pokoju i wojny
b) umiejętność zachowania się oraz zasady postępowania w przypadku wystąpienia klęsk żywiołowych, katastrof i awarii (pożar, powódź itp.),
c) zasady udzielania pierwszej pomocy przedlekarskiej,
d) zasady korzystania z indywidualnych i zbiorowych środków ochrony przed skażeniami (wojennymi i przemysłowymi); ochrona ppoż., przeciwpowodziowa, itp.,

Wykres 4.

Zakres realizacji zajęć praktycznych w ramach PO.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 6.

Analiza danych zawartych w tabeli 6 dowodzi, iż najwięcej bo 73,4% badanych dostrzega konieczność praktycznej realizacji zagadnień z zakresu udzielania pierwszej pomocy przedlekarskiej. Niewiele mniej bo aż 58% respondentów wskazuje także na potrzebę praktycznego nauczania zasad oraz umiejętności postępowania w sytuacji wystąpienia klęsk żywiołowych, katastrof i awarii. Tak wysoki odsetek ankietowanych wskazujących na potrzebę

praktycznej realizacji ww. zagadnień może wynikać z dotkliwych doświadczeń ostatnich lat (katastrofalne powodzie, pożary, rosnąca liczba ofiar wypadków drogowych), które w sposób szczególny wpłynęły na kształtowanie poczucia świadomości młodzieży w zakresie omawianych zagrożeń. Zarówno uczniowie, nauczyciele jak i dyrektorzy szkół w przeprowadzonym wywiadzie podkreślali, że przede wszystkim praktyczna nauka sposobów oraz zasad zachowania w takich sytuacjach, pozwoli na ograniczenie poczucia bezradności i umożliwi podjęcie racjonalnych działań. Zdecydowanie mniejszy odsetek ankietowanych (36,2%) widzi potrzebę realizacji podstaw samoobrony przed skutkami zagrożeń czasu „P" i „W", a tylko 28,1% ankietowanych wskazuje na konieczność nauczania zasad oraz umiejętności posługiwania się indywidualnymi i zbiorowymi środkami ochrony przed skażeniami. Jak pokazują badania jakościowe jest to uwarunkowane niskim stopniem świadomości obronnej nie tylko młodzieży szkolnej, ale także całego społeczeństwa.

Poza ww. formami nauczania „podstawa programowa przysposobienia obronnego" przewiduje także możliwość realizacji wybranych zagadnień tematycznych w formie zajęć fakultatywnych. Podejmując próbę oceny stanu realizacji tej formy zajęć respondentom postawiono pytanie mające na celu wskazanie najczęściej realizowanych zagadnień tematycznych. Na podstawie danych zawartych w tabeli 7 należy stwierdzić, iż rozkład statystyczny odpowiedzi udzielonych w poszczególnych grupach badawczych jest mocno zróżnicowany (zob. wykres nr 5), niemniej jednak średnia statystyczna ogółu badanych wskazuje, że do najczęściej realizowanych zajęć fakultatywnych należy zaliczyć zajęcia z zakresu obrony cywilnej (57,5%), a także ze szkolenia sanitarnego (50,1%). Stosunkowo wysoki odsetek respondentów wskazuje na realizację strzelectwa sportowego (średnio 36,2 %), jednak w tym wypadku należy uwzględnić fakt, że wynik ten jest podyktowany przede wszystkim działalnością szkolnych kół LOK (Ligi Obrony Kraju), działających przy LO w Nysie oraz przy ZSZ nr 1 w Lubinie.

Tabela 7.

Fakultatywne formy realizacji problematyki przysposobienia obronnego.

Odp. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	d [%]	e [%]	f [%]	Brak odpow.
I	82,6	0	13,1	39,2	0	43,5	4,3
II	0	72,4	96,5	100	6,9	6,9	0
III	25,9	0	40,7	33,3	0	0	14,8
Średnia	**36,2**	**24,1**	**50,1**	**57,5**	**2,3**	**16,8**	**6,4**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

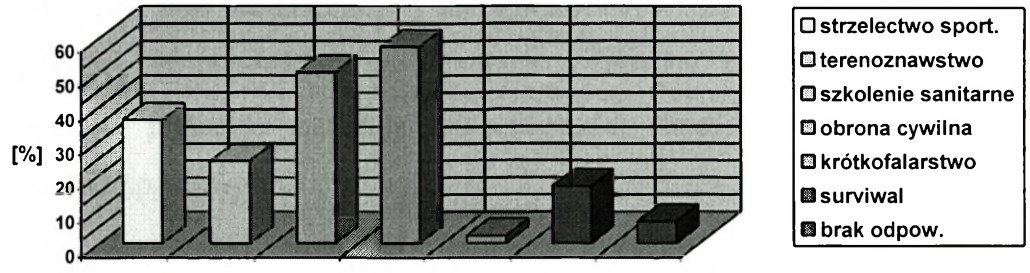
Uwaga! Zawarty w tabeli procent odpowiedzi przewyższa 100, ponieważ respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Które z niżej wymienionych tematów realizowane są w Pana(i) szkole, w formie fakultatywnej /do wyboru/, w ramach przedmiotu przysposobienie obronne / lub obozu przysposobienia obronnego/?

a) strzelectwo sportowe,
b) terenoznawstwo,
c) szkolenie sanitarne,
d) obrona cywilna,
e) krótkofalarstwo,
f) szkoła przetrwania (survival).

Wykres 5.

Fakultatywne formy przysposobienia obronnego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 7.

Do mniej popularnych zajęć fakultatywnych należy zaliczyć terenoznawstwo, realizowane tylko w jednej ze szkół objętych badaniem (średnia 24,1%) oraz survival, realizowany głównie w LO (średnia 16,8%). Zdecydowanie najniższy odsetek, bo tylko nieco ponad 2% respondentów wymieniło realizację krótkofalarstwa. Potwierdzeniem prezentowanych wyników badań statystycznych w tym zakresie są wypowiedzi respondentów (wśród nich przede wszystkim nauczycieli i dyrektorów szkół) z których wynika, że realizacja wybranych zajęć fakultatywnych uwarunkowana jest głównie możliwościami bazowo – sprzętowymi danej szkoły oraz stopniem zainteresowania uczniów określoną dziedziną problematyki obronnej.

Kolejne pytanie skierowane do respondentów miało na celu ustalenie zakresu i stopnia uczestnictwa młodzieży szkół ponadpodstawowych w zajęciach fakultatywnych przysposobienia obronnego.

Tabela 8.

Uczestnictwo młodzieży w fakultatywnych formach przedmiotu przysposobienie obronne.

Odp. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	Brak odpowiedzi	Razem
I	30,4	21,7	39,2	8,7	100
II	51,8	17,2	17,2	13,8	100
III	11,1	40,7	40,7	7,4	100
Średnia	**31,2**	**26,5**	**32,4**	**9,9**	**100**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

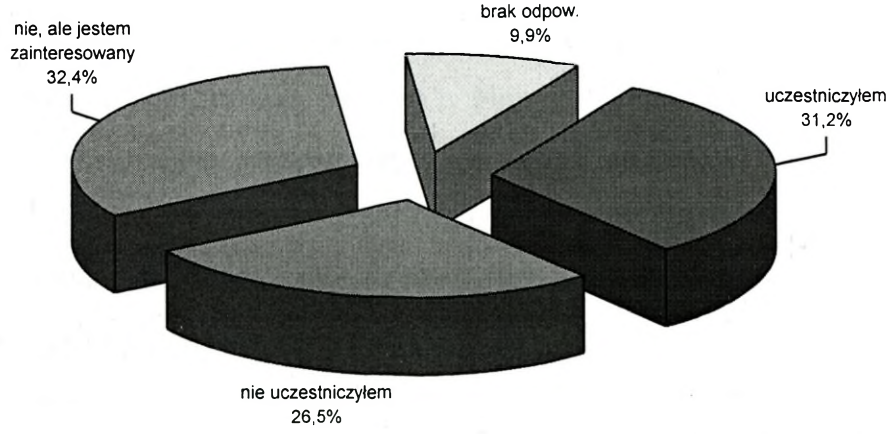
W których z wyżej wymienionych form fakultatywnych Pan(i) uczestniczył(a)?

- ***a) uczestniczyłem w: ..... .***
- ***b) nie uczestniczyłem i nie jestem zainteresowany(a) żadną z nich,***
- ***c) nie uczestniczyłem w żadnej, jednak gdyby to było możliwe jestem zainteresowany(a) uczestnictwem w: ..... .***

Udzielając odpowiedzi na ww. pytanie tylko niewiele ponad 31% ogółu ankietowanych przyznaje, że uczestniczyło w realizacji tej formy nauczania. Należy przy tym dodać, że w tej grupie najwięcej bo ok. 70% stanowili respondenci uczestniczący w zajęciach z obrony cywilnej oraz szkolenia sanitarnego, pozostali natomiast to uczestnicy zajęć z terenoznawstwa oraz strzelectwa sportowego.

Wykres 6.

Uczestnictwo młodzieży w fakultatywnych formach PO.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 8.

Z kolei zdecydowana większość respondentów (ok. 60%) twierdzi, że w ogóle nie uczestniczyła w tej formie zajęć, przy czym część z nich (ok. 27%) wyraża całkowitą dezaprobatę dla uczestnictwa w tego typu zajęciach, natomiast

pozostali badani wykazują zainteresowanie tylko wybranymi zajęciami (głównie survival i strzelectwo sportowe). Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że warunkiem efektywnej realizacji zajęć fakultatywnych PO jest odpowiednie przygotowanie merytoryczne i metodyczne nauczycieli tego przedmiotu, dobrze wyposażona baza szkoleniowa oraz ciągłe aktywizowanie i motywowanie uczniów do uczestnictwa w nich.

Dokonując analizy stanu realizacji PO w szkołach ponadpodstawowych postanowiono także zbadać znajomość przez respondentów podstawowych pojęć z zakresu obronności i bezpieczeństwa państwa.

Tabela 9.

Znajomość podstawowych pojęć z zakresu obronności i bezpieczeństwa państwa.

Odp.	Poprawna [%]			Błędna [%]			Brak odpow. [%]		
grupa	a	b	c	a	b	c	a	b	c
I	52,2	60,8	17,4	30,4	26,1	56,5	17,4	13,1	26,1
II	62,1	58,6	31,1	24,2	20,7	31,1	13,7	20,7	37,8
III	48,2	44,4	18,5	22,2	11,2	33,3	29,6	44,4	48,2
Średnia	**54,2**	**54,6**	**22,3**	**25,6**	**19,3**	**40,3**	**20,2**	**26,1**	**37,4**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

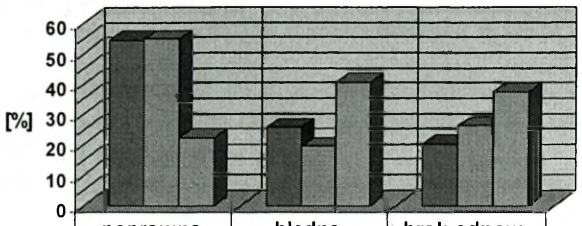
Co zdaniem Pana(i), oznaczają niżej wymienione pojęcia?
(proszę uzupełnić poniższe zdania)
a) obrona cywilna to: .....
b) obronność państwa to: .....
d) *bezpieczeństwo państwa to: .....*

Analiza danych zawartych w tabeli nr 9 wskazuje, że tylko niewiele ponad 50% badanych potrafiło w sposób poprawny zdefiniować pojęcie „obrony cywilnej" i „obronności państwa". Najgorzej jednak przedstawia się stopień znajomości pojęcia „bezpieczeństwa państwa", gdzie tylko 22,3% respondentów udzieliło poprawnej odpowiedzi (zob. wykres nr 7). Należy przy tym dodać, że ankietowani niejednokrotnie używali tych samych lub zbliżonych sformułowań dla wyjaśnienia poszczególnych pojęć, co może świadczyć o niewłaściwym ich rozumieniu. Odsetek błędnych odpowiedzi kształtuje się w przedziale 19,3% – 40,3%, z czego najmniej dotyczy pojęcia „obronności państwa", a najwięcej „bezpieczeństwa państwa". Jednak najbardziej zaskakujący jest stosunkowo wysoki odsetek braku odpowiedzi zawierający się w przedziale 22,3% – 37,4%,

co w sposób jednoznaczny wskazuje na niedostateczny stopień znajomości problematyki z tego zakresu wśród co najmniej 1/3 badanych.

Wykres 7.

Stopień znajomości podstawowych pojęć z zakresu obronności i bezpieczeństwa państwa.

	poprawna	błędna	brak odpow.
obrona cywilna	54,2	25,6	20,2
obronność państwa	54,6	19,3	26,1
bezp. Państwa	22,3	40,3	37,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 9.

Wyniki analizy wypowiedzi na powyższe pytanie stanowią wskaźnik niskiego poziomu wiedzy respondentów jedynie w wąskim zakresie całokształtu problematyki przysposobienia obronnego realizowanego w szkołach ponadpodstawowych. Dlatego też dla uzyskania w miarę pełnego obrazu stanu wiedzy i umiejętności z zakresu problematyki objętej programem nauczania, zwrócono się do respondentów z prośbą o dokonanie samooceny znajomości wybranych zagadnień, wg pięciopunktowej skali liczbowej. Badani mieli za zadanie ustosunkować się do pięciu wybranych zagadnień tematycznych (w tym dwóch teoretycznych i trzech praktycznych). Jak wynika z danych zawartych w tabeli 10 respondenci najwyżej oceniają stan swoich umiejętności w zakresie postępowania w sytuacji zagrożeń (średnia ranga 3,42) oraz stan wiedzy na temat znajomości obowiązków obywatelskich w zakresie obronności państwa (średnia ranga 3,28). Na nieco niższym poziomie kształtuje się ocena wiedzy badanych z zakresu znajomości zagrożeń czasu pokoju i wojny (średnia ranga 3,05). Zdecydowanie słabiej w ocenie respondentów kształtują się ich umiejętności organizowania akcji ratunkowej i ewakuacji z rejonu porażenia (średnia ranga 2,97). Natomiast najgorzej w ocenie badanych przedstawia się stan ich umiejętności w zakresie udzielania pierwszej pomocy przedlekarskiej (średnia ranga 2,76).

Tabela10.

Poziom wiedzy i umiejętności młodzieży z zakresu kształcenia obronnego.

Grupa / Odp.	Średnia ranga[97]					Brak
	a	b	c	d	e	odpow. [%]
I	2,78	3,04	3,56	3,35	2,83	8,7
II	3,45	3,83	3,48	1,86	2,93	0
III	2,92	2,96	3,22	3,07	3,15	3,7
Średnia	**3,05**	**3,28**	**3,42**	**2,76**	**2,97**	**4,11**

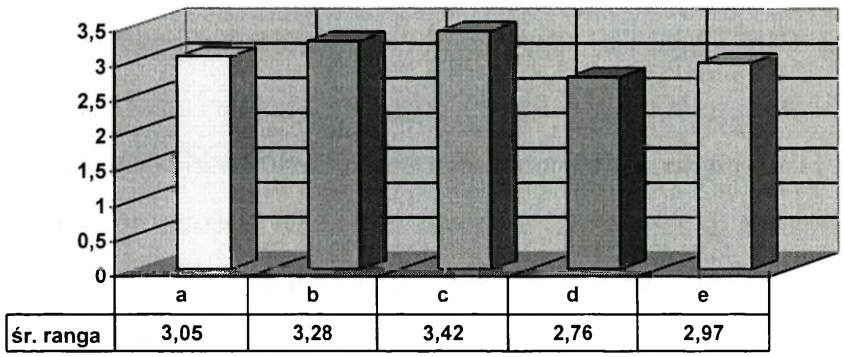
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Jak Pan(i) ocenia swój stan wiedzy i umiejętności na obecnym etapie kształcenia obronnego?
(proszę dokonać samooceny wpisując stopień wg skali liczbowej – od 1 do 5)

- ☐ *a) wiedza o zagrożeniach w czasie pokoju i wojny,*
- ☐ *b) wiedza o obowiązkach obywatelskich w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa,*
- ☐ *c) umiejętność postępowania na sygnał alarmu o zagrożeniach,*
- ☐ *d) umiejętność udzielania pierwszej pomocy,*
- ☐ *e) umiejętność organizowania akcji ratunkowej i ewakuacji z rejonu zagrożenia.*

Wykres 8.

Poziom wiedzy i umiejętności młodzieży z zakresu kształcenia obronnego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 10.

Prezentowane powyżej dane poparte badaniami jakościowymi (w tym także analizą ocen uzyskiwanych przez uczniów z przedmiotu PO) dowodzą, iż respondenci bardzo krytycznie potraktowali samoocenę swojej wiedzy i umiejętności, co doprowadziło do rozbieżności pomiędzy średnią ocen uzyskanych w wyniku samooceny uczniów, a średnią ocen wystawionych przez nauczycieli[98] (w pierwszym przypadku średnia ocen wynosi 3,10 – w drugim 3,62). Należy przy tym zaznaczyć, iż oceny uzyskiwane przez uczniów z danego przedmiotu stanowią jedynie przybliżony, często subiektywny wskaźnik ich rzeczywistego poziomu wiedzy i umiejętności. Jak pokazują badania jakościowe wyższa średnia ocen wystawionych przez nauczycieli wynika w głównej mierze

[97] Średnia ranga ocen została wyliczona statystycznie, przy uwzględnieniu wartości od 1 do 5.

z naturalnej presji niektórych uczniów pragnących uzyskać wyższą ocenę z przedmiotu, a w związku z tym należy przyjąć, iż rzeczywisty poziom wiedzy i umiejętności uczniów z zakresu przysposobienia obronnego kształtuje się poniżej średniej 3,50 (w pięciostopniowej skali ocen). Należy przy tym podkreślić, że tak niska ocena wynika w dużej mierze z zatrważająco niskiego poziomu wiedzy i umiejętności uczniów szkół ponadpodstawowych w zakresie udzielania pierwszej pomocy przedlekarskiej, a także organizowania akcji ratunkowej oraz ewakuacji z miejsca zagrożenia.

Reasumując należy stwierdzić, iż zdecydowana większość badanych uważa, że realizacja przedmiotu przysposobienie obronne w obecnych warunkach jest jak najbardziej uzasadniona. Ich zdaniem treści teoretyczne PO w większym zakresie niż dotychczas, powinny uwzględniać problematykę zagrożeń czasu „P" i „W" (w tym podstawowych zasad działania w sytuacji ich wystąpienia) oraz wybranych zagadnień w zakresie bezpieczeństwa personalnego jak i strukturalnego (wymiar lokalny, narodowy, a także międzynarodowy). Natomiast zagadnienia dotyczące powinności obywatelskich w zakresie obronności RP oraz wybrane zagadnienia dotyczące głównych elementów systemu obronnego RP powinny stanowić uzupełnienie wymienionych teoretycznych treści nauczania. Ponadto zdaniem respondentów w dużo szerszym zakresie należałoby wprowadzić praktyczną realizację zagadnień z zakresu udzielania pierwszej pomocy przedlekarskiej oraz umiejętności postępowania w sytuacji wystąpienia klęsk żywiołowych, katastrof i awarii. Jak pokazują przeprowadzone badania, efektem dotychczasowych zaniedbań w realizacji problematyki ratownictwa jest rażąco niski poziom wiedzy, a szczególnie umiejętności młodzieży z tego zakresu (w tym głównie umiejętności udzielania pierwszej pomocy oraz umiejętności organizowania akcji ratunkowej i ewakuacji z rejonu zagrożenia). Stwierdzono także niski stopień znajomości podstawowych pojęć z zakresu obronności i bezpieczeństwa państwa. Ponadto należy stwierdzić, że istnieje stosunkowo duże zainteresowanie fakultatywnymi formami realizacji PO. O ile dotychczas blisko 1/3 badanych uczestniczyła głównie w zajęciach z „obrony cywilnej" oraz „szkolenia

sanitarnego", to niemal drugie tyle deklaruje także chęć uczestnictwa głównie w zajęciach ze „strzelectwa sportowego" czy też „szkoły przetrwania" (surviwal). Świadczy to o popularności i dużym zainteresowaniu młodzieży sportami obronnymi. Jednakże właściwe wykorzystanie istniejących trendów wymaga nie tylko właściwego przygotowania merytorycznego oraz metodycznego nauczycieli PO, ale także odpowiedniego wyposażenia bazy szkoleniowej. Wydaje się, iż należałoby rozważyć także możliwość przywrócenia realizacji obozów PO na szczeblu kuratoriów oświaty, w okresie wakacyjnym (dla wyróżniających się uczniów z tego przedmiotu oraz w miarę możliwości również ochotników). Zarówno w realizacji zajęć fakultatywnych jak i ewentualnych obozach PO powinny partycypować wybrane organizacje młodzieżowe oraz paramilitarne.

3.3. Cele, treści i zadania przedmiotu „przysposobienie obronne" w podstawie programowej dla szkół ponadgimnazjalnych.

Zgodnie z założeniami reformy systemu oświaty, począwszy od pierwszego września 2002 roku, pierwsi absolwenci gimnazjów rozpoczną ***IV etap edukacyjny*** w nowo utworzonych szkołach ponadgimnazjalnych. Podstawowym aktem prawnym regulującym proces kształcenia i wychowania na tym etapie edukacyjnym jest rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego, kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół oraz kształcenia w profilach w liceach profilowanych[99]. Analiza treści ww. dokumentu dowodzi, że zarówno podstawa programowa kształcenia ogólnego dla liceów profilowanych jak i szkół zawodowych[100] (załączniki nr 4 i 5 ww. rozporządzenia) zawiera ***przysposobienie obronne*** jako odrębny przedmiot nauczania. Należy przy tym podkreślić, że ww. rozporządzenie wprowadza jednolitą podstawę programową przysposobienia obronnego dla wszystkich szkół ponadgimnazjalnych bez względu na ich rodzaj.

---

[99] Zob. Dz. U. RP z 2001 r., Nr 61, poz. 625.

[100] Zob. licea profilowane, o których mowa w art. 9 ust. 1 pkt 3 lit. a) ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty; szkoły zawodowe, o których mowa w art. 9 ust. 1 pkt 3 lit. b) tejże ustawy.

Analizowany dokument zawiera cele edukacyjne, zadania szkoły, treści oraz osiągnięcia jakimi powinien wykazać się każdy uczeń po realizacji programu. Wśród *celów edukacyjnych* w podstawie programowej przysposobienia obronnego wymienia się wyposażenie uczniów w wiedzę oraz umiejętności niezbędne do racjonalnych i skutecznych zachowań w przypadku wystąpienia zagrożeń indywidualnych i zbiorowych, a także przygotowanie do aktywnego uczestnictwa w przedsięwzięciach o charakterze obronnym. *Zadaniem szkoły* w tym zakresie będzie wspieranie uczniów w pogłębianiu wiedzy i doskonaleniu umiejętności z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa, w tym kształtowanie świadomości obronnej młodzieży oraz pomoc w wyrabianiu nawyku racjonalnych zachowań w sytuacjach szczególnych, a także przygotowanie do uczestnictwa w przedsięwzięciach obronnych organizowanych przez organy administracji rządowej, administrację samorządową i instytucje. Do zadań szkoły w tym zakresie należeć będzie także przygotowywanie uczniów do podejmowania samodzielnych działań w sytuacjach kryzysowych i rozwijania umiejętności organizatorskich w tej dziedzinie. *Treści nauczania* zawarte w analizowanej „podstawie programowej" obejmują następującą problematykę:

- *system obronny Rzeczypospolitej Polskiej* (podsystemy obronne państwa, powinności obronne lokalnych władz, instytucji i obywateli);
- *rodzaje sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, ich charakterystyka oraz przeznaczenie;*
- *struktura i zadania Obrony Terytorialnej Rzeczypospolitej Polskiej;*
- *obrona cywilna* (cel, zadania i organizacja; ochrona ludności, zwierząt, żywności i dóbr materialnych w ramach powszechnej samoobrony; sygnały i sposoby alarmowania ludności oraz zasady zachowania się podczas ewakuacji);
- *wybrane problemy międzynarodowego prawa humanitarnego dotyczące ochrony ludności i dóbr kultury;*
- *zagrożenia czasu pokoju* (przeciwdziałanie oraz zasady postępowania w przypadku wystąpienia zagrożeń: chemicznych, radiacyjnych, ekologicznych,

powodziowych i zatopień, pożarowych, w tym umiejętność posługiwania się podręcznym sprzętem przeciwpożarowym);

- *zagrożenia czasu wojny* (formy i rodzaje walki zbrojnej, podstawowe środki rażenia współczesnych sił zbrojnych, obrona przed środkami walki);
- *psychologiczne skutki sytuacji kryzysowych i sposoby radzenia sobie z nimi* (stres i jego wpływ na zachowanie ludzi, zjawisko paniki i przeciwdziałanie mu);
- *pierwsza pomoc w nagłych wypadkach* (ocena sytuacji, w tym ocena stanu poszkodowanego i kontrola jego funkcji życiowych, zabezpieczenie miejsca wypadku, udzielanie pierwszej pomocy w przypadku oparzeń, złamań i zwichnięć, krwotoków, duszenia się ciałem obcym, utraty przytomności, utraty oddechu, zatrzymania krążenia, wstrząsu pourazowego);
- *rola jednostki w kształtowaniu bezpieczeństwa własnego i społecznego (*sytuacje kryminogenne, umiejętność ich unikania; zjawiska patologiczne występujące wśród dzieci i młodzieży, prospołeczne zachowania w kształtowaniu bezpieczeństwa);
- *służba wojskowa* (ogólny charakter służby i jej prawne uregulowania, podstawowe uzbrojenie i wyposażenie żołnierza, podstawy żołnierskiego zachowania,
- *terenoznawstwo* (zasady orientowania się w terenie, posługiwanie się mapą, marsz na azymut, sporządzanie szkicu, podstawy planowania i organizowania działań, sporządzanie planu, stawianie zadań do wykonania, opracowanie i przedstawienie meldunku sytuacyjnego);
- *strzelectwo sportowe lub realizacja programu „3 minuty przed pogotowiem", ewentualnie bieg na orientację.*

Zakłada się, że po realizacji programu każdy uczeń powinien znać podsystemy (struktury) obronne państwa oraz formy spełniania powinności obronnych przez organy władzy i obywateli. Ponadto znać zasady postępowania w przypadku wystąpienia różnorodnych zagrożeń, umieć udzielić pierwszej pomocy poszkodowanym w stanach zagrażających ich życiu i zdrowiu oraz umieć posługiwać się podręcznym sprzętem gaśniczym. Każdy uczeń powinien także

umieć orientować się w terenie według mapy i bez niej oraz znać zasady planowania i organizowania działań.

Analiza przedstawionych powyżej celów, zadań i treści nauczania dowodzi, iż przywrócono wybrane treści ogólnowojskowe, wycofane z podstawy programowej przysposobienia obronnego dla szkół ponadpodstawowych, w okresie przejściowym (rozszerzając je o problematykę struktury i zadań OT). Ponadto program nauczania rozszerzono o elementy bezpieczeństwa personalnego i społecznego oraz wprowadzono problematykę psychologicznych skutków sytuacji kryzysowych i sposobów radzenia sobie z nimi.

Poza przysposobieniem obronnym, także w podstawie programowej wiedzy o społeczeństwie (liceum profilowane) oraz w bloku humanistyczno – społecznym (szkoła zawodowa) zawarto cele, treści i zadania związane z problematyką edukacji obronnej (edukacji dla bezpieczeństwa). Wśród celów edukacyjnych analizowanych dokumentów wymienia się m. in. rozwijanie cnót społecznych i obywatelskich, patriotyzmu i odpowiedzialności za dobro wspólne, a także pogłębienie tożsamości kulturowej i narodowej. Problematykę edukacji dla bezpieczeństwa zawarto także w podstawach programowych ścieżek edukacyjnych z zakresu edukacji ekologicznej, regionalnej i europejskiej (licea profilowane).

Analiza celów, zadań oraz treści edukacji obronnej realizowanej w tym etapie dowodzi, iż stanowi ona kontynuację tego typu kształcenia i wychowania realizowanego w gimnazjum. Należy przy tym stwierdzić, iż pełna realizacja tak szeroko zakrojonej problematyki obronnej, zawartej w treściach analizowanej podstawy programowej, wymagać będzie z jednej strony właściwego przygotowania uczniów z tego zakresu już w gimnazjum, z drugiej zaś kompetentnych nauczycieli posiadających bogaty zasób wiedzy i umiejętności merytoryczno – metodycznych. Jednakże oczekiwany poziom wiedzy i umiejętności obronnych absolwentów gimnazjów budzi poważne wątpliwości przede wszystkim z uwagi na przyjęty sposób realizacji elementów tejże edukacji w formie ścieżek edukacyjnych. Nie bez znaczenia dla osiągnięcia zakładanych celów będzie także stan posiadanej bazy materiałowo – technicznej oraz

możliwości i umiejętności nawiązania współpracy w tym zakresie z władzami lokalnymi, jednostkami Państwowej Straży Pożarnej (PSP), Policji, Straży Miejskiej czy też Wojska.

3.4. Konkluzja.

Dokonana powyżej analiza aktualnego stanu edukacji obronnej młodzieży w systemie oświatowym pozwala na sformułowanie następujących uwag:

- równolegle z wprowadzeniem reformy systemu oświaty podjęto próbę kompleksowego ujęcia problematyki edukacji obronnej na wszystkich poziomach kształcenia (za wyjątkiem szkół wyższych);
- w pierwszym etapie edukacyjnym (klasy I – III szkoły podstawowej, kształcenie zintegrowane) zawarto węzły tematyczne w zakresie: podstaw edukacji obywatelskiej, bezpieczeństwa personalnego oraz edukacji ekologicznej, uwzględniające istotne dla wychowania i kształcenia obronnego, takie kwestie jak: tożsamość narodowa, szacunek dla symboli narodowych, poczucie odpowiedzialności wobec rodziny, szkoły, społeczności lokalnej i ojczyzny, ochrona środowiska naturalnego, a także elementy bezpieczeństwa personalnego, w tym umiejętność rozpoznawania sygnałów alarmowych oraz podstawowych zasad zachowania się uczniów w sytuacjach zagrożeń. Jednakże stwierdzić należy, iż zarówno cele, zadania jak i treści nauczania przedstawione zostały w formie nieusystematyzowanej, co stwarza wrażenie przypadkowego, a nie celowego ujęcia problematyki obronnej w tym etapie edukacyjnym.
- w drugim etapie edukacyjnym (klasy IV – VI szkoły podstawowej) wybrane elementy z zakresu edukacji obronnej, zostały zawarte w ścieżkach *edukacji ekologicznej, wychowania do życia w społeczeństwie* (w tym modułu *edukacji patriotycznej i obywatelskiej*) oraz ścieżce *edukacji prozdrowotnej.* Ujęcie powyższej problematyki w ścieżkach edukacyjnych wydaje się bardzo kontrowersyjne. Dotyczy to szczególnie ścieżki edukacji prozdrowotnej. O ile ścieżki *edukacji ekologicznej* oraz *wychowania do życia w społeczeństwie* mogą być z powodzeniem włączone do programu nauczania bloków przedmiotowych *historia i społeczeństwo, czy też przyroda,* to jednak wydaje

się, że włączenie ścieżki edukacji prozdrowotnej do któregokolwiek bloku przedmiotowego spowoduje marginalizację tak ważnej problematyki jaką stanowi bezpieczeństwo i pierwsza pomoc.

- w trzecim etapie kształcenia (gimnazjum) elementy edukacji obronnej występują głównie w module wychowania obywatelskiego, będącego jednym z trzech modułów bloku przedmiotowego *wiedza o społeczeństwie oraz* w ścieżkach edukacji prozdrowotnej i ekologicznej, a ponadto w odrębnej ścieżce edukacyjnej „obrona cywilna". Należy przy tym stwierdzić, iż tak istotne elementy edukacji obronnej jak problematyka zagrożeń oraz ratownictwo występują tutaj zarówno w treściach ścieżki edukacji prozdrowotnej jak i „obrony cywilnej". Świadczy to o niespójności programowej oraz braku korelacji międzyprzedmiotowej w tym zakresie, co może powodować trudności włączenia ww. zagadnień do programu nauczania określonego bloku przedmiotowego. Wydaje się, iż w tej sytuacji zasadne byłoby rozważenie możliwości wprowadzenia „obrony cywilnej" jako odrębnego przedmiotu nauczania, którego główny element stanowiłaby szeroko rozumiana problematyka zasad postępowania w sytuacji zagrożeń jak i ratownictwa.
- analiza wprowadzonej w okresie przejściowym (lata 1999 – 2002) podstawy programowej „przysposobienia obronnego" dla szkół ponadpodstawowych, pozwala na stwierdzenie, iż zrezygnowano tutaj z działu dotyczącego *wybranych zagadnień ogólnowojskowych* (poza topografią), pozostawiając generalnie wszystkie inne działy bez istotnych zmian i uzupełnień. Wydaje się, iż głównym pretekstem wycofania ww. działu była błędna interpretacja sformułowanego na wstępie celu podstawy programowej zakładającej, że treści nauczania przedmiotu „przysposobienie obronne" muszą być wolne od wszelkich form propagandy wojennej. Trudno jednak dopatrzyć się jakichkolwiek form propagandy wojennej w treściach nauczania wycofanego działu zawierającego przede wszystkim: ogólne wiadomości o SZ RP, elementy dyscypliny w działaniach zespołowych, łączność czy też strzelectwo sportowe. Takie podejście po raz kolejny dowodzi niestabilności oraz braku

rozwiązań systemowych w dziedzinie edukacji obronnej młodzieży.

- podstawowym elementem edukacji obronnej młodzieży w czwartym etapie edukacyjnym jest *przysposobienie obronne, realizowane* jako odrębny przedmiot nauczania, we wszystkich typach szkół ponadgimnazjalnych, począwszy od września 2002 roku. Analiza założeń „podstawy programowej" tego przedmiotu dowodzi, iż przywrócono wybrane treści ogólnowojskowe, wycofane z podstawy programowej przysposobienia obronnego dla szkół ponadpodstawowych, w okresie przejściowym (rozszerzając je o problematykę struktury i zadań wojsk OT). Ponadto zachowując dotychczas realizowaną problematykę obrony cywilnej oraz ratownictwa, rozszerzono program nauczania o elementy bezpieczeństwa personalnego i społecznego oraz wprowadzono problematykę psychologicznych skutków sytuacji kryzysowych i sposobów radzenia sobie z nimi. W tym etapie kształcenia problematyka edukacji obronnej (edukacji dla bezpieczeństwa) występuje także w podstawie programowej wiedzy o społeczeństwie (liceum profilowane) oraz w bloku humanistyczno – społecznym (szkoła zawodowa), a także w podstawach programowych ścieżek edukacyjnych z zakresu edukacji ekologicznej, regionalnej i europejskiej (licea profilowane). Należy przy tym stwierdzić, iż pełna realizacja tak szeroko zakrojonej problematyki obronnej, zawartej w treściach analizowanej podstawy programowej wymagać będzie kompleksowego przygotowania uczniów z tego zakresu już we wcześniejszych etapach kształcenia, a także szerokich kompetencji nauczycieli, posiadających bogaty zasób wiedzy i umiejętności merytoryczno-metodycznych.

Powyższe uwagi skłaniają do sformułowania następującego wniosku:

W ramach reformy systemu oświaty podjęto próbę kompleksowego ujęcia problematyki edukacji obronnej, wprowadzając w czterech wyodrębnionych etapach kształcenia, elementy wychowania patriotyczno – obywatelskiego, edukacji ekologicznej i prozdrowotnej, a także ratownictwa i obrony cywilnej. Jednakże wyniki przeprowadzonych badań wskazują, iż kompleksowy charakter posiada jedynie realizacja problematyki z zakresu wychowania patriotyczno-

obywatelskiego oraz edukacji ekologicznej. Natomiast problematyka ratownictwa i obrony cywilnej, aczkolwiek występująca we wszystkich etapach kształcenia, z uwagi na przyjętą formę realizacji (w postaci ścieżki edukacyjnej) może być właściwie zrealizowana dopiero w ostatnim etapie kształcenia, w ramach odrębnego przedmiotu przysposobienie obronne. Ponadto przeprowadzone badania dowodzą, iż w dalszym ciągu treści ogólnowojskowe przysposobienia obronnego są przedmiotem spekulacji kręgów decyzyjnych, gdyż na przemian włącza się je bądź wycofuje z programów nauczania. Powyższa sytuacja wynika z braku rozwiązań systemowych w zakresie edukacji obronnej młodzieży (w tym głównie braku centralnego organu decyzyjnego określającego ogólne ramy w zakresie zakładanych celów, zadań i treści kształcenia oraz organu koordynującego proces realizacji planowanych zamierzeń).

Poza systemowym ujęciem powyższej problematyki postuluje się także wprowadzenie w gimnazjum odrębnego przedmiotu pod nazwą *ratownictwo i obrona cywilna*. Powyższy postulat uzasadniają wyniki badań własnych jak również ogólnopolskich, gdzie stwierdzono rażąco niski poziom wiedzy oraz umiejętności młodzieży szkół ponadpodstawowych, z zakresu podstawowych zasad zachowania się w sytuacji zagrożeń, a szczególnie umiejętności udzielania pierwszej pomocy. Ponadto wykorzystując duże zainteresowanie młodzieży sportami obronnymi (głównie strzelectwo oraz surviwal), należałoby podjąć działania w celu realizacji fakultatywnych form z tego zakresu. Wydaje się, iż m. in. w tym celu należałoby także rozważyć możliwość przywrócenia realizacji obozów PO na szczeblu kuratoriów oświaty (organizowane w okresie wakacyjnym dla wyróżniających się uczniów z tego przedmiotu oraz w miarę możliwości również ochotników). Zarówno w realizacji zajęć fakultatywnych jak i ewentualnych obozach PO powinny partycypować wybrane organizacje młodzieżowe oraz paramilitarne.

W kolejnym rozdziale podjęto próbę oceny stanu edukacji obronnej realizowanej równolegle przez instytucje oddziaływania bezpośredniego, pośredniego i naturalnego oraz jej wpływu na prezentowane przez młodzież postawy, wiedzę i umiejętności w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa.

4. STAN EDUKACJI OBRONNEJ MŁODZIEŻY REALIZOWANEJ RÓWNOLEGLE PRZEZ INSTYTUCJE ODDZIAŁYWANIA BEZPOŚREDNIEGO, POŚREDNIEGO I NATURALNEGO.

Przedmiotem badań autora w niniejszym rozdziale jest próba odpowiedzi na pytanie: jak przedstawia się stan edukacji obronnej realizowanej równolegle przez instytucje oddziaływania bezpośredniego, pośredniego i naturalnego, a także jaki jest wpływ tejże edukacji na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności obronnych młodzieży?

Celem badań jest przedstawienie założeń i stanu realizacji edukacji obronnej realizowanej równolegle (w tym „eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży", edukacji obronnej realizowanej przez organizacje i stowarzyszenia młodzieżowe oraz środki masowego przekazu), a także ustalenie wpływu poszczególnych instytucji na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności obronnych młodzieży.

Rozważania zmierzające do rozstrzygnięcia ww. problemu szczegółowego oraz osiągnięcia zamierzonego celu, przedstawiono w czterech podstawowych podrozdziałach:

1. Ogólne założenia, zadania, cele oraz treści, a także praktyczna realizacja „eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży" w wybranych klasach o profilu przysposobienia wojskowego.
2. Stan edukacji obronnej młodzieży studenckiej.
3. Organizacje i stowarzyszenia w systemie edukacji obronnej młodzieży.
4. Wpływ instytucji na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności ważnych dla obronności i bezpieczeństwa państwa.

Podejmując próbę rozwiązania sformułowanego na wstępie problemu za konieczne uznano dokonanie analizy podstawowych aktów prawnych oraz dokumentów normatywnych dotyczących przede wszystkim „eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży" oraz edukacji obronnej realizowanej przez organizacje i stowarzyszenia młodzieżowe. Analiza założeń programowych i prawno - organizacyjnych poparta została wynikami badań

ilościowych (kwestionariusz ankiety) oraz jakościowych (wywiad ustny nie-skategoryzowany), przeprowadzonymi na losowo wybranej próbie respondentów. Zadaniem zastosowanych narzędzi badawczych było dostarczenie informacji na temat stanu realizacji ww. form edukacji obronnej młodzieży oraz ustalenie wpływu tejże edukacji na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności, a także na prezentowane przez młodzież wartości ważne z punktu widzenia obronności i bezpieczeństwa państwa.

4.1. Ogólne założenia, cele i treści „eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży".

W 1998 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej i Ministerstwo Obrony Narodowej rozpoczęły wspólne prace programowe nad eksperymentem w zakresie edukacji obronnej młodzieży. Podstawowym celem ww. eksperymentu było wypracowanie nowoczesnego modelu szkolenia wojskowego młodzieży, umożliwiającego pozyskanie na potrzeby Sił Zbrojnych podoficerów, przy jednoczesnym uzyskaniu oszczędności budżetowych oraz zachowaniu wysokich standardów tego szkolenia. Podjęte prace programowe miały bezpośredni związek z tworzonym systemem Obrony Terytorialnej (OT), rozumianym najogólniej jako powszechna organizacja wojskowa społeczeństwa do obrony narodowej na szczeblu terytorialnym, lokalnym. Istotą tworzenia OT jest przygotowanie i wykorzystanie miejscowego czynnika ludzkiego do obrony swoich stron rodzinnych, swojej ojcowizny, co stanowi główny atut strategiczny w obronie własnego terytorium[101]. Tworząc obywatelski model obrony powszechnej uznano, że istotną rolę w obronnym przygotowaniu społeczeństwa obok wychowania patriotyczno – obywatelskiego, przysposobienia obronnego oraz przygotowania formacyjnego (realizowanego przez młodzieżowe stowarzyszenia proobronne) powinno stanowić przysposobienie wojskowe (PW) młodzieży szkolnej. Dlatego też wykorzystując polskie doświadczenia historyczne, a także doświadczenia wybranych państw NATO (przy uwzględnieniu przemian społeczno – politycznych oraz edukacyjnych) wypracowano nową formułę przysposobienia wojskowego polegającą na objęciu prowojskowo zorientowanej młodzieży szkół średnich

wcześniejszym, dobrowolnym przeszkoleniem wojskowym. Zakłada się, że efekty tego szkolenia mogą przynieść uczestnikom wymierne korzyści w zakresie dalszego przebiegu służby wojskowej, w tym także ewentualnej kariery zawodowej w SZ RP. Zakłada się, że realizacja PW może w dużym stopniu wpłynąć na poprawę katastrofalnego dla bezpieczeństwa państwa stanu załamania szkolenia wojskowego młodzieży obejmującego tylko 15% populacji (podczas gdy w RFN kształtuje się na poziomie 75% , a w państwach neutralnych – Austrii, Szwecji, Finlandii, Szwajcarii – ponad 90%)[102]. Założenia programowo – organizacyjne wprowadzanego modelu PW młodzieży najbliższe są tzw. systemowi kadeckiemu realizowanemu w szkołach średnich Wielkiej Brytanii w formie odrębnego, dobrowolnie wybieranego przez młodzież profilu wojskowego. Brytyjczycy traktują ten system jako narzędzie naboru i wstępnej kwalifikacji kandydatów do przyszłej służby wojskowej, uzyskując pożądane efekty w postaci wczesnego rozpoznania wartości kandydatów oraz ekonomizacji procesu odnawiania kadr dla sił zbrojnych. Zakłada się, że podstawowym atutem tego typu szkolenia, w polskich uwarunkowaniach społeczno – politycznych oraz edukacyjnych, będzie możliwość dobrowolnego odbycia części obowiązkowej służby wojskowej już w trakcie nauki w szkole średniej lub w czasie studiów. Przewiduje się, że takie rozwiązanie powinno spowodować pozytywną zmianę nastawienia młodzieży do obowiązku służby wojskowej oraz poprawienia atmosfery jej odbywania, a tym samym powinno skutkować poprawą wyników szkolenia.

Założenia programowe przysposobienia wojskowego młodzieży obejmują dwa stopnie szkolenia[103]*:*

- stopień I realizowany w szkole średniej (od 2002 roku w szkołach ponadgimnazjalnych). Szkolenie odbywa się na bazie programu szkolenia dowódców drużyn Obrony Terytorialnej i umożliwia przygotowanie

---

[101] Zob. J. Marczak, *System edukacji obronnej młodzieży w tworzeniu i funkcjonowaniu Obrony Terytorialnej III RP* (w:) Budowa nowego systemu edukacji obronnej młodzieży. Warszawa 1999, s. 9.
[102] Por. tamże s.10.
[103] Por. S. Woźniak, *Przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej i akademickiej jako instrument budowy kadr dowódczych rezerwy dla OT* (w:) Budowa nowego systemu edukacji obronnej młodzieży, Warszawa 1999, s. 14.

przyszłego podoficera rezerwy zgodnie z wymogami obowiązującymi w wojsku;

- stopień II przysposobienia wojskowego realizowany podczas studiów w akademiach i szkołach wyższych w oparciu o znowelizowane programy Szkół Podchorążych Rezerwy. Podstawowym celem tego szkolenia jest przygotowanie oficerów w różnych specjalnościach wojskowych zgodnych z kierunkiem studiów w uczelni cywilnej oraz zapotrzebowaniem SZ RP.

Wypracowane przez MEN i MON wspólne założenia programowo–organizacyjne pozwoliły na przygotowanie i uruchomienie (w roku szkolnym 1998/1999) eksperymentalnej klasy o profilu przysposobienia wojskowego w Liceum Ogólnokształcącym w Tucholi. Kolejną fazę stanowiło rozszerzenie eksperymentu poprzez uruchomienie po jednej klasie o profilu przysposobienia wojskowego w każdym z nowych województw, jako klasy wzorcowej dla dalszego rozszerzania programu w tym województwie. Podstawowym celem tej fazy eksperymentu było sprawdzenie możliwości współdziałania wojewódzkich władz oświatowych (Kuratorium) i wojskowych (Wojewódzki Sztab Wojskowy) z samorządem terytorialnym (Starostwa Powiatowe) oraz społecznościami lokalnymi w zakresie przygotowania terytorialnych rezerw osobowych. Na podstawie uzgodnień międzyresortowych zdecydowano o rozszerzeniu eksperymentu w roku szkolnym 1999/2000. W związku z tym, w dniu 30 czerwca 1999 r. Minister Obrony Narodowej podpisał Decyzję Nr 126/MON w sprawie przeprowadzenia eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży, w której ustalone zostały zasady przeprowadzenia eksperymentu oraz obowiązki osób funkcyjnych w zakresie jego realizacji.

Z kolei tryb powoływania oraz sposób współpracy jednostek wojskowych z zainteresowanymi szkołami określony został w podpisanym w dniu 27.07.1999 roku Aneksie nr 2 do „Porozumienia o współpracy między Ministrem Obrony Narodowej i Ministrem Edukacji Narodowej w zakresie działalności dydaktyczno - wychowawczej, naukowo - badawczej i organizacyjno -

logistycznej"[104]. Wydanie ww. dokumentów normatywnych umożliwiło uruchomienie eksperymentalnego programu klas o profilu wojskowym w osiemnastu szkołach średnich[105] oraz uruchomienie trzech klas o profilu wojskowym w średnich szkołach zawodowych[106], realizujących programy wojskowo-użytecznego profilowania zawodowego dla potrzeb Rodzajów Sił Zbrojnych (RSZ), po jednej klasie na każdy z RSZ. Celem tego eksperymentu ma być sprawdzenie możliwości pozyskiwania młodszych specjalistów (w deficytowych specjalnościach) do każdego z RSZ, w oparciu o cywilne średnie szkoły zawodowe.

Równolegle w ramach prowadzonych prac koncepcyjno – programowych w Zarządzie Obrony Terytorialnej SG WP opracowane zostały *Założenia programowo – organizacyjne zajęć przysposobienia wojskowego w liceum ogólnokształcącym.* Stwierdza się tam, że podstawowe cele kształcenia w liceum ogólnokształcącym wynikają z zadań szkoły i wytycznych Kuratorium Oświaty i Wychowania. Proces kształcenia w liceum ogólnokształcącym z klasą o profilu przysposobienia wojskowego ma zapewnić absolwentowi dobre przygotowanie ogólnokształcące umożliwiające zdanie egzaminu dojrzałości oraz kontynuowanie kształcenia w szkołach wyższych. Kształcenie w zakresie przysposobienia wojskowego jest planowane w oparciu o obowiązujący *„Program szkolenia pododdziałów piechoty wojsk terytorialnych"* (sygnatura DWLąd. 12/98). Po pierwszym i drugim roku nauki planowane są obozy letnie (20-dniowe zajęcia poligonowe), natomiast w trakcie pierwszego, drugiego i trzeciego roku 10-dniowy obóz zimowy. Proces kształcenia wojskowego kończy się egzaminem składanym po trzecim roku w czasie 10-dniowego obozu letniego. Ze względu na specyfikę danej szkoły, istnieje możliwość dostosowania programu poprzez zmniejszenie ilości godzin tygodniowo przeznaczanych na przysposobienie wojskowe i odpowiednie ich rozłożenie na dłuższy okres - do czterech lat nauki. Powyższą możliwość w klasie o profilu przysposobienia wojskowego gwarantuje pełna zgodność

---

[104] Zob. Porozumienie o współpracy między Ministrem Obrony Narodowej i Ministrem Edukacji Narodowej (...) zawarte w dniu 26 maja 1994 r. (Dziennik Rozkazów MON z 1994 roku, poz.51).

[105] Zob. Wykaz szkół średnich deklarujących utworzenie klasy ogólnokształcącej o profilu przysposobienia wojskowego (Załącznik nr 1 do Decyzji Nr 126/MON z dnia 30 czerwca 1999r).

[106] Zob. tamże, Zał. nr 1,2,3.

podstawy programowej (minimum programowego) przedmiotów ogólnokształcących i specjalistycznych (wojskowych). Wzmocnieniem organizacyjnym i merytorycznym mają być zajęcia fakultatywne. W założeniach programowo – organizacyjnych stwierdza się ponadto, że liceum ogólnokształcące z klasą o profilu przysposobienia wojskowego powinno zapewnić:

- dobre przygotowanie umożliwiające podjęcie kształcenia w wybranych szkołach i akademiach wojskowych,
- przyjęcie bez egzaminu wstępnego do wszystkich szkół i uczelni wojskowych po zakwalifikowaniu się do finału olimpiady wojskowej na szczeblu centralnym (niezbędna jest odpowiednia kategoria zdrowia, wymagana w wybranej szkole lub uczelni),
- pierwszeństwo przyjęcia do szkoły lub uczelni wojskowej po pozytywnym zdaniu egzaminów wstępnych,
- możliwość wyboru jednostki wojskowej w celu odbycia służby zasadniczej, z przeznaczeniem do szkoły podoficerskiej,
- kontynuację edukacji obronnej w wyższych szkołach i uczelniach cywilnych (II stopień PW), umożliwiającą uzyskanie stopnia oficera rezerwy, po krótkoterminowym przeszkoleniu.

Docelowo przewiduje się także możliwość kontynuacji tego typu kształcenia obronnego w nowo tworzonych (2-letnich) policealnych szkołach zawodowych, mogących przygotować podoficerów – specjalistów, w kierunku pokrewnym z nauką (np. technik elektronik - podoficer łączności; technik mechanik - podoficer pododdziału remontowego itp.). Szkolenie to odbywałoby się na zasadach dobrowolności.

Założenia programowo – organizacyjne określają także zbiór pożądanych cech oraz umiejętności jakie powinien nabyć absolwent liceum ogólnokształcącego z klasą o profilu przysposobienia wojskowego. Tak więc, oczekuje się, iż absolwent tego profilu kształcenia powinien nabyć cech przywódczych i dowódczych (w tym stanowczość i konsekwencję w działaniu, a także zdecydowanie w podejmowaniu decyzji). Ponadto wśród pożądanych cech wymienia się także: zdyscyplinowanie, wymagalność i odpowiedzialność

w stosunku do siebie i innych oraz zaradność, odwagę, spokój i opanowanie (szczególnie w sytuacjach ekstremalnych).

Z kolei w zakresie pożądanych umiejętności oczekuje się, iż absolwent liceum ogólnokształcącego z klasą o profilu przysposobienia wojskowego będzie potrafił:

- wybrać drogę przyszłej działalności naukowej lub zawodowej zgodnie z zainteresowaniami oraz samooceną własnych możliwości, a także potrzebami rynku,
- posługiwać się dwoma językami obcymi ze szczególnym uwzględnieniem słownictwa oraz terminologii wojskowej,
- stosować przyswojone nawyki i procedury postępowania w kontaktach ze społecznością cywilną i wojskową,
- organizować i kierować małymi grupami ludzi, a także podporządkować się osobom kierującym, z uwzględnieniem odpowiedzialności moralnej, prawa do odrębności przekonań oraz tolerancji dla innych,
- szybko analizować różnorodne sytuacje, stosować zasady skutecznego działania oraz podejmować odpowiednie decyzje,
- dostosować się do różnych sytuacji i warunków, wykorzystując nawyki nabyte podczas szkolenia oraz przebywania w trudnych warunkach *(survival),*
- opanować sprawność fizyczną i strzelecką oraz umiejętność orientacji w terenie.

Analiza założeń programowo – organizacyjnych wskazuje, iż najbardziej kontrowersyjne wydają się oczekiwania dotyczące pierwszeństwa przyjęcia absolwentów tego profilu kształcenia do uczelni wojskowych. Wynika to wprost z realizacji, zakrojonej na szeroką skalę, reformy wyższego szkolnictwa wojskowego, a tym samym drastycznym ograniczeniem naboru kandydatów. Ponadto pewne kontrowersje wzbudza szereg bardzo ambitnych założeń, dotyczących pożądanych cech i umiejętności jakimi powinni charakteryzować się absolwenci liceum ogólnokształcącego, z klasą o profilu przysposobienia wojskowego. Wydaje się, iż jednym z podstawowych warunków pełnej realizacji przyjętych założeń programowo – organizacyjnych (w tym osiągnięcia zakładanych celów), powinna być zgodność proponowanej oferty edukacji obronnej z oczekiwaniami jej uczestników. W związku z powyższym za stosowne uznano przeprowadzenie badań,

mających na celu ustalenie, na ile praktyczna realizacja tej formy edukacji obronnej jest zgodna z założeniami oraz oczekiwaniami młodzieży w niej uczestniczącej.

4.1.1. Realizacja „eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży" w wybranych klasach o profilu przysposobienia wojskowego.

Podejmując próbę oceny stanu realizacji „eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży", w czerwcu 2001 roku przeprowadzono badania z zastosowaniem dwóch wzajemnie uzupełniających i weryfikujących się narzędzi badawczych tj. kwestionariusza ankiety (zał. nr 2) oraz wywiadu ustnego nieskategoryzowanego. Badania ankietowe przeprowadzono na próbie 30 – stu uczniów, losowo wybranej klasy o profilu przysposobienia wojskowego z Liceum Ogólnokształcącego w Nysie. Zadaniem ankiety było m.in. dostarczenie informacji o strukturze społeczno – demograficznej respondentów, motywach wyboru klasy o profilu przysposobienia wojskowego, wpływie środowiskowym oraz stopniu zadowolenia z podjętej decyzji, a także dokonanym wyborze jako świadomie podjętej decyzji zawodowej. Pytania dotyczyły również treści, form i metod nauczania stosowanych w ramach zajęć z przysposobienia wojskowego, a także planów respondentów po ukończeniu szkoły średniej oraz ich stosunku do powszechnego obowiązku służby wojskowej. Dla uzyskania pełniejszego obrazu badanej problematyki równolegle zastosowano wywiad ustny nieskategoryzowany, przeprowadzony na grupie 16 losowo wybranych uczniów, nauczycieli, instruktorów oraz dyrektorów szkół ponadpodstawowych. Analiza treści wypowiedzi respondentów pozwoliła na uzupełnienie i weryfikację danych uzyskanych metodą badań ankietowych.

Zestawienie ilościowe wraz z wyodrębnieniem płci oraz pochodzenia środowiskowego respondentów przedstawia tabela 11, natomiast zobrazowanie graficzne wybranych cech społeczno – demograficznych przedstawiono na wykresie 9. Wyodrębnienie dwóch spośród wielu możliwych cech społeczno – demograficznych nie było przypadkowe ponieważ uznano, że zarówno płeć jak i pochodzenie środowiskowe respondentów nie pozostają bez wpływu na prezentowane postawy, opinie oraz poglądy w zakresie badanej problematyki.

Tabela 11.

Struktura społeczno – demograficzna uczniów wybranej klasy o profilu przysposobienia wojskowego.

Grupa badawcza	Liczba badanych	Płeć [%]		Miejsce zamieszkania [%]		
		Kobieta	Mężczyzna	Miasto		Wieś
				do 30 tys.	31-100 tys.	
IV	30	33,4	66,6	3,3	53,3	43,4

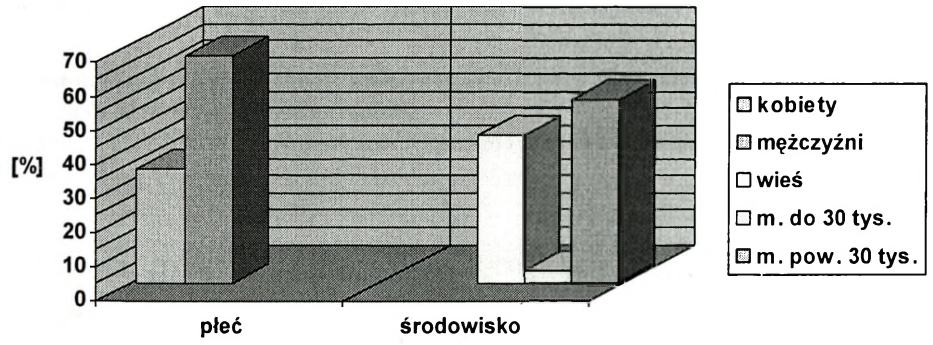
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w czerwcu 2001 r.

Grupa IV - uczniowie II klasy Liceum Ogólnokształcącego w Nysie (klasa o profilu przysposobienia wojskowego)

Dane zawarte w tabeli 11 wskazują, iż większość ankietowanych stanowili przedstawiciele płci męskiej (66,6%). Należy przy tym zwrócić uwagę na stosunkowo wysoki odsetek kobiet, które stanowiły w tej grupie ponad 33% ogółu ankietowanych (zob. wykres 9).

Wykres 9.

Wybrane cechy społeczno – demograficzne respondentów.

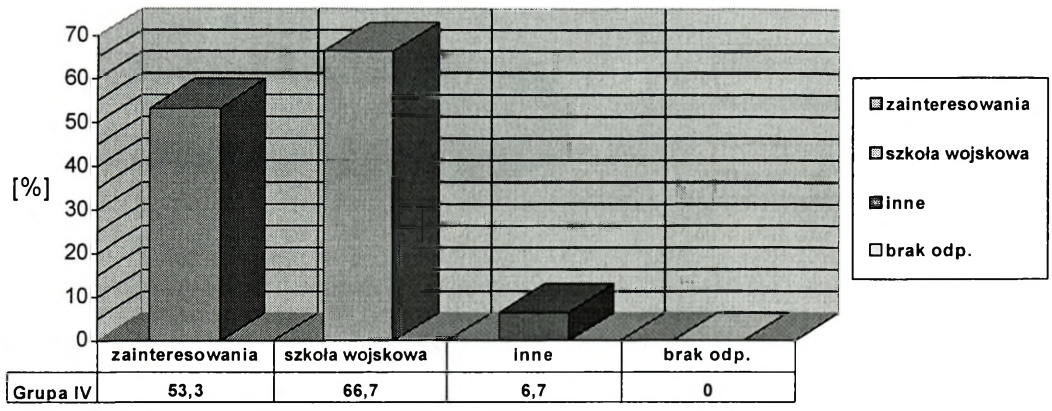
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 11.

Na podstawie analizy pochodzenia środowiskowego respondentów można stwierdzić, iż mieszkańcy miast stanowili blisko 57% ogółu badanych, podczas gdy odsetek respondentów mieszkających na wsi wyniósł ponad 43%. Interpretując powyższe dane można stwierdzić, że co trzeci ankietowany był przedstawicielem płci żeńskiej, natomiast prawie co drugi pochodził ze środowiska wiejskiego. Powyższe wyniki pozwalają na pośrednie wnioskowanie o stosunkowo dużym zainteresowaniu kobiet tą formą edukacji obronnej, a także o przesłankach społeczno – ekonomicznych, mających istotny wpływ na wybór klasy o profilu „przysposobienia wojskowego". Dlatego też podejmując próbę

ustalenia głównych czynników decydujących o dokonanym wyborze oraz oczekiwaniach z nim związanych, zwrócono się do respondentów z pytaniem o motywy ich decyzji (zob. wykres 10).

Wykres10.

Motywy wyboru klasy o profilu przysposobienia wojskowego.

	zainteresowania	szkoła wojskowa	inne	brak odp.
Grupa IV	53,3	66,7	6,7	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w czerwcu 2001 r.

Uwaga! Zawarty w tabeli procent odpowiedzi przewyższa 100, ponieważ respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Jakimi motywami kierował(a) się Pan(i) wybierając klasę o profilu wojskowym?

a) odpowiada to moim zainteresowaniom,

b) chciałbym w przyszłości kontynuować naukę w szkole wojskowej,

c) inne/jakie? ..... .

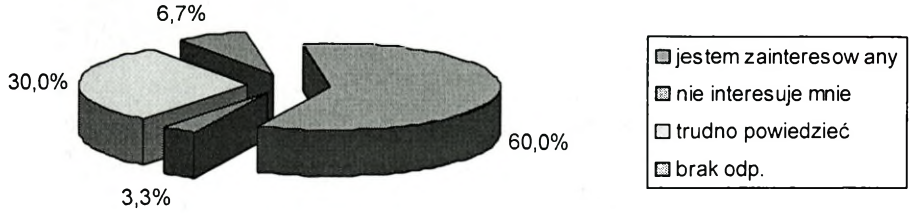
Respondenci pytani o motywy wyboru klasy o profilu „przysposobienia wojskowego" najczęściej wskazywali chęć kontynuacji nauki w szkole wojskowej (66,7%). Ponadto stosunkowo wysoki odsetek, bo blisko 54% ankietowanych uzasadnia podjętą decyzję zainteresowaniem tą formą szkolenia. Inne motywy wskazało zaledwie 6,7% badanych, najczęściej wymieniając wśród nich ciekawość. Na podstawie przeprowadzonego wywiadu ustnego można stwierdzić, iż wielu respondentów traktuje swój wybór jako wstępne przygotowanie do podjęcia nauki w szkole wojskowej.

Powyższe wyniki wskazują także, iż wybór omawianego profilu kształcenia może być niejednokrotnie związany z podjęciem wstępnej decyzji zawodowej już w tym etapie edukacyjnym. Dlatego też podjęto próbę ustalenia na ile decyzja wyboru klasy o profilu przysposobienia wojskowego jest związana z zamiarem

podjęcia przez respondentów zawodowej służby wojskowej w przyszłości (wyniki przedstawiono na wykresie 11).

Wykres 11

Zainteresowanie podjęciem zawodowej służby wojskowej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w czerwcu 2001 r.

Czy jest Pan zainteresowany zawodową służbą wojskową?

a) tak,
b) nie.
c) jeszcze nie zdecydowałem.

Przedstawione powyżej wyniki badań pokazują, iż zdecydowana większość bo aż 60% ankietowanych deklaruje chęć podjęcia zawodowej służby wojskowej. Jedynie 3,3% badanych wykazuje całkowity brak zainteresowania nią, natomiast 30% respondentów jeszcze nie zdecydowało. Prezentowane wyniki wskazują, iż wybór klasy o profilu „PW" jest w większości przypadków świadomie podjętą decyzją zawodową.

Podjęciu decyzji dotyczącej wyboru danej szkoły, zawodu lub specjalności towarzyszy zwykle wpływ osób z najbliższego otoczenia (rodzina, koledzy, nauczyciele itp.) dlatego też za istotne uznano poznanie opinii respondentów na temat wpływu środowiskowego na podjętą przez nich decyzję. W tym celu zwrócono się do badanych z prośbą o odpowiedź na poniższe pytanie ankietowe:

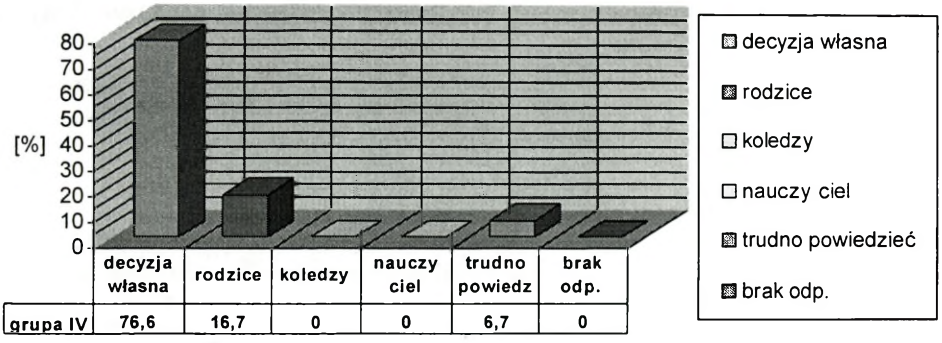
Kto miał największy wpływ na podjęcie przez Pana(nią) takiej decyzji?

a) to była tylko i wyłącznie moja decyzja,
b) rodzice,
c) koledzy i znajomi,
d) nauczyciele,
e) trudno powiedzieć.

Wyniki uzyskanych odpowiedzi przedstawiono w sposób graficzny na wykresie 12.

Wykres 12.

Wpływ na wybór klasy o profilu wojskowym.

	decyzja własna	rodzice	koledzy	nauczy ciel	trudno powiedz	brak odp.
grupa IV	76,6	16,7	0	0	6,7	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w czerwcu 2001 r.

Jak wynika z danych przedstawionych na wykresie 12 zdecydowanie najwięcej, bo aż 76,6% badanych odpowiedziało, że była to tylko i wyłącznie ich decyzja. Blisko 17% ankietowanych przyznało, że na wybór klasy o profilu przysposobienia wojskowego istotny wpływ mieli ich rodzice. Żaden z respondentów nie wskazał wpływu kolegów, znajomych czy też nauczycieli na podjętą przez siebie decyzję. W czasie badań prowadzonych metodą wywiadu ustnego respondenci twierdzili wręcz, iż niejednokrotnie spotkali się z negatywną opinią kolegów i znajomych na temat chęci dokonania takiego wyboru.

Nadzieje i oczekiwania związane z podejmowaną decyzją nie zawsze znajdują potwierdzenie w zastanej rzeczywistości, dlatego też podjęto próbę ustalenia stopnia zadowolenia respondentów z dokonanego wyboru zwracając się do nich z prośbą o odpowiedź na poniższe pytanie:

Czy po roku nauki jest Pan(i) zadowolony(a) z podjętej decyzji?

*a) **tak, uważam, że podjąłem słuszną decyzję,***

*b) **wydaje mi się, że to była pomyłka,***

*c) **w tej chwili jeszcze jest za wcześnie na ocenę,***

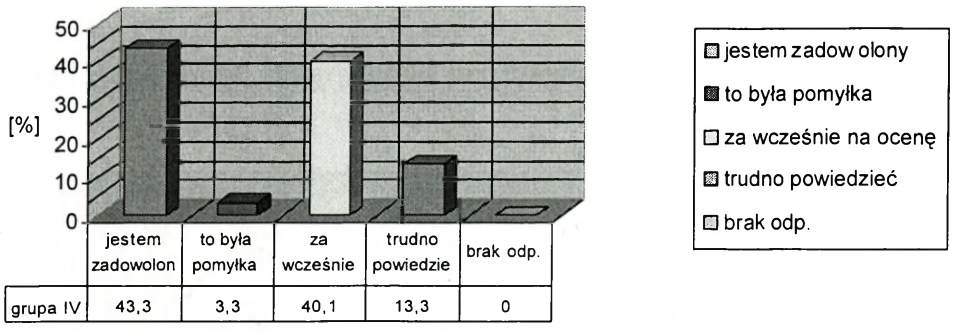
*d) **trudno powiedzieć.***

Wyniki uzyskanych odpowiedzi, przedstawione na wykresie 13 dowodzą, że blisko 44% badanych jest przekonanych o słuszności podjętej decyzji, podczas gdy tylko 3,3% ankietowanych deklaruje niezadowolenie z dokonanego wyboru.

Pozostali respondenci (40,1%) nie udzielili natomiast zdecydowanej odpowiedzi twierdząc, że jeszcze za wcześnie na ocenę lub też nie mieli sprecyzowanego zdania na ten temat (13,3%).

Wykres 13.

Stopień zadowolenia młodzieży z podjętej decyzji wyboru lasy o profilu PW.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Niewątpliwie na stopień zadowolenia z podjętej decyzji wpływa szereg czynników wśród których treści programowe, ich atrakcyjność czy też stosowane formy i metody kształcenia odgrywają niebagatelną rolę. Wychodząc z takiego założenia zwrócono się do respondentów z prośbą o wskazanie najbardziej oraz najmniej atrakcyjnych treści programowych PW, a także o wyszczególnienie najczęściej stosowanych form i metod nauczania. Wyniki badań z tego zakresu przedstawiono w tabeli 12, natomiast graficzne zobrazowanie danych tabelarycznych przedstawiono na wykresach 13 oraz 13a.

Tabela 12

Atrakcyjność treści programowych przysposobienia wojskowego.

Nieatrakcyjne [%]		**Atrakcyjne [%]**	
Terenoznawstwo	**23, 3**	**Samoobrona (walka wręcz)**	**50, 0**
Łączność	**20, 1**	**Szkolenia ogniowe (strzelectwo)**	**43, 3**
Musztra	**6, 7**	**Wspinaczka**	**36, 7**
Pierwsza pomoc	**6, 7**	**Survival (szkoła przetrwania)**	**16, 7**
Brak odpowiedzi	**40, 1**	**Brak odpowiedzi**	**13, 3**

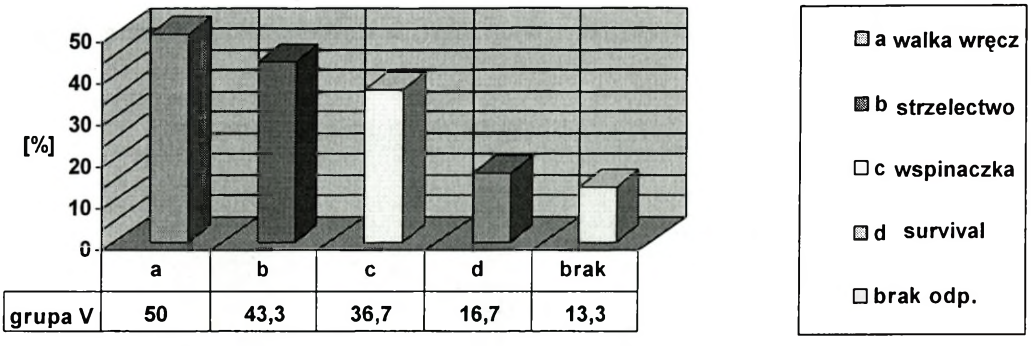
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w czerwcu 2001 r.

Uwaga! Zawarty w tabeli procent odpowiedzi przewyższa 100, ponieważ respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Na podstawie wyników zawartych w tabeli 12 należy stwierdzić, iż do najbardziej atrakcyjnych treści programowych respondenci zaliczyli walkę wręcz (50% badanych), następnie strzelectwo (43,3%) oraz wspinaczkę (36,7%,). Ponadto 16,7% ankietowanych wskazało także zajęcia realizowane w ramach szkoły przetrwania (zob. wykres 13).

Wykres 13

Atrakcyjne treści programowe przysposobienia wojskowego.

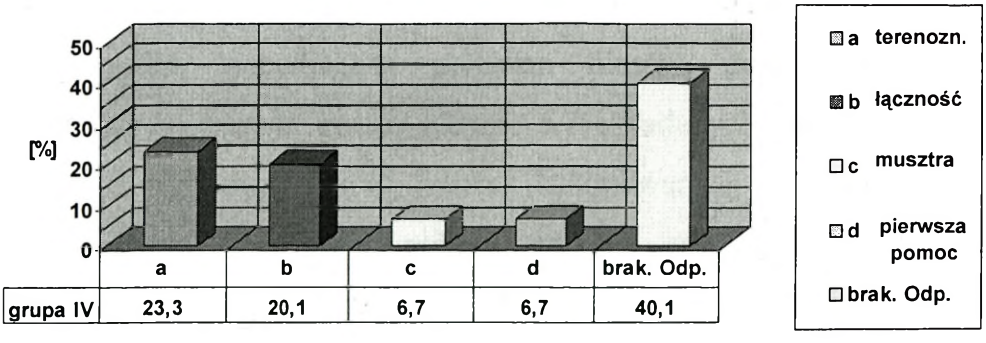
	a	b	c	d	brak
grupa V	50	43,3	36,7	16,7	13,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Z kolei do mniej atrakcyjnych treści programowych badani zaliczyli zajęcia z terenoznawstwa (23,3%), łączności (20,1%) oraz musztry, a tylko nieliczni zajęcia z udzielania pierwszej pomocy (po 6,7%). Warto przy tym zaznaczyć, iż odsetek respondentów uznających ww. zajęcia za mało atrakcyjne był stosunkowo niewielki, a ponad 40% badanych nie uznało żadnych zajęć za mniej atrakcyjne (zob. wykres 13a).

Wykres 13a

Mało atrakcyjne *treści programowe przysposobienia wojskowego.*

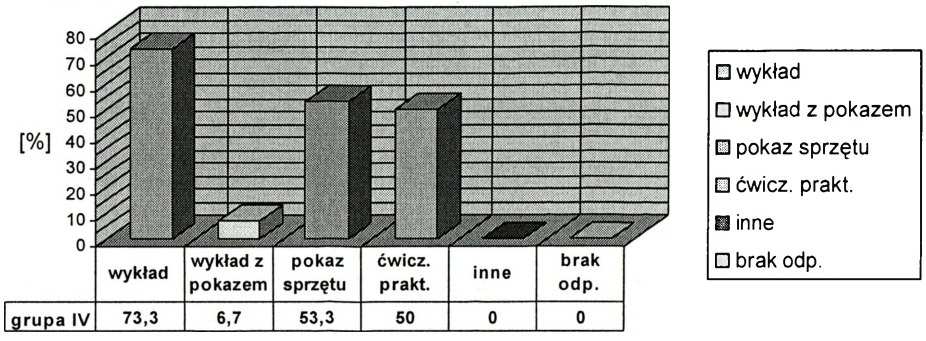
	a	b	c	d	brak. Odp.
grupa IV	23,3	20,1	6,7	6,7	40,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Poza treściami programowymi, nie mniej istotną rolę w procesie dydaktycznym stanowią stosowane formy i metody kształcenia. Powszechnie wiadomo, że zajęcia z przysposobienia wojskowego czy też obronnego w dużym stopniu powinny uwzględniać różnorodne formy zajęć praktycznych. Dokonując próby ustalenia na ile te oczekiwania mają odzwierciedlenie w praktyce, zwrócono się do respondentów z pytaniem o najczęściej stosowane formy i metody kształcenia na zajęciach z PW (wyniki przedstawiono na wykresie 14).

Wykres 14.

Formy i metody kształcenia na zajęciach z przysposobienia wojskowego.

	wykład	wykład z pokazem	pokaz sprzętu	ćwicz. prakt.	inne	brak odp.
grupa IV	73,3	6,7	53,3	50	0	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Uwaga! Zawarty w tabeli procent odpowiedzi przewyższa 100, ponieważ respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Które Pana(i) zdaniem formy i metody kształcenia są najczęściej stosowane przez nauczycieli (instruktorów) przysposobienia wojskowego?

a) wykład,
b) wykład z pokazem filmów, przeźroczy, foliogramów itp.,
c) pokaz sprzętu,
d) ćwiczenie praktyczne,
e) inne /jakie?/ ..... .

Jak wynika z danych, przedstawionych na wykresie 14, ponad 73% respondentów twierdzi, iż najczęściej stosowaną formą zajęć z PW jest wykład, stosunkowo rzadko wspomagany pokazem filmów, przeźroczy czy też foliogramów (na co zwraca uwagę jedynie 6,7% badanych). Warto przy tym podkreślić, że stosunkowo wysoki odsetek ankietowanych (53,3%) wymienia zajęcia prowadzone w formie pokazu sprzętu oraz metodą ćwiczenia praktycznego (ponad 50% badanych). Powyższy rozkład procentowy wskazuje, iż zajęcia praktyczne stanowiąc istotną część wszystkich stosowanych form i metod kształcenia mogą wpływać korzystnie nie tylko na kształtowanie

i pogłębianie umiejętności obronnych uczniów, ale także na uatrakcyjnienie prowadzonych zajęć.

Jak już wcześniej wykazano, zarówno właściwy dobór treści programowych, sposób ich realizacji jak i stosowane formy oraz metody kształcenia nie pozostają bez wpływu na stopień zadowolenia respondentów z podjętej decyzji. Z kolei podjęta decyzja w dużym stopniu utożsamiana jest ze świadomie podjętą wstępną decyzją zawodową (wybór zawodu żołnierza zawodowego deklaruje 60% badanych). Jak wiadomo, istnieje co najmniej kilka możliwości podjęcia służby w charakterze żołnierza zawodowego. Zwykle wiąże się to z koniecznością ukończenia jednej ze szkół wojskowych, bądź też z podpisaniem kontraktu po odbyciu zasadniczej służby wojskowej. Dlatego też poszukując odpowiedzi na pytanie w jaki sposób respondenci, deklarujący chęć podjęcia zawodowej służby wojskowej, chcą zrealizować swoje zamierzenia w przyszłości, zwrócono się do nich z prośbą o wskazanie swoich planów po ukończeniu szkoły średniej. Wyniki badań ankietowych zawarto w tabeli 13.

Tabela13 .

Plany uczniów klasy o profilu PW po ukończeniu szkoły średniej.

Odpow. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	d [%]	e [%]	Br. odp. [%]	Razem [%]
IV	6,6	13,4	76,7	0,0	0,0	3,3	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Jakie są Pana(i) najbliższe plany?

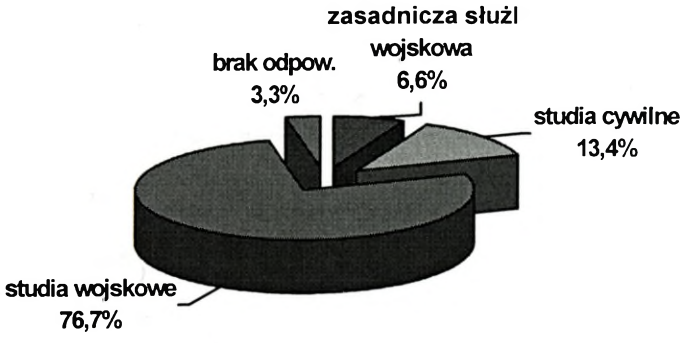
- ***a) ukończyć szkołę średnią, odbyć służbę wojskową oraz zdobyć ciekawą i dobrze płatną pracę,***
- ***b) zdać maturę i dostać się na studia cywilne,***
- ***c) zdać maturę i dostać się na studia wojskowe,***
- ***d) po ukończeniu szkoły wyjechać za granicę,***
- ***e) inne /jakie?/ ..... .***

Na podstawie danych zawartych w tabeli 13, należy stwierdzić, iż zdecydowana większość respondentów (blisko 77%), po ukończeniu szkoły średniej, planuje kontynuację nauki na studiach wojskowych. Jest to wynik dość zaskakujący, gdyż niemal o 17% przewyższa odsetek badanych deklarujących chęć podjęcia zawodowej służby wojskowej. Powyższą sytuację należy interpretować w ten sposób, że część respondentów nie podjęła jeszcze ostatecznej decyzji o wyborze zawodu żołnierza zawodowego, niemniej jednak wyraża chęć kontynuacji nauki

w jednej z uczelni wojskowych. Drugą co do wielkości grupę (niewiele ponad 13%) stanowią respondenci deklarujący chęć podjęcia studiów cywilnych. Zdecydowanie najmniejszy odsetek badanych (jedynie 6,6%) wyraża chęć odbycia zasadniczej służby wojskowej. Powyższe wyniki ilustruje wykres 15.

Wykres 15.

Plany uczniów klasy o profilu PW po ukończeniu szkoły średniej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 13.

Analiza treści wypowiedzi, uzyskanych w drodze wywiadu ustnego, wskazuje jednoznacznie, iż wszyscy respondenci, deklarujący chęć wyboru zawodu żołnierza zawodowego, zamierzają zrealizować swoją decyzję wyłącznie poprzez podjęcie i ukończenie studiów wojskowych.

Wyniki powyższych badań pozwalają na sformułowanie następujących uwag:

- zdecydowana większość respondentów samodzielnie podjęła decyzję wyboru klasy o profilu PW (natomiast tylko nieliczni pod wpływem rodziców);
- podstawę dokonanego wyboru stanowią przesłanki społeczno – ekonomiczne, gdyż zdecydowana większość badanych traktuje wybór klasy o profilu PW jako wstępnie podjętą decyzję zawodową (wybór zawodu żołnierza zawodowego);
- należy przy tym zwrócić uwagę na fakt, iż istnieją poważne rozbieżności pomiędzy oczekiwaniami respondentów, a założeniami oraz podstawowymi celami tej formy kształcenia. Zdecydowana większość badanych traktuje wybór klasy o profilu PW jako przygotowanie do podjęcia studiów wojskowych, podczas gdy jednym z podstawowych celów PW jest wstępne

przeszkolenie wojskowe młodzieży, umożliwiające pozyskanie podoficerów na potrzeby Sił Zbrojnych RP;

- wśród form i metod stosowanych w ramach PW przeważają zajęcia prowadzone w formie wykładu, bardzo rzadko wspomagane środkami audio – wizualnymi oraz programami multimedialnymi. Przy czym należy przyznać, iż obok teoretycznych, stosowane są także praktyczne formy i metody szkolenia (w tym chociażby pokaz sprzętu czy też ćwiczenia praktyczne realizowane w oparciu o bazę wojskowych jednostek patronackich);
- jednakże formą, która wzbudza największe zainteresowanie młodzieży z klas o profilu PW jest fakultatywna realizacja wybranych sportów obronnych (w tym głównie: walki wręcz, strzelectwa, wspinaczki czy też „szkoły przetrwania");
- w badanym okresie stwierdzono szereg niedociągnięć techniczno – organizacyjnych realizowanego przedsięwzięcia. Trudności występowały już na etapie wyposażenia uczniów w umundurowanie organizacyjne (umundurowanie to było okazjonalnie wypożyczane i zdawane do wojskowej jednostki patronackiej);
- istniało także szereg niedomówień w zakresie ustalenia odpowiedzialności za wyposażenie klas o profilu PW. Dyrektorzy szkół z klasą o profilu PW oraz władze samorządowe oczekiwały, iż to właśnie wojsko przejmie tę odpowiedzialność. Efektem takiej sytuacji było niedoinwestowanie klas PW, zarówno w sprzęt dydaktyczny jak i specjalistyczny, co w konsekwencji w złym świetle stawiało realizację omawianego „eksperymentu";
- powyższą sytuację dodatkowo komplikował fakt planowanej, w ramach reorganizacji SZ RP, likwidacji wojskowej jednostki patronackiej.

4.2. Edukacja obronna młodzieży studenckiej.

Obrona kraju jest jedną z podstawowych funkcji każdego państwa oraz obowiązkiem każdego obywatela. Poszczególne grupy obywateli wypełniają obowiązek obrony ojczyzny poprzez uczestnictwo w różnych formach służby wojskowej tj.: odbywanie zasadniczej i okresowej służby wojskowej, uczestniczenie w zajęciach wojskowych, udział w ćwiczeniach wojskowych, pełnienie czynnej służby wojskowej w razie ogłoszenia mobilizacji i podczas wojny, a także przeszkolenie wojskowe studentów i absolwentów szkół wyższych. W związku z całkowitym usunięciem ze szkół wyższych (podległych Ministrowi Edukacji Narodowej) zajęć wojskowych wraz ze szkoleniem obronnym[107], podstawową formą szkolenia młodzieży akademickiej jest szkolenie wojskowe absolwentów uczelni wyższych realizowane w Szkołach Podchorążych Rezerwy (SPR). Jednak w ostatnich latach tylko co szósty absolwent uczelni cywilnej odbywał takie właśnie przeszkolenie[108], co było spowodowane głównie względami ekonomicznymi (ograniczone środki na ten cel w budżecie MON). Problematykę tę (w tym uprawnienia i obowiązki absolwentów wyższych uczelni odbywających szkolenie) regulują przepisy ustawy z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony RP (Dz.U. RP nr 4 z 22 stycznia 1992 r., poz. 16 - z późniejszymi zmianami) oraz rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 22 czerwca 1992r. w sprawie zasadniczej służby wojskowej, nadterminowej służby wojskowej i przeszkolenia wojskowego (Dz. U. RP nr 56 z 25 lipca 1992 r., poz. 277 - z późniejszymi zmianami). Tok realizacji tej formy obowiązku obronnego można podzielić na cztery okresy (etapy).

I. Czynności podejmowane w terenowym organie wojskowym i administracyjnym (WKU) dotyczące oceny przydatności kandydata oraz wydanie karty powołania.

---

[107] Ta forma szkolenia obronnego studentów została zniesiona w 1991r. na podstawie znowelizowanej ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP. Jedynie w uczelniach podległych Ministrowi Transportu i Gospodarki Morskiej (Wyższych Szkołach Morskich w Szczecinie i Gdyni) utrzymano zajęcia wojskowe w wymiarze 400 godzin.

[108] Najwięcej, bo 2650 podchorążych przeszkolono w 2000 r., z tego większość prawie 1700 w Wyższej Szkole Oficerskiej im. Stefana Czarnieckiego, podczas gdy rok wcześniej w 1999r. szkolenie takie nie było w ogóle realizowane (dane WKU).

II. Okres teoretycznej nauki w SPR (3 miesiące).

III. Okres praktyki w jednostkach wojskowych (3 miesiące).

IV. Przebywanie w rezerwie, w zasobach odpowiednich WKU - zgodnie z wyuczoną specjalnością i potrzebami wojsk do 50 roku życia (oficerowie do 58-60 lat), przy czym mianowanie na stopnie oficerskie odbywa się na podstawie udziału w ćwiczeniach rezerwy.

Odbywającym szkolenie absolwentom przysługują określone świadczenia finansowe (nieopodatkowane), w tym przede wszystkim uposażenie uzależnione od posiadanego stopnia wojskowego. Ustawa gwarantuje pracującym absolwentom ciągłość zatrudnienia, a niepracującym przed SPR - rozpoczęcie okresu jego naliczenia. Ponadto żołnierze odbywający przeszkolenie w ramach SPR są obligatoryjnie objęci ubezpieczeniem społecznym (emerytalnym i rentowym), przy czym składka na ubezpieczenie społeczne w całości obciąża budżet MON. Po odbyciu półrocznego przeszkolenia przysługuje im odprawa pieniężna w wysokości najniższego wynagrodzenia. Szkolenie wojskowe absolwentów szkół wyższych, tak jak każdy system organizacyjny, można rozpatrywać przez pryzmat silnych stron, słabości, szans i zagrożeń. Najistotniejsze jak się wydaje jest jednak analizowanie tego procesu z punktu widzenia korzyści odnoszonych zarówno przez jego uczestników (podchorążych SPR) oraz wojsko, organizujące go ze względu na potrzeby obronności państwa. Oczekiwania państwa, a przez to wojska, sprowadzają się do przygotowania rezerwowych kadr na potrzeby mobilizacji dla wojsk operacyjnych i obrony terytorialnej oraz pozyskania kadr do wojskowej kontraktowej służby zawodowej. Przy czym druga z ww. funkcji w dobie reorganizacji i wiążącego się z tym zmniejszania liczebności armii nie jest obecnie traktowana priorytetowo (zupełnie inaczej przedstawia się ten problem w wielu armiach państw NATO, gdzie taki właśnie model pozyskiwania kadr jest konkurencyjny w stosunku do wyższego szkolnictwa wojskowego). Zasadność szkolenia w SPR podyktowana powinna być szczególnie zadaniami w zakresie szkolenia rezerw na potrzeby wojsk obrony terytorialnej. O ile w Polsce siły OT nie przekraczają aktualnie nawet 2 tys. żołnierzy to rozważa się jednak ich rozbudowę tak, by

stanowiły ok. 10% całości sił zbrojnych RP. W tej sytuacji nie może być wątpliwości, iż w formacjach obrony terytorialnej żołnierzami „małych ojczyzn" powinni dowodzić odpowiednio wyszkoleni w rzemiośle wojskowym obywatele, którzy z racji swojego wykształcenia w okresie pokojowym zajmują eksponowane stanowiska w firmach i urzędach państwowych (wynika to bezpośrednio z konstytucyjnego obowiązku obrony ojczyzny przez obywateli RP, a ponadto z przyjętych w tym zakresie rozwiązań obowiązujących w większości państw zachodnich).

Oczekiwania państwa w zakresie uczestnictwa absolwentów szkół wyższych w tej formie pozyskiwania rezerwowych kadr dla wojska powinny być zsynchronizowane z pakietem przywilejów jak i korzyści jej uczestników. Poza stosunkowo skromną ofertą świadczeń finansowych i socjalnych do wymiernych korzyści ukończenia SPR- u zaliczyć można ułatwienie zatrudnienia w innych służbach mundurowych (np. policji czy straży granicznej), co jest szczególnie istotne przy wzrastającym bezrobociu. Ponadto poza nabyciem określonej wiedzy, absolwenci tych szkół z pewnością zdobywają doświadczenie w dowodzeniu zespołami ludzi, a także poprawiają własną kondycję fizyczną. Istotne jest także to, że coraz więcej firm i urzędów (wzorując się na standardach zachodnich) docenia fakt ukończenia przeszkolenia wojskowego, chętniej zatrudniając pracownika z uregulowanym stosunkiem do służby wojskowej (jest to zjawisko szczególnie powszechne w poważnych firmach z udziałem kapitału zagranicznego). Wynika to bezpośrednio z polityki w dziedzinie obsadzania stanowisk publicznych, gdzie tak jak na przykład w USA obowiązuje zasada, że każdy obywatel pragnący brać udział w życiu publicznym powinien posiadać stopień oficerski uzyskany w toku szkolenia w akademii wojskowej lub w studium wojskowym na uniwersytecie cywilnym. W innych demokratycznych państwach (np. Niemcy, Anglia, Francja) również standardem jest pro państwowa postawa w tym zakresie[109].

Obiektywnie patrząc istnieje jednak dysonans między oceną realizacji szkolenia wojskowego (w ramach SPR) przez obie strony w nim uczestniczące.

---

[109] Problematyka ta szerzej została omówiona w rozdziale II niniejszego opracowania.

Na podstawie przeprowadzonych w 2000 roku badań[110] można stwierdzić, że generalnie w szeregach podchorążych SPR poczucie obowiązku przeważa nad entuzjazmem. Pytania ankietowe dotyczyły głównie posiadanego wykształcenia, sytuacji osobistej oraz preferencji zawodowych, a także opinii o odbywanym szkoleniu w ramach SPR. Wśród ankietowanych byli podchorążowie, którzy ukończyli studia bezpośrednio przed szkoleniem oraz tacy, którzy trafili do SPR kilka lat po ich ukończeniu. Analizując rodzaj ukończonej szkoły wyższej należy stwierdzić, że największą grupę, bo aż 27,1% stanowili absolwenci uniwersytetów, z kolei 21,8% respondentów ukończyło różnego rodzaju akademie: ekonomiczne, rolnicze, wychowania fizycznego czy sztuk pięknych. Trzecią w kolejności grupę (19,8%) stanowili absolwenci uczelni politechnicznych. Zdziwienie może budzić fakt, że na przeszkolenie logistyczne trafili absolwenci różnorodnych kierunków wśród których najliczniejszą grupę stanowili absolwenci prawa i administracji (12,7%) oraz studenci po zarządzaniu i marketingu (8,6%) ankietowanych. Na trzecim miejscu znaleźli się absolwenci pedagogiki (6,4%), następnie ekonomiści (5,4 %), tuż za nimi historycy (4,6%), natomiast absolwenci kierunków: finanse, bankowość i informatyka stanowili 2,1% absolwentów. Wśród pozostałych ankietowanych byli absolwenci reprezentujący takie kierunki jak: biologia, zootechnika, weterynaria, architektura, budownictwo, górnictwo, elektronika, a także teologia, filozofia czy malarstwo. Na pytanie dotyczące posiadania stałego zatrudnienia bezpośrednio przed rozpoczęciem szkolenia, aż 43,2% ankietowanych odpowiedziało pozytywnie. Prawie połowa badanych (46,9%) stwierdziła, że szkolenie w SPR skomplikowało ich sytuację zawodową, 28,6% nie zgodziło się z tym stwierdzeniem, a pozostali przyznali, że szkolenie nieznacznie tylko skomplikowało ich sytuację. Chęć pozostania w służbie kontraktowej wyraziło prawie 30% ankietowanych, z czego blisko 27% deklarowało, chęć pracy w pionie finansowym, a 16% w pionie materiałowym. Pozostali wykazywali zainteresowanie służbą na innych stanowiskach. Podchorążowie pytani o stopień przygotowania na wypadek mobilizacji oceniali się bardzo krytycznie, gdyż

[110] Badania ankietowe przeprowadzone w 2000r. na grupie 31 losowo wybranych słuchaczy SPR (WSO

zaledwie 4,8% badanych oceniło swoje przygotowanie na ocenę bardzo dobrą i tylko 30,8% na dobrą. Jako dostateczne swoje przygotowanie oceniło 43,2% respondentów, natomiast aż 21,08 % badanych uważa swoje przygotowanie jako niedostateczne. Należy jednak zaznaczyć, że rzeczywisty stan przygotowania respondentów może przedstawiać się nieco lepiej, gdyż badania były przeprowadzane przed ukończeniem szkolenia teoretycznego. Podsumowując wyniki badań należy stwierdzić, że większość podchorążych SPR dobrze odnosi się do odbywanego szkolenia, część jednak traktuje je jako uciążliwy obowiązek, wynikający z przymusu. Dlatego też po zlikwidowaniu luki kadrowej rezerw osobowych uzasadnione byłoby objęcie takim szkoleniem tylko ochotników. Wymagałoby to jednak odpowiedniej motywacji i gratyfikacji ze strony Państwa np.: możliwość zatrudnienia w wojsku lub innych służbach mundurowych, kredyty mieszkaniowe udzielane na preferencyjnych warunkach, specjalne ulgi podatkowe, preferencje w kwalifikowaniu do pracy w administracji państwowej itp. Za konieczne uznaje się także przyjęcie „żelaznej" zasady, aby każdy kto chce pracować w administracji państwowej lub samorządowej, od szczebla najniższego po najwyższy musi legitymować się ukończonym przeszkoleniem wojskowym.

Analizując problematykę przysposobienia wojskowego młodzieży akademickiej należy wspomnieć także o alternatywnych formach i propozycjach szkolenia w tym zakresie. Wśród nich należy wymienić eksperyment z zakresu „Legii Akademickiej"[111] realizowany m. in. w Studium Wojskowym przy Wyższej Szkole Morskiej w Szczecinie dla studentów ostatnich lat szczecińskich uczelni wyższych. Na podstawie dotychczasowych wyników tego eksperymentu ocenia się, że szkolenie wojskowe podczas studiów jest 8-krotnie tańsze niż w szkołach podchorążych rezerwy.

Jednak najnowszą propozycję szkolenia wojskowego młodzieży akademickiej przedstawił Ministerstwu Obrony Narodowej Parlament Studentów

---

im. S. Czarnieckiego w Poznaniu - specjalność logistyka).

[111] Stowarzyszenie patriotyczne kontynuujące tradycje organizacji o tej samej nazwie z okresu międzywojennego. Z 36 Pułku Piechoty, uformowanego z „wojska studenckiego", na froncie 1920 r. poległo 30 oficerów oraz około 600 podoficerów i szeregowych.

RP oraz Zrzeszenie Studentów Polskich. Jej główną ideą jest szkolenie realizowane już w trakcie studiów w zamian za rezygnację z dotychczasowego szkolenia absolwentów w ramach SPR. Szkolenie to odbywałoby się raz w tygodniu, w ciągu dwóch lat studiów, a po uzyskaniu absolutorium student byłby automatycznie przenoszony do rezerwy (wyjątek stanowią absolwenci uczelni medycznych oraz technicznych, dla których proponuje się 2 - miesięczne przeszkolenie bezpośrednio po ich ukończeniu). Jak twierdzą autorzy tej alternatywnej propozycji takie rozwiązanie jest lepsze, także od eksperymentalnej „Legii Akademickiej". Omawiana propozycja daje szansę osiągnięcia podstawowego celu jakim jest pogodzenie oczekiwań Państwa (wojska) wobec obywatelskich postaw młodzieży akademickiej z realizacją ich planów życiowych. Takie właśnie rozwiązanie nie tylko nie komplikuje niełatwej sytuacji młodego absolwenta na rynku pracy, lecz stwarza mu wręcz większe szanse na zatrudnienie z uwagi na uregulowany stosunek do służby wojskowej.

4.3. Organizacje i stowarzyszenia społeczne w systemie edukacji obronnej młodzieży.

Zgodnie z postanowieniami ustawy „Prawo o stowarzyszeniach"[112] organizacje społeczne prowadzące działalność związaną z obronnością państwa są zobowiązane uzgadniać jej zakres z Ministrem Obrony Narodowej. Zakres współpracy jednostek organizacyjnych resortu obrony narodowej ze związkami, organizacjami i stowarzyszeniami społecznymi określa decyzja Nr 70/MON z dnia 01.08.1994r. Aktualnie programy przysposobienia obronnego realizuje w różnym wymiarze kilkanaście stowarzyszeń (skupiających łącznie w swoich szeregach około 1 miliona członków). Stowarzyszenia te uwzględniają w swoich programach, oprócz celów wychowawczych (propaństwowych i proobronnych), wiele elementów mających charakter przygotowania do służby wojskowej. Stowarzyszenia społeczne związane z obronnością państwa można usystematyzować dzieląc je na kilka grup w zależności od: celów zawartych

---

[112] Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 „*Prawo o stowarzyszeniach*", Dz. U. Nr 20 poz. 104. art. 45.

w statucie, prowadzonej przez nie działalności, a także wieku ich członków[113]. W związku z powyższym możemy wyróżnić:

- *Stowarzyszenia młodzieżowe*, w których kryterium kwalifikacji jest nie tylko wiek, lecz także wychowawczy charakter organizacji jako całości. Do tej grupy zalicza się m. in.: Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP) oraz Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej (ZHR) wraz z szeregiem mniejszych organizacji skupionych w Federacji Harcerstwa Polskiego, Związek Strzelecki „Strzelec" Organizacja Społeczno-Wychowawcza (ZS „Strzelec" OSW), Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół" (ZTG „Sokół") oraz stowarzyszenia i kluby survivalowe. Stowarzyszenia młodzieżowe prowadzą pracę wychowawczą i szkoleniową. Jej celem jest kształtowanie postaw patriotycznych i obywatelskich oraz przygotowanie młodzieży do podjęcia obowiązków obronnych.
- *Stowarzyszenia o charakterze paramilitarnym*, których podstawowym zadaniem jest działanie na rzecz utrzymania wysokiej sprawności rezerw osobowych wojska. Zrzeszają zarówno dorosłych, jak i młodzież pragnącą rozwijać w profesjonalny sposób swoje zainteresowania specjalistyczne. Mogą one realizować program edukacji obronnej, szczególnie w zakresie szkolenia specjalistycznego poborowych oraz utrzymywania sprawności rezerw osobowych wojska i OC. Do stowarzyszeń tych można zaliczyć m. in.: Aeroklub Polski, Ligę Obrony Kraju (LOK), Ligę Morską, Polski Czerwony Krzyż, Związek Spadochroniarzy RP, Polski Związek Krótkofalowców, Polski Związek Żeglarski, Polski Związek Motorowy, Polski Związek Biegu na Orientację, Polski Związek Łowiecki, Związek Ochotniczych Straży Pożarnych, Wodne i Górskie Ochotnicze Pogotowia Ratunkowe, Zjednoczenie Kurkowych Bractw Strzeleckich RP oraz Kluby Wysokogórskie i Przewodnickie PTTK.
- *Stowarzyszenia skupiające byłych żołnierzy zawodowych i żołnierzy rezerwy.* Jest to grupa o średnim potencjale liczbowym i dobrze rozwiniętej sieci terenowej. Dominuje w niej Związek Byłych Żołnierzy Zawodowych, działający w środowisku

[113] Zob. materiał dla zespołu ministra obrony narodowej pt. „Zadania państwowe w dziedzinie obrony narodowej zlecane stowarzyszeniom społecznym jako ważny instrument tworzenia państwowego systemu przygotowania społeczeństwa do obrony", Warszawa 1997.

wojskowym od 1981r. Poza nim do grupy tej należy zaliczyć: Kluby Oficerów Rezerwy LOK, Stowarzyszenie Oficerów Marynarki Wojennej RP, Stowarzyszenie Seniorów Lotnictwa Wojskowego, Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Związek Kadetów II RP, Związek Oficerów Rezerwy RP, Związek Oficerów Służby Stałej Wojska Polskiego II RP oraz Związek Żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego.

- *Stowarzyszenia kombatanckie*, istniejące jako koła oddziałowe (dywizyjne, brygadowe, pułkowe itp.). Warunkiem członkostwa jest uczestnictwo w walce lub doznanie represji. Do tej grupy należą m. in.: następujące stowarzyszenia: Związek Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych, Światowy Związek Żołnierzy AK (oraz 18 środowiskowych organizacji żołnierzy AK), Związek Inwalidów Wojennych oraz Związek Ociemniałych Żołnierzy. Stowarzyszenia kombatanckie włączają się aktywnie do obywatelskiej edukacji młodzieży szkolnej i wojskowej, przekazując i kultywując tradycje oręża polskiego. Angażują się w organizowanie uroczystości patriotycznych oraz rocznicowych. W Polsce działa również Federacja Stowarzyszeń Rezerwistów i Weteranów Wojska Polskiego[114]. Jest ona dobrowolnym, demokratycznym i samorządnym związkiem stowarzyszeń skupiających w swych szeregach żołnierzy Wojska Polskiego pozostających w rezerwie, przeniesionych w stan spoczynku lub pełniących czynną służbę wojskową. Celem Federacji jest między innymi: integracja środowisk żołnierzy Wojska Polskiego, umacnianie obronności Państwa przez inspirowanie lub udział w organizowaniu przedsięwzięć i imprez o charakterze obronnym; kultywowanie patriotycznych tradycji oręża polskiego; obrona godności i honoru żołnierza polskiego oraz koordynowanie zamierzeń członków Federacji w dziedzinie patriotyczno-obronnej i socjalno - bytowej.

Poza ww. odrębną grupę stanowią także *stowarzyszenia środowiskowe, regionalne i twórcze.* Jednakże różnorodność celów przez nie realizowanych oraz ich lokalny i środowiskowy zasięg powodują trudności wskazania tych spośród nich, które w sposób bezpośredni odnoszą się do problematyki edukacji obronnej młodzieży.

Istnienie wielu stowarzyszeń i organizacji społecznych o charakterze patriotyczno – obronnym nie jest równoznaczne z powszechnością ich występowania oraz jednakowym stopniem uczestnictwa młodzieży w ich

[114] Por. Statut Federacji Stowarzyszeń Rezerwistów i Weteranów Wojska Polskiego. Warszawa 1998.

działalności. Powyższe stwierdzenie potwierdzają badania działalności stowarzyszeń i organizacji społecznych w zakresie edukacji obronnej młodzieży, przeprowadzone w maju i czerwcu 2001 r. na losowo wybranej grupie uczniów typowych szkół ponadpodstawowych. Szczegółowe zestawienie respondentów z podziałem na poszczególne grupy badawcze oraz wyodrębnieniem płci oraz pochodzenia środowiskowego przedstawiono w rozdziale trzecim niniejszego opracowania (zob. tabela 3). Na podstawie danych zawartych w tabeli 14 należy stwierdzić, że wśród wielu organizacji młodzieżowych najbardziej znany ze swej działalności, w środowisku badanych jest Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP/ZHR), na co wskazuje blisko 77% ankietowanych.

Niewiele mniejszą powszechnością występowania charakteryzuje się także Liga Obrony Kraju (LOK), co potwierdza 73% badanych. Stosunkowo wysoki odsetek respondentów wskazuje również na szeroką działalność Polskiego Czerwonego Krzyża (PCK), tak twierdzi ponad 64% badanych.

Tabela 14

Organizacje i stowarzyszenia społeczne w systemie edukacji obronnej młodzieży.

Odp. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	d [%]	Brak odpow. [%]
I	91,3	78,3	65,2	0	0
II	82,7	93,1	86,2	27,6	0
III	55,6	48,1	40,7	0	3,7
Średnia	**76,5**	**73,2**	**64,1**	**9,2**	**1,2**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Uwaga! Zawarty w tabeli procent odpowiedzi przewyższa 100, ponieważ respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Które z niżej wymienionych organizacji społecznych działają w Pana(i) regionie /środowisku/?

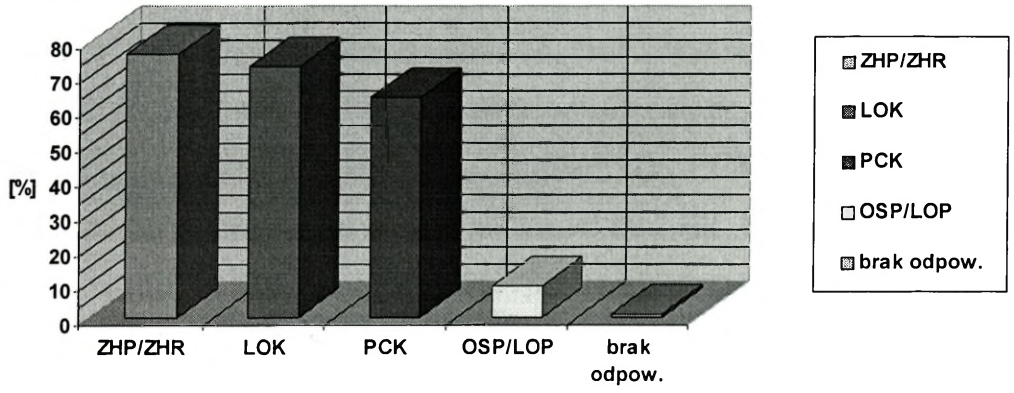
*a) **ZHP/ ZHR,***
*b) **LOK,***
*c) **PCK,***
*d) **Inne /jakie?/** ..... .*

Poza ww. organizacjami jedynie respondenci drugiej grupy badawczej (łącznie nieco ponad 9% ogółu badanych) wskazali także na działalność dwóch innych organizacji, tj.: Ochotniczej Straży Pożarnej (OSP) oraz Ligi Ochrony Przyrody (LOP). Na uwagę zasługuje fakt, iż respondenci nie wymienili żadnej z organizacji realizujących problematykę przysposobienia wojskowego (np. Strzelec, Sokół itp.). Może to świadczyć

o ograniczonym zasięgu, wynikającym z regionalizacji ich występowania. Wykres 16 przedstawia graficzne zobrazowanie wyników zawartych w tabeli 14.

Wykres 16

Organizacje i stowarzyszenia społeczne w systemie edukacji obronnej młodzieży.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 14.

Powszechność występowania na danym terenie wyodrębnionych organizacji i stowarzyszeń społecznych nie może być utożsamiana ze stopniem przynależności do nich uczniów określonych szkół ponadpodstawowych. Dowodzą tego wyniki uzyskane z wypowiedzi respondentów na pytanie o przynależność do określonej organizacji. Pytanie o charakterze otwartym pozwoliło na wyodrębnienie grupy respondentów nie należących do żadnej z nich oraz na wskazanie przynależności organizacyjnej wśród pozostałych badanych.

Tabela 15.

Przynależność respondentów do organizacji społecznych realizujących problematykę obronną.

Odpow. / Grupa	a [%]	b [%]	Brak odpow. [%]	Razem [%]
I	34,8	65,2	0	100
II	51,7	48,3	0	100
III	7,4	88,9	3,7	100
Średnia	**31,3**	**67,5**	**1,2**	**100**

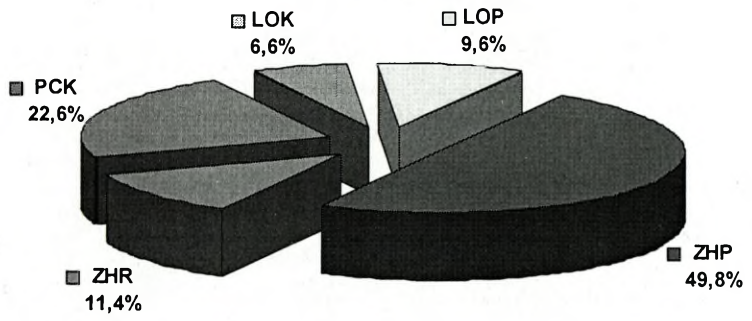
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Do jakiej organizacji społecznej Pan(i) należał(a) lub należy?
(proszę wymienić)

a) do: ..... ,
b) do żadnej.

Na podstawie danych zawartych w tabeli 15 należy stwierdzić, że stosunkowo dużo bo ponad 31% ogółu badanych należało bądź należy do określonej organizacji społecznej, natomiast zdecydowana większość (67% respondentów) twierdzi, że nigdy nie należała i nie należy do żadnej z nich.
Wśród respondentów potwierdzających przynależność do poszczególnych organizacji i stowarzyszeń młodzieżowych (zob. wykres 17) zdecydowanie najwięcej, bo 49,8% ogółu badanych należało bądź należy do ZHP. Drugą co do wielkości grupę stanowią respondenci należący do PCK (22,6% badanych). Ponad 11% badanych wskazało na przynależność do ZHR, blisko 10% do LOP, a jedynie 6,6% do LOK. Na podstawie przeprowadzonego wywiadu należy stwierdzić, iż wskazywana przez respondentów przynależność do LOK wynika głównie z ich członkostwa w szkolnych kołach tej organizacji (najczęściej realizujących program strzelectwa sportowego).

Wykres17.
Przynależność respondentów do organizacji społecznych realizujących problematykę obronną.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 15.

Poza zasięgiem oddziaływania oraz przynależnością członkowską, za konieczne uznano także poznanie opinii respondentów na temat wpływu poszczególnych organizacji i stowarzyszeń społecznych na upowszechnianie wiedzy oraz umiejętności obronnych.

Na podstawie danych zawartych w tabeli 16 należy stwierdzić, iż zdecydowanie najwięcej, bo 45,1% respondentów uznało, iż największy wpływ w tym zakresie posiada ZHP/ZHR. Badani swoją opinię uzasadniali najczęściej

własnym zaangażowaniem w działalność tego związku, a także prowadzeniem przez niego różnorodnych i atrakcyjnych form szkolenia, obozów oraz akcji charytatywnych.

Tabela 16

Wpływ organizacji i stowarzyszeń społecznych na upowszechnianie wiedzy oraz umiejętności obronnych.

Odp. / Grupa	ZHP/ZHR [%]	LOK [%]	LOP [%]	PCK [%]	Brak odpow. [%]	Razem [%]
I	43,4	26,2	0	0	30,4	100
II	62,1	6,9	6,9	0	24,1	100
III	29,6	18,6	0	11,1	40,7	100
Średnia	**45,1**	**17,2**	**2,3**	**3,7**	**31,7**	**100**

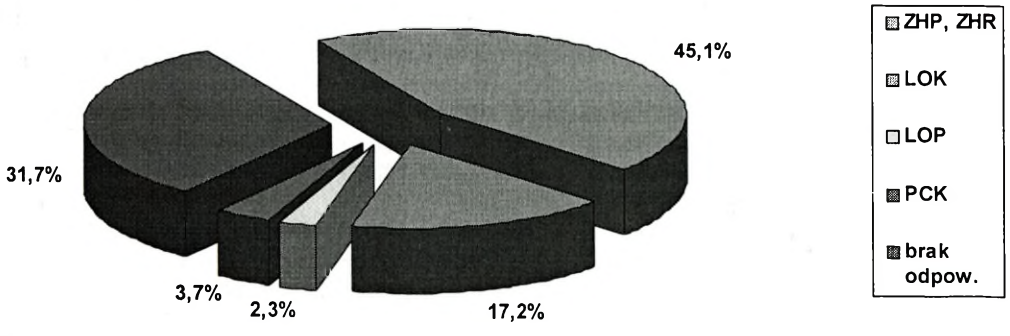
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Która z wymienionych organizacji społecznych (ZHP/ZHR, LOK, LOP, PCK) ma największy wpływ na upowszechnianie wiedzy obronnej?
(proszę wymienić i krótko uzasadnić) .....

Tylko niewiele ponad 17% badanych wskazało Ligę Obrony Kraju (LOK) jako organizację o największym wpływie na kształtowanie postaw proobronnych młodzieży. Natomiast zdecydowanie najmniejszy odsetek stanowili respondenci wskazujący Polski Czerwony Krzyż (PCK - 3,7%) oraz Ligę Ochrony Przyrody (LOP - 2,3%). Sytuację tę ilustruje wykres 18.

Wykres 18

Wpływ organizacji i stowarzyszeń społecznych na upowszechnianie wiedzy i umiejętności obronnych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 16.

Widoczne na wykresie dysproporcje w ocenie wpływu poszczególnych organizacji na upowszechnianie wiedzy obronnej są w dużym stopniu wynikiem ich zróżnicowanego zasięgu oraz skali oddziaływania w poszczególnych środowiskach młodzieżowych.

Przeprowadzone badania ankietowe, wywiady oraz obserwacje pozwalają na stwierdzenie, iż najsilniejszą pozycję zachował Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP), mający najlepiej rozwiniętą strukturę organizacyjną, bogatą bazę i liczną kadrę instruktorską. Inne związki młodzieży, powstałe głównie po 1989 r., zrzeszają wprawdzie stosunkowo niewielu członków, lecz mają tę zaletę (np. Strzelec, Survival), że przysposobienie obronne (wojskowe) jest podstawowym elementem ich programu. Mogą przez to stać się znaczącym partnerem sił zbrojnych i OC w zakresie:

- wstępnego przeszkalania przedpoborowych;
- szkolenia specjalistycznego poborowych;
- strukturalnego powiązania z OT i OC.

W podsumowaniu należy stwierdzić, iż organizacje i stowarzyszenia społeczne, które w swych programach działania i statutach uwzględniają problematykę wychowania obywatelskiego i patriotycznego, a także szeroko rozumianego przysposobienia obronnego, stanowią ważny element przygotowań obronnych młodzieży. Jednakże na tle przeprowadzonych badań wydaje się, iż poza ZHP, inne organizacje i stowarzyszenia mimo zorganizowanej formy, programów i planów działania w ograniczonym zakresie spełniają swoją rolę edukacyjną. Podstawowym problemem jest tutaj ogólnie niski poziom uczestnictwa młodzieży w ich działalności. Wynika to głównie z lokalnego zasięgu ich oddziaływania oraz braku rozwiązań systemowych w tym zakresie. Zakładane cele, formy i metody działania, powinny być skorelowane z działalnością instytucji oświatowych, wojskowych (w tym OT) oraz OC, inaczej nawet najlepsze chęci i doskonałe programy działania stowarzyszeń nie zapewnią skutecznego poziomu edukacji w dziedzinie bezpieczeństwa kraju. Niezbędnym warunkiem właściwego ich funkcjonowania jest także uzupełnienie ustaw: „O obowiązku wojskowym i powinnościach obronnych" oraz „Prawo o stowarzyszeniach" zapisami dającymi resortowi obrony narodowej instrumenty kształtowania i realizowania założeń polityki obronnej państwa, a Ministerstwu Edukacji Narodowej możliwość skorelowania swoich przedsięwzięć z programami stowarzyszeń i organizacji społecznych.

4.4. Wpływ instytucji na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności obronnych młodzieży.

O ile poziom wiedzy jak i umiejętności obronnych młodzieży wynika głównie z jakości kształcenia obronnego realizowanego przez szereg instytucji realizujących program edukacji obronnej młodzieży (szkoła, organizacje społeczne, itp.), to uznawane wartości oraz prezentowane przez młodzież postawy w tym zakresie są wynikiem oddziaływania także wielu innych instytucji (tj.: wojska, rodziny, kolegów, kościołów, masmediów, władz państwowych itp.). Podejmując próbę ustalenia wpływu instytucji na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności obronnych młodzieży w maju i czerwcu 2001 roku przeprowadzono badania z zastosowaniem dwóch wzajemnie uzupełniających i weryfikujących się narzędzi badawczych tj.: kwestionariusza ankiety (zał. nr 1) oraz wywiadu ustnego nieskategoryzowanego. Badania ankietowe przeprowadzono na grupie 316 losowo wybranych uczniów w przekroju poszczególnych rodzajów szkół średnich (ZSZ, LO i Technikum). Zadaniem ankiety było m. in. dostarczenie informacji o wpływie poszczególnych instytucji na kształtowanie wiedzy, umiejętności oraz postaw patriotyczno - obronnych młodzieży, a także informacji na temat uznawanych przez młodzież wartości, ich stosunku do wybranych zagadnień problematyki obronności i bezpieczeństwa państwa. Wyniki analizy statystycznej materiału dostarczonego przez ankietę pozwoliły jedynie na ograniczone wnioskowanie o występowaniu niektórych zjawisk i procesów będących obiektem zainteresowania prowadzonych badań. Dlatego też dla uzyskania pełniejszego obrazu badanej problematyki równolegle zastosowano wywiad ustny nieskategoryzowany, przeprowadzony na grupie 48 losowo wybranych uczniów. Analiza treści wypowiedzi respondentów pozwoliła na uzupełnienie i weryfikację danych uzyskanych metodą badań ankietowych. Zestawienie ilościowe respondentów z podziałem na poszczególne grupy badawcze oraz wyodrębnieniem płci i pochodzenia środowiskowego przedstawiono w rozdziale trzecim niniejszego opracowania (zob. tabela 3).

Tabela 17 zawiera wyniki uzyskane z wypowiedzi respondentów na pytanie dotyczące wpływu poszczególnych instytucji na kształtowanie wiedzy, umiejętności oraz postaw patriotyczno – obronnych młodzieży. Badani zostali poproszeni o zaznaczenie kolejności każdej z proponowanych odpowiedzi wg ważności ich występowania (wpisując liczby od 1 do 8). Na podstawie danych zawartych w powyższej tabeli należy stwierdzić, że w opinii respondentów zdecydowanie największy wpływ na kształtowanie wiedzy, umiejętności oraz postaw patriotyczno – obronnych młodzieży mają nauczyciele przysposobienia obronnego (średnia ranga 6,22 w ośmiostopniowej skali).

Tabela 17

Wpływ instytucji na kształtowanie wiedzy, umiejętności oraz postaw patriotyczno -obronnych młodzieży.

Odp. Grupa	Średnia ranga[115]							
	a	b	c	d	e	f	g	Br. odp. [%]
I	5,87	3,30	5,04	4,09	2,39	2,83	4,74	0
II	6,59	3,04	5,27	3,96	2,45	2,72	4,83	0
III	6,19	4,11	4,42	3,77	2,23	2,88	3,96	3,84
Średnia	**6,22**	**3,48**	**4,91**	**3,94**	**2,36**	**2,81**	**4,51**	**1,28**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Kto Pana(i) zdaniem ma największy wpływ na kształtowanie wiedzy umiejętności oraz postaw patriotyczno – obronnych młodzieży szkolnej?

(proszę zaznaczyć kolejność wg ważności, wpisując liczby 1 do 8)

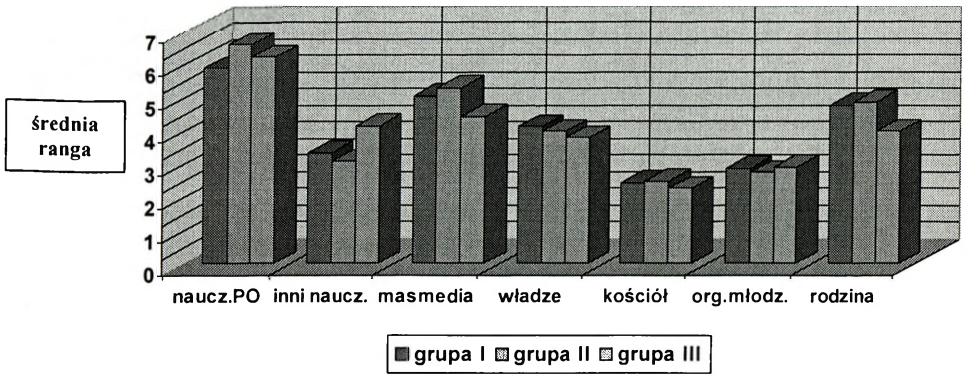
- ☐ *a) nauczyciel przysposobienia obronnego,*
- ☐ *b) nauczyciele innych przedmiotów /jakich?/ ..... ,*
- ☐ *c) masmedia /prasa, radio, telewizja, internet/,*
- ☐ *d) władze państwowe, wojsko, policja, straż pożarna*
- ☐ *e) kościoły,*
- ☐ *f) organizacje społeczne i kluby sportowe,*
- ☐ *g) rodzina,*
- ☐ *h) inne (jakie?) ..... ,*

Stosunkowo wysoko badani ocenili także wpływ masmediów (średnia ranga 4,91) oraz rodziny (średnia ranga 4,51). Zdecydowanie niżej natomiast respondenci ocenili wpływ władz państwowych, wojska, policji oraz straży pożarnej (średnia ranga 3,94). Ponadto należy stwierdzić, że o ile wpływ nauczycieli innych przedmiotów (najczęściej wskazywano tutaj nauczycieli historii oraz jęz. polskiego) oceniono stosunkowo nisko (średnia ranga 3,48) to jednak po uwzględnieniu wysokiej oceny wpływu nauczycieli PO można

wnioskować o decydującej roli systemu edukacji narodowej w tym zakresie. Zaskakująco niski w opinii badanych jest natomiast wpływ organizacji społecznych (średnia ranga 2,81). Jest to wynik porównywalny jedynie do wpływu kościołów w zakresie badanej problematyki (średnia ranga 2,36).

Wykres 19

Wpływ instytucji na kształtowanie wiedzy, umiejętności oraz postaw patriotyczno -obronnych młodzieży.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 17.

Wykres 19 stanowi graficzne zobrazowanie danych zawartych w tabeli 17. Na tle wykresu można zauważyć istotne rozbieżności wyników w poszczególnych grupach badawczych. Dotyczy to zwłaszcza punktów: b, c oraz g, czyli odpowiednio: wpływu nauczycieli innych przedmiotów (b), masmediów (c) oraz rodziny (g). Na podstawie przeprowadzonego równolegle wywiadu należy stwierdzić, iż widoczne rozbieżności w ocenie wpływu ww. instytucji wynikają ze zróżnicowania środowiskowego oraz doświadczeń osobistych respondentów w tym zakresie. W pozostałych przypadkach daje się zauważyć stosunkowo zgodną ocenę we wszystkich grupach badawczych.

Wyniki powyższych badań wskazują na znaczącą rolę masmediów w popularyzacji problematyki obronności i bezpieczeństwa państwa. Dlatego też za konieczne uznano dokonanie próby ustalenia wpływu poszczególnych środków masowego przekazu w tym zakresie. W tym celu zwrócono się do respondentów z prośbą o wskazanie kolejności wyodrębnionych podstawowych kategorii masmediów (prasa, radio, telewizja publiczna, telewizja niepubliczna) poprzez

[115] Średnia ranga została wyliczona statystycznie. Wartości rekodowano następująco: 1 = 8; 2 = 7;

przyporządkowanie im liczb od 1 do 5 (wg ważności ich występowania). Wyniki tychże badań przedstawiono w tabeli 18.

Tabela 18

Wpływ poszczególnych środków masowego przekazu na popularyzację problematyki obronności i bezpieczeństwa państwa.

Grupa / Odpow.	Średnia ranga[116]				
	a	b	c	d	Brak odp. [%]
I	2,48	2,17	3,43	1,52	4,3
II	2,38	2,34	3,79	1,38	0
III	1,92	2,48	3,44	1,55	7,4
Średnia	**2,26**	**2,33**	**3,55**	**1,48**	**3,9**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.
(w tabeli pominięto punkt **e** z uwagi na brak odpowiedzi)

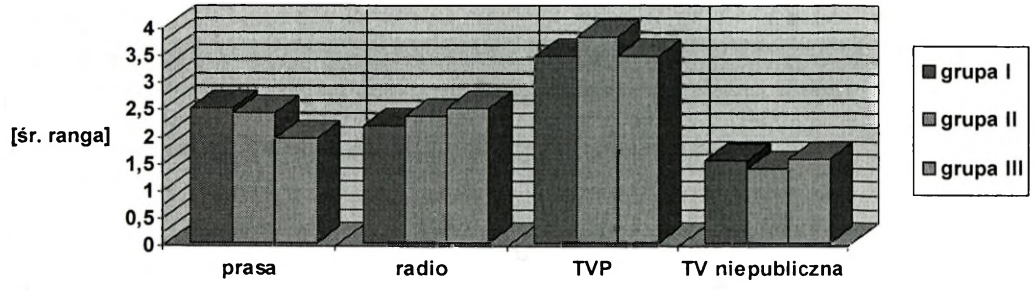
Które, Pana(i) zdaniem z nw. środków masowego przekazu mają największy wpływ na popularyzację problematyki bezpieczeństwa i obronności państwa?
(proszę zaznaczyć kolejność wg ważności, wpisując liczby od 1 do 5)

☐ *a) prasa,*
☐ *b) radio,*
☐ *c) telewizja publiczna,*
☐ *d) telewizja niepubliczna,*
☐ **e) inne /jakie?/** ..... .

Powyższe wyniki w sposób graficzny przedstawiono na wykresie 20.

Wykres 20

Wpływ poszczególnych środków masowego przekazu na popularyzację problematyki obronności i bezpieczeństwa państwa.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 18.

Jak wynika z powyższego wykresu, zdecydowanie najwyżej respondenci ocenili wpływ telewizji publicznej (średnia ranga 3,55). Stosunkowo nisko z kolei badani ocenili wpływ radia (średnia ranga 2,33) oraz prasy (średnia ranga 2,26). Jednak w opinii respondentów zdecydowanie najmniejszy wpływ na

---

3 = 6; 4 = 5; 5 = 4, 4 = 3; 3 = 2, 2 = 1 (wskaźnik **h** pominięto z uwagi na brak odpowiedzi).

popularyzację problematyki obronności i bezpieczeństwa państwa posiada telewizja niepubliczna (średnia ranga 1,48). Trzecią z kolei instytucją mającą największy wpływ na kształtowanie postaw patriotyczno – obronnych młodzieży w opinii respondentów jest rodzina (średnia ranga 4,51 - zob. tab. 16). Opinię tę potwierdzają także wyniki wywiadu ustnego przeprowadzonego równolegle na grupie wybranych losowo respondentów. Badani w swych wypowiedziach wskazywali rodzinę, a w szczególności rodziców jako głównych kreatorów uznawanych przez nich wartości oraz prezentowanych postaw patriotyczno – obronnych. W prowadzonych badaniach przyjęto, iż jedną z podstawowych kwestii pozwalających na ogólne wnioskowanie o wpływie rodziców na kształtowanie pożądanych postaw patriotyczno – obronnych młodzieży, będzie poznanie opinii respondentów na temat stosunku ich rodziców do powszechnego obowiązku służby wojskowej. Wyniki statystyczne odpowiedzi na tak postawione pytanie zawiera tabela 19.

Tabela 19

Stosunek rodziców respondentów do obowiązku służby wojskowej.

Odpow. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	Brak odpow. [%]	Razem [%]
I	43,5	21,7	34,8	0	100
II	65,5	13,8	20,7	0	100
III	48,1	11,1	37,0	3,8	100
Średnia	**52,4**	**15,5**	**30,8**	**1,3**	**100**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Jaki jest stosunek Pana(i) rodziców do obowiązkowej służby wojskowej?

a) pozytywny,
b) negatywny,
c) trudno powiedzieć,

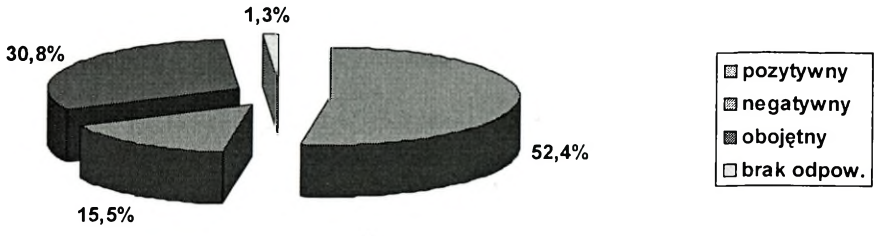
Na podstawie danych zawartych w powyższej tabeli należy stwierdzić, iż ponad 52% rodziców respondentów wyraża pozytywny stosunek do obowiązkowej służby wojskowej, a tylko niewiele ponad 15% jest jej przeciwna. Należy przy tym podkreślić, że stosunkowo dużo bo ponad 30% ankietowanych nie udzieliło jednoznacznej odpowiedzi na zadane pytanie. W dużej mierze było to spowodowane rozbieżnością zdań w tym zakresie przez obojga rodziców. Należy przy tym stwierdzić, iż powyższe wyniki świadczą o wysokim poczuciu

[116] Średnia ranga ocen została wyliczona statystycznie. Wartości rekodowano następująco: 5 = 1; 4 =

obowiązków obywatelskich przez tą grupę społeczną. Ilustrację graficzną średnich danych statystycznych zawartych w tabeli 19 przedstawiono na wykresie 21.

Wykres 21

Stosunek rodziców respondentów do obowiązku służby wojskowej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 18.

Na podstawie przeprowadzonych badań należy stwierdzić, iż:

- największy wpływ na kształtowanie wiedzy, umiejętności oraz postaw patriotyczno - obronnych młodzieży w opinii respondentów mają nauczyciele PO, a więc instytucjonalna forma realizacji problematyki obronnej w systemie oświatowym;
- na drugim miejscu plasują się masmedia (wśród nich najwyższą ocenę uzyskała TVP, a najniższą TV niepubliczna) oraz rodzina (jednak w przypadku rodziny należy przypisać tak wysoką ocenę głównie kształtowaniu postaw patriotyczno – obronnych);
- o ile największym zaskoczeniem jest rażąco niska ocena wpływu organizacji i stowarzyszeń młodzieżowych to jednak nie można w sposób jednoznaczny przypisywać tej oceny wszystkim organizacjom młodzieżowym bez wyjątku. Potwierdzają to wyniki przeprowadzonych badań ankietowych, w których widoczne są zdecydowane rozbieżności ocen przypisywanych poszczególnym z nich.

2; 3 = 3; 2 = 4; 1 = 5.

4.4.1. Uznawane wartości oraz prezentowane postawy patriotyczno – obronne młodzieży.

Badając problematykę edukacji obronnej nie sposób pominąć tak istotnego elementu jakim jest świadomość patriotyczno – obronna młodzieży. Znajomość problematyki z tego zakresu pozwala nie tylko na weryfikację dotychczas realizowanego modelu edukacji obronnej, ale przede wszystkim stanowi przesłankę do modelowania przyszłościowego systemu edukacji obronnej młodzieży. Mając powyższe na uwadze w prowadzonych badaniach podjęto próbę ustalenia zarówno uznawanych przez młodzież wartości jak i prezentowanych przez nią postaw patriotyczno - obronnych. Dlatego też pytania ankietowe skierowane do respondentów objęły m. in. problematykę: uznawanych wartości, pojęcia i cech współczesnego patriotyzmu, stosunku i motywacji młodzieży do uczestnictwa w powszechnym obowiązku obrony ojczyzny, a także zainteresowań oraz planów respondentów na przyszłość.

Tabela 20

Ranga uznawanych przez młodzież wartości.

Odp. / Grupa	Średnia ranga ocen [117]						
	a	b	c	d	e	f	Br. odp.[%]
I	5,26	4,52	2,69	2,56	3,65	2,65	0
II	5,41	4,45	2,76	2,59	3,48	2,41	0
III	5,88	3,96	2,08	2,61	3,42	2,15	3,84
Średnia	**5,52**	**4,31**	**2,51**	**2,58**	**3,52**	**2,40**	**1,28**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.
(w tabeli pominięto punkt **g** z uwagi na brak odpowiedzi)

Które z niżej wymienionych wartości są dla Pana(i) najważniejsze?
(proszę zaznaczyć kolejność wg ważności, wpisując liczby 1 do 7)

- ☐ *a) bezpieczeństwo własne i własnej rodziny,*
- ☐ *b) wykształcenie oraz zdobycie atrakcyjnego, dobrze płatnego zawodu,*
- ☐ *c) działanie na rzecz ochrony środowiska,*
- ☐ *d) służba ojczyźnie,*
- ☐ *e) pokój, wolność, suwerenność i niepodległość państwa,*
- ☐ *f) patriotyzm,*
- ☐ *g) inne (jakie?) ..... .*

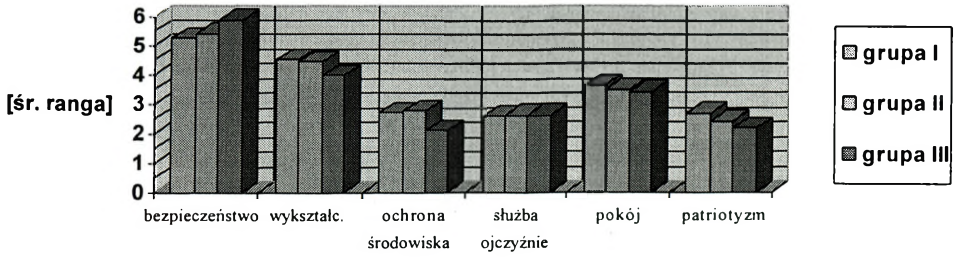
Na podstawie danych zawartych w tabeli 20 należy stwierdzić, iż wśród wielu cenionych wartości badani najwyżej ocenili bezpieczeństwo własne i rodziny

[117] Średnia ranga ocen została wyliczona statystycznie. Wartości rekodowano następująco: 6 = 1; 5 = 2; 4 = 3; 3 = 4; 2 = 5, 1 = 6.

(średnia ranga 5,52) oraz wykształcenie i zdobycie atrakcyjnego, dobrze płatnego zawodu (średnia ranga 4,31). Równie wysoko ocenili także takie wartości jak: pokój, wolność, suwerenność i niepodległość ojczyzny (średnia ranga 3,52).

Wykres 22

Ranga uznawanych przez młodzież wartości.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 20.

Drugą grupę zdecydowanie niżej ocenianych przez respondentów wartości stanowią: służba ojczyźnie (średnia ranga 2,58), działanie na rzecz ochrony środowiska (średnia ranga 2,51) oraz patriotyzm. Dysproporcje te w sposób wyraźny ilustruje wykres 22.

Powyższe wyniki wskazują, że jedną z najniżej obecnie cenionych przez młodzież wartości jest patriotyzm. Dlatego też w dobie dokonujących się w Polsce przemian społeczno – politycznych oraz gospodarczych istotnym stało się poznanie opinii badanych na temat zasadności funkcjonowania oraz cech współczesnego patriotyzmu.

Tabela 21

Zasadność funkcjonowania pojęcia patriotyzmu.

Odpow. / Grupa	a [%]	b [%]	Brak odpow. [%]	Razem [%]
I	73,9	26,1	0	100
II	82,7	17,3	0	100
III	92,6	3,7	3,7	100
Średnia	**83,1**	**15,7**	**1,2**	**100**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

Czy Pana(i) zdaniem współcześnie można mówić o patriotyzmie?

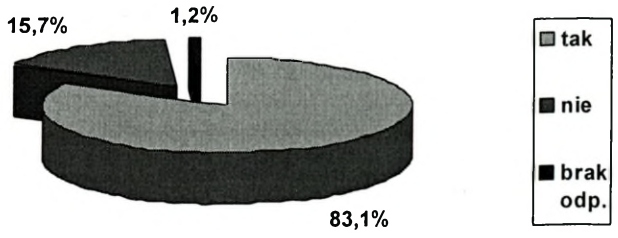
a) tak,
b) nie (dlaczego?) .....

Na podstawie danych zawartych w tabeli 21 należy stwierdzić, iż pomimo znacznego zróżnicowania ocen w poszczególnych grupach badawczych

zdecydowana większość respondentów (ponad 83% ogółu badanych) uznaje patriotyzm za pojęcie jak najbardziej aktualne (zob. wykres 23).

Wykres 23

Zasadność funkcjonowania pojęcia patriotyzmu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 21.

Jedynie nieco ponad 15% ankietowanych uważa, że jest inaczej uzasadniając swoją wypowiedź dezaktualizacją pojęcia patriotyzmu z uwagi na zmieniający się styl życia, w którym na pierwszym miejscu stawia się dobro własne i rodziny, natomiast troska o dobro ojczyzny jest zadaniem tylko i wyłącznie władz państwowych.

Z kolei na podstawie danych zawartych w tabeli 22 należy stwierdzić, iż za najważniejsze cechy współczesnego patriotyzmu respondenci zgodnie uznali szacunek dla tradycji i symboli narodowych (tak twierdzi blisko 75% badanych) oraz dbałość o dobre imię Polski na arenie międzynarodowej (62,5%). Niemniej istotną cechą w opinii blisko 50% ankietowanych jest także spełnianie obowiązku wobec ojczyzny poprzez służbę w wojsku lub w innych formacjach oraz służbę zastępczą. Jednakże w tej kwestii zaobserwować można bardzo duże rozbieżności wyników w poszczególnych grupach badawczych (zob. wykres 24). Blisko 44% badanych za istotne w tym zakresie uznało także bezinteresowne podejmowanie działań na rzecz obronności i bezpieczeństwa państwa. Największe natomiast kontrowersje budzą wyniki związane z oceną kolejnej cechy współczesnego patriotyzmu jaką jest zaangażowanie w nauce i pracy dla dobra swojego, rodziny i państwa, gdzie dysproporcje wyników pomiędzy pierwszą a pozostałymi dwiema grupami badawczymi wynoszą od 44 do 50%.

Tabela 22

Najważniejsze cechy współczesnego patriotyzmu.

Odpow. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	d [%]	e [%]	Brak Odp. [%]
I	78,3	30,4	34,8	69,6	69,6	0
II	72,4	65,5	48,3	58,6	20,7	0
III	74,1	51,8	48,1	59,3	25,9	0
Średnia	74,9	49,2	43,7	62,5	38,7	0

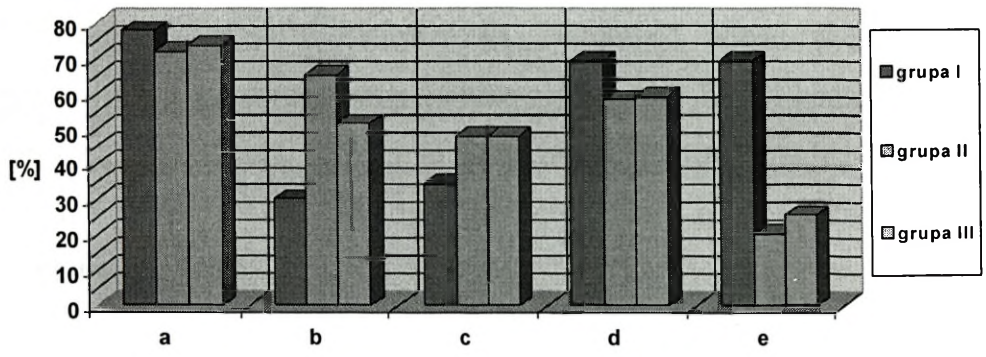
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.
(w tabeli pominięto punkt **f** z uwagi na brak odpowiedzi)
Uwaga! Zawarty w tabeli procent odpowiedzi przewyższa 100, ponieważ respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

Najważniejsze cechy współczesnego patriotyzmu Pana(i) zdaniem to:
(proszę zaznaczyć nie więcej niż 3 odpowiedzi)

- ***a) szacunek dla tradycji i symboli narodowych,***
- ***b) spełnienie obowiązku wobec ojczyzny poprzez: służbę wojskową, służbę w formacjach zmilitaryzowanych, organizacjach paramilitarnych, lub służbę zastępczą,***
- ***c) bezinteresowne podejmowanie działań na rzecz obronności i bezpieczeństwa państwa,***
- ***d) dbałość o dobre imię Polski na arenie międzynarodowej,***
- ***e) zaangażowanie w nauce i pracy oraz ciągłe podnoszenie kwalifikacji dla dobra własnego, rodziny i państwa,***
- **f) inne (jakie?) ..... .**

Wykres 24

Najważniejsze cechy współczesnego patriotyzmu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 22.

Powyższe wyniki wskazują, iż współcześnie coraz częściej pojęcie patriotyzmu utożsamiane jest głównie z szacunkiem dla tradycji i symboli narodowych, a także zaangażowaniem w nauce i pracy - w mniejszym zaś stopniu z gotowością do spełniania powinności obywatelskich na rzecz obronności i bezpieczeństwa państwa. Uznając gotowość wypełnienia powszechnego obowiązku służby wojskowej za jeden z ważniejszych przejawów postawy patriotyczno – obronnej zwrócono się do respondentów z pytaniem o ich stosunek do tej formy powinności obywatelskich (zob. tabela 23).

Tabela 23

Stosunek młodzieży do powszechnego obowiązku służby wojskowej.

Odpow. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	d [%]	Brak odpow. [%]	Razem [%]
I	34,8	8,7	39,1	13,1	4,3	100
II	34,5	3,4	55,2	6,9	0	100
III	40,7	18,5	37,1	3,7	0	100
Średnia	**36,7**	**10,2**	**43,8**	**7,9**	**1,4**	**100**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.
(w tabeli pominięto punkt **e** z uwagi na brak odpowiedzi)

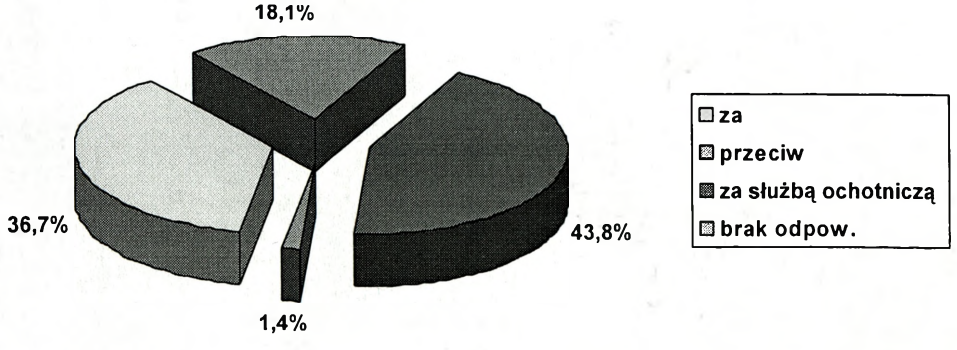
Jaki jest Pana(i) stosunek do powszechnego obowiązku służby wojskowej?

- ***a) akceptuję i zamierzam ją odbyć,***
- ***b) jestem zdecydowanym przeciwnikiem, nie zamierzam jej pełnić,***
- ***c) uważam, że powinna być w pełni zawodowa lub o dużym stopniu uzawodowienia, uzupełniana tylko i wyłącznie służbą ochotniczą i kontraktową,***
- ***d) nie akceptuję jej ze względu na swoje przekonania,***
- ***e) inny (jaki?) .....***

Na podstawie wyników badań statystycznych zawartych w tabeli 23 należy stwierdzić, iż zaledwie 36,7% respondentów deklaruje aprobatę oraz gotowość odbycia służby wojskowej w obecnie realizowanej formie. Zdaniem blisko 44% badanych powinna być ona w dużym stopniu uzawodowiona, uzupełniana jedynie służbą ochotniczą i kontraktową. Natomiast wśród zdecydowanych przeciwników obowiązkowej służby wojskowej (łącznie 18,1% badanych) blisko 8% stanowią respondenci, którzy nie aprobują jej ze względu na swoje przekonania. Wykres 25 przedstawia graficzną interpretację wyników powyższych badań.

Wykres 25

Stosunek młodzieży do powszechnego obowiązku służby wojskowej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 23.

Z kolei na podstawie danych zawartych w tabeli 24 należy stwierdzić, iż łączny odsetek respondentów popierających konieczność udziału całego społeczeństwa w przedsięwzięciach obronnych wynosi ponad 57%, z tego blisko 43% ankietowanych uważa za konieczne utrzymanie powszechnego obowiązku służby wojskowej, natomiast zdaniem pozostałych (ok. 15% badanych) całe społeczeństwo powinno być objęte systemem szkolenia w zakresie obronności.

Tabela 24

Udział społeczeństwa w obowiązku obrony ojczyzny.

Odp. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	d [%]	Brak odpow. [%]	Razem [%]
I	43,5	30,4	8,7	17,4	0	100
II	48,3	13,8	24,1	13,8	0	100
III	37,1	33,2	11,2	18,5	0	100
Średnia	**42,9**	**25,8**	**14,7**	**16,6**	**0**	**100**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.

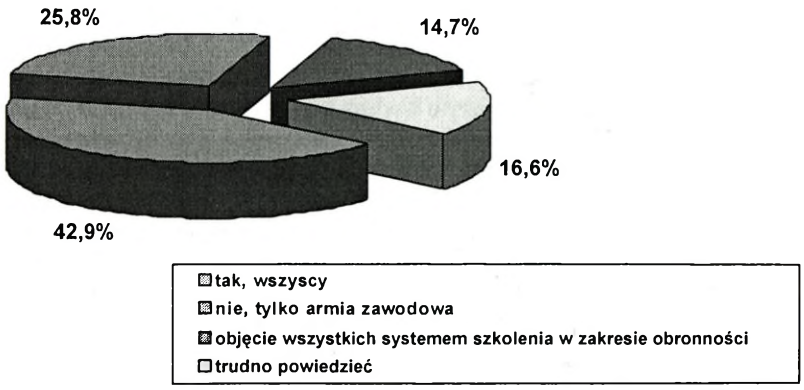
Czy Pana(a) zdaniem obecnie, po przystąpieniu Polski do NATO, w dalszym ciągu obowiązek obrony ojczyzny powinien spoczywać na całym społeczeństwie?
(proszę zaznaczyć tylko jedną odpowiedź)

a) zdecydowanie tak,
b) nie, w obecnej sytuacji obowiązek ten powinna wypełniać tylko silna, dobrze uzbrojona oraz dobrze opłacana armia zawodowa,
c) całe społeczeństwo powinno być objęte systemem szkolenia w zakresie obronności,
d) *trudno mi powiedzieć.*

Wyniki średnich danych statystycznych zawartych w powyższej tabeli przedstawiono graficznie na wykresie 26.

Wykres 26

Udział społeczeństwa w obowiązku obrony ojczyzny.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 24.

Przeciwnego zdania jest blisko 26% respondentów uważających, iż w obecnej sytuacji obowiązek ten powinien spoczywać tylko i wyłącznie na armii zawodowej. Stosunkowo dużo, bo prawie 17% badanych nie miało zdania na ten temat. Wyniki powyższych badań dowodzą, że o ile co drugi ankietowany popiera udział całego społeczeństwa w powszechnym obowiązku obrony ojczyzny, to swój udział w tym przedsięwzięciu deklaruje już jedynie co trzeci badany. Może to świadczyć o niskim stopniu motywacji młodzieży do uczestnictwa w wypełnianiu tej formy powinności obywatelskich.

Dlatego też zwrócono się do respondentów z prośbą o wskazanie najbardziej efektywnego ich zdaniem sposobu motywacji. Na podstawie danych statystycznych zawartych w tabeli 25 należy stwierdzić, iż zdecydowanie najwięcej bo ponad 54% respondentów za najważniejsze w tym zakresie uznało wszechstronną popularyzację historii oraz tradycji oręża polskiego w walkach o niepodległość i suwerenność Polski.

Tabela 25

Sposób motywacji młodzieży do udziału w przedsięwzięciach obronnych.

Odpow. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	d [%]	Brak odpow. [%]
I	56,5	30,4	47,8	21,7	0
II	62,1	20,7	51,7	48,3	0
III	44,4	11,1	48,1	37,1	7,4
Średnia	**54,3**	**20,7**	**49,2**	**35,7**	**2,5**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.
(w tabeli pominięto punkt **e** z uwagi na brak odpowiedzi)

Uwaga! Zawarty w tabeli procent odpowiedzi przewyższa 100, ponieważ respondenci mieli możliwość wyboru więcej niż jednej odpowiedzi.

W jaki sposób Pana(i) zdaniem należy współcześnie motywować młodzież do udziału w przedsięwzięciach obronnych państwa?

(proszę zaznaczyć nie więcej niż 2 odpowiedzi)

a) poprzez szerokie popularyzowanie historii i tradycji oręża polskiego w walkach o niepodległość i suwerenność ojczyzny,

b) wyłącznie poprzez opracowanie systemu gratyfikacji finansowo – materialnej w zamian za udział w tych przedsięwzięciach,

c) poprzez rzetelną informację na temat aktualnych, realnych zagrożeń bezpieczeństwa państwa w ramach przedmiotu przysposobienie obronne oraz środkach masowego przekazu,

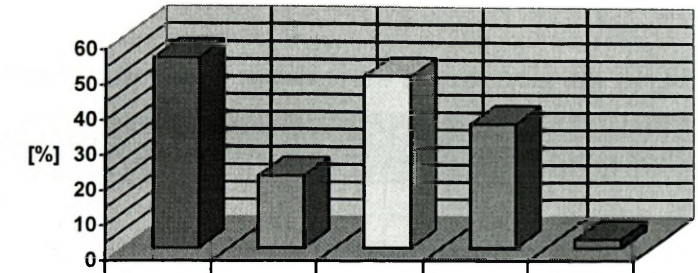
d) poprzez objęcie rzeczywistym i sprawiedliwym, a nie fikcyjnym obowiązkiem obrony ojczyzny wszystkich obywateli, przedstawiając ofertę służby zawodowej w wojskach operacyjnych, służby zasadniczej w wojskach obrony terytorialnej /OT/ , w formacjach zmilitaryzowanych oraz OC, uwzględniając także szkolenie obronne studentów, a dla pozostałych wprowadzenie tzw. „podatku obronnego",

e) inny /jaki?/ ..... .

Wyniki średnich danych statystycznych zawartych w powyższej tabeli przedstawiono graficznie na wykresie 27.

Wykres 27

Sposób motywacji młodzieży do udziału w przedsięwzięciach obronnych.

	a	b	c	d	brak odp.
średnia	54,3	20,7	49,2	35,7	2,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 25.

W opinii blisko połowy ankietowanych (zob. wykres 27, punkt c) niezbędne jest także upowszechnianie rzetelnej informacji na temat aktualnych i prognozowanych zagrożeń bezpieczeństwa państwa (m. in. w ramach przedmiotu przysposobienie obronne oraz poprzez środki masowego przekazu). Z kolei co trzeci badany jest zdania, iż najlepszym sposobem motywacji jest objęcie wszystkich obywateli rzeczywistym i sprawiedliwym, a nie fikcyjnym obowiązkiem obrony ojczyzny (z uwzględnieniem różnorodnych form i możliwości jej spełniania). Natomiast co piąty ankietowany jest zdania, iż największą motywację stanowić może jedynie stworzenie systemu gratyfikacji finansowo – materialnej w zamian za udział w tych przedsięwzięciach.

Badając problematykę świadomości patriotyczno – obronnej młodzieży nie sposób pominąć opinii respondentów na temat najbardziej identyfikowanych współcześnie zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa. Analiza danych statystycznych zawartych w tabeli 26 wskazuje, iż współcześnie jednym z największych zagrożeń dla Polski jest zdaniem badanych wysokie i ciągle rosnące bezrobocie (średnia ranga 6,36). Na drugim miejscu ankietowani wskazali kryzys gospodarczy (średnia ranga 5,32), a także zagrożenie wynikające z możliwości wystąpienia klęsk żywiołowych oraz katastrof ekologicznych (średnia ranga 5,26). Stosunkowo wysoko respondenci ocenili także zagrożenie związane z narkomanią i przestępczością wśród nieletnich (średnia ranga 4,99) oraz przestępczością zorganizowaną i terroryzmem (średnia ranga 4,39). Nieco

niżej natomiast badani ocenili zagrożenie spowodowane wystąpieniem ewentualnego kryzysu politycznego (średnia ranga 4,13).

Tabela 26

Czynniki stanowiące największe zagrożenia dla bezpieczeństwa Polski.

Odp. / Grupa	Średnia ranga[118]							
	a	b	c	d	e	f	g	h
I	2,26	4,65	5,17	4,35	7,04	4,04	5,69	2,74
II	4,62	5,83	4,68	3,69	4,93	4,72	4,79	2,10
III	3,92	5,30	6,11	4,37	7,11	4,41	4,48	2,67
Średnia	**3,60**	**5,26**	**5,32**	**4,13**	**6,36**	**4,39**	**4,99**	**2,50**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.
(w tabeli pominięto punkt **i** z uwagi na brak odpowiedzi)

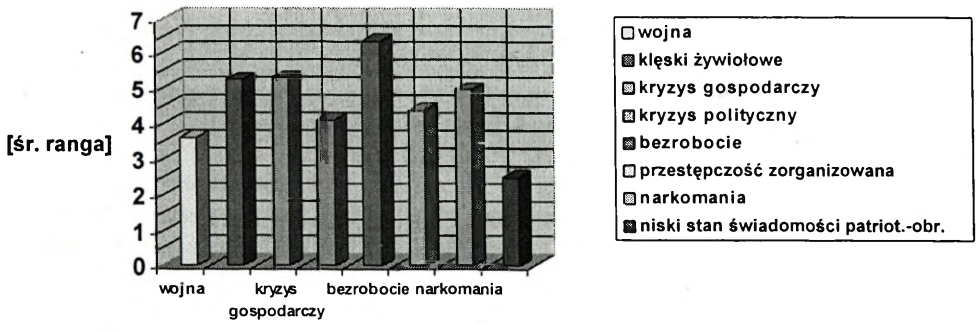
Które z niżej wymienionych czynników, zdaniem Pana(i) stanowią w chwili obecnej największe zagrożenie dla bezpieczeństwa Polski?
(proszę zaznaczyć kolejność wg ważności występowania, wpisując liczby 1 do 9)

- ☐ *a) zagrożenie konfliktem zbrojnym (wojna),*
- ☐ *b) katastrofy ekologiczne i klęski żywiołowe,*
- ☐ *c) kryzys gospodarczy,*
- ☐ *d) kryzys polityczny,*
- ☐ *e) bezrobocie,*
- ☐ *f) przestępczość zorganizowana i terroryzm,*
- ☐ *g) narkomania i przestępczość wśród nieletnich,*
- ☐ *h) niski stan świadomości patriotyczno – obronnej społeczeństwa,*
- ☐ i) *inne (jakie) .....*

Wyniki średnich danych statystycznych zawartych w tabeli 26 przedstawiono w sposób graficzny na wykresie nr 28.

Wykres 28

Czynniki stanowiące największe zagrożenia dla bezpieczeństwa Polski.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 26.

[118] Średnia do pytań została wyliczona statystycznie. Wartości rekodowano następująco: 1 = 8; 2 = 7; 3 = 6; 4 = 5; 5 = 4, 4 = 3; 3 = 2, 2 = 1 (wskaźnik **i** pominięto z uwagi na brak odpowiedzi).

Jednakże w opinii respondentów zdecydowanie najmniejsze zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa stanowi obecnie możliwość wystąpienia konfliktu zbrojnego (średnia ranga 3,60), a w szczególności zagrożenie wynikające z niskiego stanu świadomości patriotyczno – obronnej społeczeństwa (średnia ranga 2,50). Reasumując należy stwierdzić, iż zdaniem badanych wśród największych obecnie zagrożeń dla bezpieczeństwa Polski czołowe miejsce zajmują te, które godzą bezpośrednio w bezpieczeństwo ekonomiczne, ekologiczne i wewnętrzne. Na dalszym planie znalazły się zagrożenia godzące w bezpieczeństwo polityczne. Natomiast dopiero na ostatnim miejscu respondenci wskazują te, które mogą stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa militarnego oraz psychospołecznego państwa.

W celu uzyskania pełniejszego obrazu badanej problematyki za konieczne uznano także poznanie opinii badanych na temat ich planów po ukończeniu szkoły średniej. Należy przy tym zaznaczyć, iż szczególnie istotne stało się ustalenie na ile respondenci w swoich planach uwzględniają odbycie obowiązkowej służby wojskowej.

Tabela 27

Plany respondentów po ukończeniu szkoły średniej.

Odpow. / Grupa	a [%]	b [%]	c [%]	d [%]	brak odp. [%]	Razem [%]
I	13,1	47,8	8,7	30,4	0,0	100,0
II	13,8	51,7	10,3	24,2	0,0	100,0
III	70,4	22,2	0,0	7,4	0,0	100,0
Średnia	**32,4**	**40,6**	**6,4**	**20,6**	**0,0**	**100,0**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych w maju i czerwcu 2001 r.
(w tabeli pominięto punkt **e** z uwagi na brak odpowiedzi)

Jakie są Pana(i) najbliższe plany?

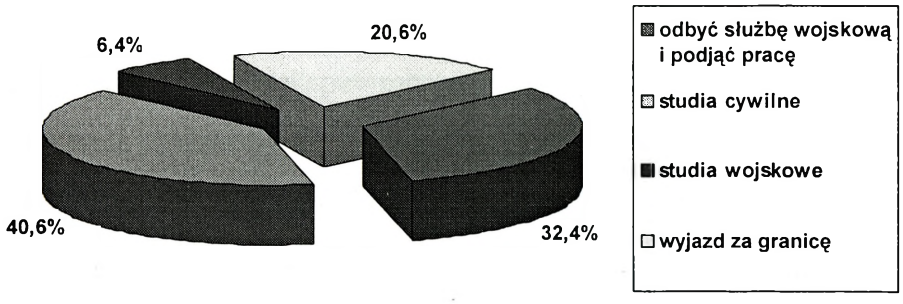
a) ukończyć szkołę średnią, odbyć służbę wojskową oraz zdobyć ciekawą i dobrze płatną pracę,
b) zdać maturę i dostać się na studia cywilne,
c) zdać maturę i dostać się na studia wojskowe,
d) po ukończeniu szkoły wyjechać za granicę,
e) inne /jakie?/ ..... .

Na podstawie danych zawartych w tabeli 27 należy stwierdzić, iż najwięcej bo blisko 41% badanych planuje podjęcie studiów cywilnych. Należy przy tym dodać, iż w grupie pierwszej i drugiej (liceum oraz technikum) odsetek

ten waha się w granicach 50%, podczas gdy w grupie trzeciej (ZSZ) wynosi zaledwie 22%. Jednak największe rozbieżności wyników w poszczególnych grupach badawczych odnotowano w związku z pytaniem o plany respondentów związane z odbyciem służby wojskowej. O ile ponad 32% wszystkich badanych deklaruje taki zamiar, to w grupie respondentów z liceum oraz technikum odsetek ten tylko nieznacznie przekracza 13%. Zdecydowanie lepiej na tym tle wypadli ankietowani z zasadniczej szkoły zawodowej, wśród których ponad 70% planuje bezpośrednio po szkole odbycie służby wojskowej, a następnie podjęcie pracy zawodowej. Pewien niepokój natomiast budzi fakt, iż średnio aż co piąty ankietowany bezpośrednio po zakończeniu szkoły średniej planuje wyjazd za granicę.

Wykres 29

Plany respondentów po ukończeniu szkoły średniej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w tabeli 27.

Jeszcze gorzej sytuacja ta przedstawia się w grupie II (technikum) gdzie podobne plany deklaruje aż co czwarty badany, natomiast zdecydowanie najgorzej przedstawia się sytuacja w grupie I (liceum), w której aż co trzeci zamierza wyjechać z kraju. Przeprowadzone badania ankietowe poparte wynikami wywiadu ustnego pozwalają na stwierdzenie, iż jedną z podstawowych przyczyn takiego stanu rzeczy może być dostrzegana przez ankietowanych trudna sytuacja na rynku pracy oraz brak perspektyw na szybką jej poprawę. Wśród wszystkich badanych najmniej bo niewiele ponad 6% stanowią respondenci planujący podjęcie studiów wojskowych.

4.5. Konkluzja.

Dokonana powyżej analiza stanu edukacji obronnej młodzieży realizowanej równolegle, pozwala na sformułowanie następujących uwag:

- eksperyment z zakresu edukacji obronnej młodzieży, którego głównym elementem jest przysposobienie wojskowe (PW), młodzieży szkół ponadpodstawowych (docelowo ponadgimnazjalnych), stanowi istotną rolę w obronnym przygotowaniu społeczeństwa. Uwzględniając polskie doświadczenia historyczne oraz współczesne uwarunkowania edukacyjne, a także doświadczenia wybranych państw NATO w tym zakresie, wypracowano eksperymentalną formułę przysposobienia wojskowego, polegającą na objęciu prowojskowo zorientowanej młodzieży wybranych szkół średnich, wcześniejszym i dobrowolnym przeszkoleniem wojskowym. Podstawy prawne realizacji tej formy przygotowania obronnego stworzyło porozumienie o współpracy podpisane przez ministrów: obrony oraz edukacji narodowej;
- podstawowym celem ww. eksperymentu jest wypracowanie nowoczesnego modelu szkolenia wojskowego młodzieży, umożliwiającego pozyskanie na potrzeby Sił Zbrojnych (głównie OT) podoficerów, przy jednoczesnym uzyskaniu oszczędności budżetowych oraz zachowaniu wysokich standardów tego szkolenia;
- jednakże na podstawie przeprowadzonych badań własnych należy stwierdzić, iż istnieją poważne rozbieżności pomiędzy założeniami eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży, a oczekiwaniami uczniów klas o profilu przysposobienia wojskowego;
- zdecydowana większość badanych traktuje wybór klasy o profilu PW jako przygotowanie do podjęcia studiów wojskowych, tymczasem restrukturyzacja wyższego szkolnictwa wojskowego, której towarzyszy drastyczne ograniczenie naboru mocno komplikuje zarówno plany jak i oczekiwania tej grupy młodzieży;
- stwierdzono ponadto szereg niedociągnięć natury techniczno – organizacyjnej realizowanego przedsięwzięcia (m.in. trudności z umundurowaniem oraz

ustaleniem strony odpowiedzialnej za wyposażenie klas PW, zarówno w sprzęt dydaktyczny jak i specjalistyczny).

- kolejnym ważnym elementem równoległego przygotowania obronnego młodzieży są organizacje i stowarzyszenia młodzieżowe, które w swych programach działania i statutach uwzględniają problematykę wychowania patriotycznego i obywatelskiego, a także szeroko rozumianego przysposobienia obronnego;
- jednakże na tle przeprowadzonych badań wydaje się, iż poza ZHP, inne organizacje i stowarzyszenia mimo zorganizowanej formy, programów oraz planów działania w ograniczonym zakresie spełniają swoją rolę edukacyjną. Podstawowym problemem jest tutaj ogólnie niski poziom uczestnictwa młodzieży w ich działalności. Wynika to głównie z lokalnego zasięgu ich oddziaływania oraz braku rozwiązań systemowych w tym zakresie;
- największy wpływ na kształtowanie wiedzy, umiejętności oraz postaw patriotyczno - obronnych młodzieży, w opinii respondentów, mają nauczyciele PO (instytucjonalna forma realizacji problematyki obronnej w systemie oświatowym);
- na drugim miejscu plasują się masmedia (wśród nich najwyższą ocenę uzyskała TVP, a najniższą TV niepubliczna) oraz rodzina (jednak w przypadku rodziny należy przypisać tak wysoką ocenę głównie kształtowaniu postaw patriotyczno – obronnych);
- wśród najbardziej cenionych obecnie wartości badani wskazują na bezpieczeństwo własne i rodziny oraz wykształcenie i zdobycie atrakcyjnego, dobrze płatnego zawodu. Równie wysoko cenią sobie takie wartości jak: pokój, wolność, suwerenność i niepodległość ojczyzny;
- o ile do najmniej cenionych przez współczesną młodzież wartości należą: patriotyzm, służba ojczyźnie, a nawet dbałość o środowisko, to jednak zdecydowana większość badanych uważa funkcjonowanie pojęcia patriotyzmu za jak najbardziej aktualne;
- jednakże współcześnie coraz częściej pojęcie patriotyzmu utożsamiane jest głównie z szacunkiem dla tradycji i symboli narodowych, a także

zaangażowaniem w nauce i pracy - w mniejszym zaś stopniu z gotowością do spełniania powinności obywatelskich na rzecz obronności i bezpieczeństwa państwa;

- o ile co drugi ankietowany popiera udział całego społeczeństwa w powszechnym obowiązku obrony ojczyzny, to swój udział w tym przedsięwzięciu deklaruje już jedynie co trzeci badany;
- z kolei co trzeci badany jest zdania, iż najlepszym sposobem motywacji jest objęcie wszystkich obywateli rzeczywistym i sprawiedliwym, a nie fikcyjnym obowiązkiem obrony ojczyzny (z uwzględnieniem różnorodnych form i możliwości jej spełniania). Natomiast co piąty ankietowany uważa, iż największą motywację stanowić może jedynie stworzenie systemu gratyfikacji finansowo – materialnej w zamian za udział w tych przedsięwzięciach;
- współcześnie jednym z największych zagrożeń dla Polski, zdaniem badanych jest wysokie i ciągle rosnące bezrobocie. Ponadto kryzys gospodarczy, a także zagrożenie wynikające z możliwości wystąpienia klęsk żywiołowych oraz katastrof ekologicznych. Stosunkowo wysoko respondenci ocenili także zagrożenie związane z narkomanią i przestępczością wśród nieletnich oraz przestępczością zorganizowaną i terroryzmem. Zdecydowanie najniżej natomiast badani ocenili możliwość wystąpienia zagrożenia konfliktem zbrojnym.

Powyższe uwagi skłaniają do sformułowania następującego wniosku:

Obok edukacji obronnej młodzieży realizowanej w systemie oświaty istotne znaczenie dla obronności i bezpieczeństwa państwa ma także edukacja obronna realizowana równolegle (w tym głównie: eksperymentalna forma realizacji PW w wybranych szkołach ponadgimnazjalnych, działalność szkoleniowo - wychowawcza organizacji i stowarzyszeń młodzieżowych, popularyzacja problematyki obronnej w masmediach, a także kształtowanie postaw patriotyczno – obronnych przez rodzinę). Jednakże ze względu na brak systemowych rozwiązań w tym zakresie (funkcjonowanie zbyt wielu ośrodków decyzyjnych oraz braku koordynacji realizowanych celów jak

i zadań) trwoniony jest wysiłek wielu zaangażowanych środowisk jak i ludzi, a efekty dalekie są od oczekiwanych.

Dlatego też w pierwszej kolejności należałoby stworzyć systemowe rozwiązania w tym zakresie, co pozwoliłoby na włączenie ww. elementów do jednolitego systemu edukacji obronnej młodzieży, w którym istniałby centralny organ decyzyjny jak i ośrodek koordynacyjny. Na tej podstawie dopiero należałoby przystąpić do formułowania celów, zadań jak i treści oraz form realizacji problematyki obronnej w poszczególnych z nich.

UOGÓLNIENIA I WNIOSKI.

Załamanie systemu edukacji obronnej młodzieży po 1989 roku, jak też wielokrotnie podejmowane w latach 90 – tych, kontrowersyjne próby modyfikowania celów, zadań, treści jak i form edukacji obronnej młodzieży, realizowanej przez szereg instytucji oddziaływania bezpośredniego, pośredniego i naturalnego, stanowiły podstawową przesłankę podjęcia problematyki badawczej, zawartej w niniejszym opracowaniu. Podjętym badaniom towarzyszyło przekonanie, iż nowe uwarunkowania społeczno – polityczne jak i edukacyjne Polski, a także ewolucja potencjalnych zagrożeń zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych oraz coraz bardziej dostrzegalne zależności pomiędzy bezpieczeństwem personalnym i strukturalnym, wymagają nowego spojrzenia na problematykę obronności i bezpieczeństwa państwa. W szczególności dotyczyło to nowego ujęcia problematyki edukacji obronnej młodzieży w odniesieniu do jej miejsca, roli oraz zadań w systemie bezpieczeństwa państwa. Rozważania nad miejscem edukacji obronnej młodzieży w systemie bezpieczeństwa RP uświadomiły potrzebę dokonania analizy jej aktualnego stanu i na tej podstawie sformułowania propozycji zmian oraz usprawnień. W związku z powyższym istotą podjętych badań stała się próba odpowiedzi na pytanie: *jaki jest stan aktualnie realizowanej edukacji obronnej młodzieży oraz jakie powinny nastąpić zmiany, pożądane z punktu widzenia jej miejsca, roli i zadań w systemie bezpieczeństwa RP?*

Poszukując odpowiedzi na tak sformułowane pytanie, w pierwszej kolejności postanowiono przedstawić miejsce, rolę i zadania edukacji obronnej młodzieży w Polsce, zarówno w aspekcie historycznym jak i na tle jej współczesnych uwarunkowań (w tym także odniesienie do realizacji tejże problematyki w wybranych państwach NATO). W każdym z wyodrębnionych okresów dokonano analizy celów, zadań, treści jak i form oraz funkcjonujących rozwiązań systemowych w zakresie edukacji obronnej młodzieży. Wnioski wynikające z analizy powyższej problematyki zostały poparte wynikami badań empirycznych w zakresie praktycznej realizacji edukacji obronnej młodzieży w reformowanym systemie oświatowym, a także edukacji obronnej realizowanej

równolegle przez instytucje oddziaływania bezpośredniego, pośredniego jak i naturalnego oraz wynikami badań w zakresie ustalenia wpływu tejże edukacji na prezentowane postawy, stan wiedzy jak również umiejętności młodzieży, ważnych dla obronności i bezpieczeństwa państwa. Z kolei uogólnione wnioski z przeprowadzonych badań pozwoliły na sformułowanie kierunków zmian i usprawnień realizowanej obecnie edukacji obronnej młodzieży, w odniesieniu do jej zadań, miejsca i roli w systemie bezpieczeństwa państwa.

Przeprowadzone badania dowiodły, iż aktualny stan edukacji obronnej młodzieży w ograniczonym zakresie tworzy warunki do kształtowania postaw, wiedzy i umiejętności, pożądanych z punktu widzenia obronności i bezpieczeństwa państwa. Podstawową przyczyną takiego stanu rzeczy jest przede wszystkim brak rozwiązań systemowych jak również niespójność programowa, a także brak jasno określonych celów, zadań jak i stosowanych form edukacji obronnej.

Powyższa sytuacja wymaga zmiany istniejącego, wypaczonego modelu edukacji obronnej młodzieży. Dlatego też wykorzystując polskie doświadczenia historyczne należałoby w pierwszej kolejności podporządkować działalność wielu instytucji realizujących omawianą problematykę, jednemu centralnemu organowi decyzyjnemu, a także powołać podległy mu centralny organ koordynujący, odpowiedzialny za określanie celów, programowanie oraz współdziałanie poszczególnych elementów systemu edukacji obronnej. Przy czym wydaje się, iż ze względu na aktualne uwarunkowania społeczno – polityczne oraz edukacyjne Polski, a także miejsce, rolę i zadania edukacji obronnej młodzieży w systemie bezpieczeństwa państwa, centralnym organem decyzyjnym, odpowiedzialnym za realizację tejże problematyki powinien być Komitet Spraw Obronnych Rady Ministrów (KSORM), natomiast za koordynację odpowiedzialne byłoby utworzone przy nim Biuro Edukacji Obronnej (pełniące rolę nadrzędną w stosunku do jego odpowiedników na szczeblu poszczególnych ministerstw). Przyjęcie takiego rozwiązania dałoby podstawę kompleksowego ujęcia problematyki edukacji obronnej młodzieży stosownie do aktualnych i prognozowanych zagrożeń bezpieczeństwa państwa,

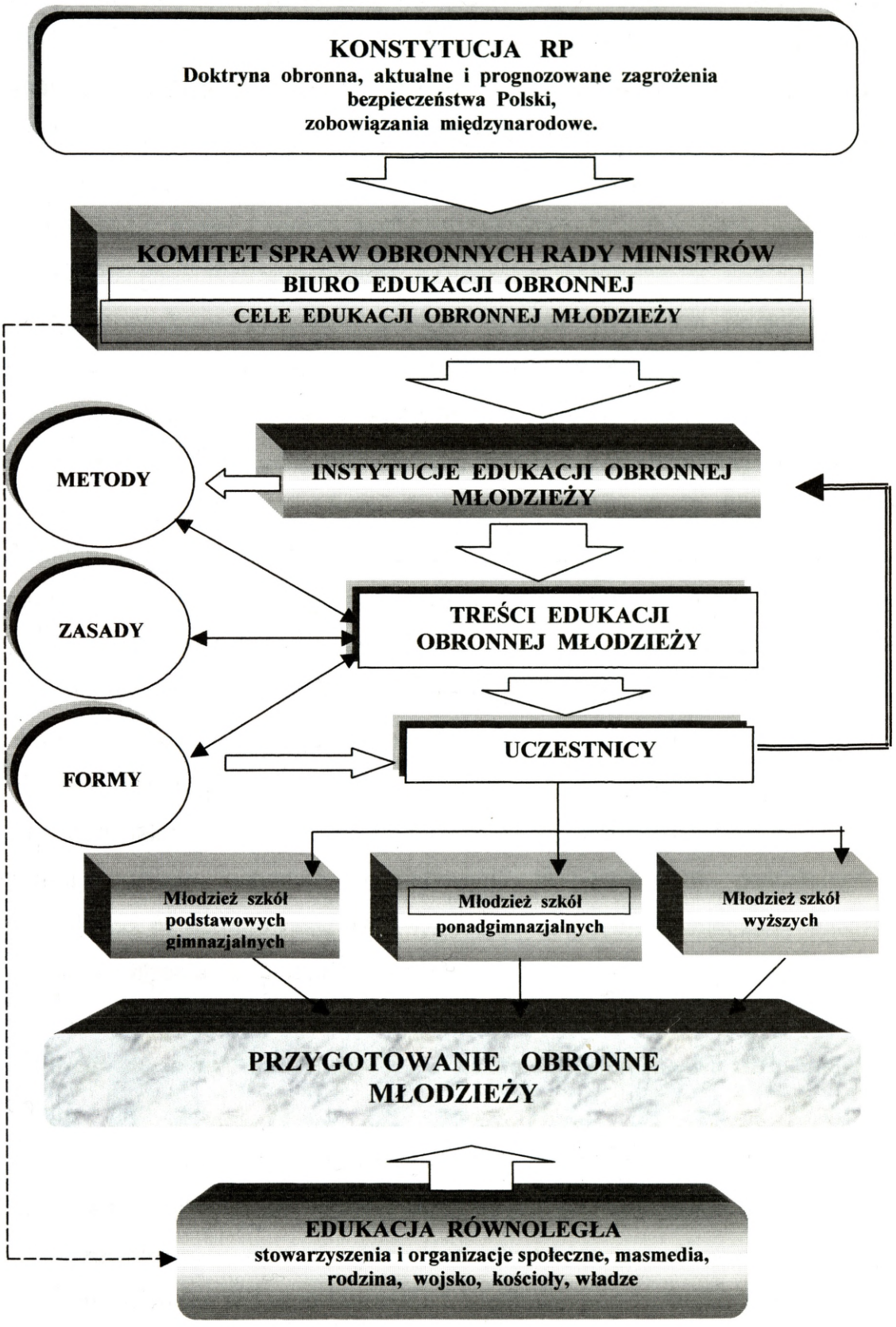
uniezależniając jednocześnie realizację zakładanych celów, zadań, treści jak i stosowanych form od dominacji niektórych organów decyzyjnych, funkcjonujących obecnie w strukturze poszczególnych ministerstw. Ponadto proponowane rozwiązanie korzystnie wpłynęłoby na racjonalne wykorzystanie środków finansowych, przeznaczanych na ten cel, stosownie do zakresu stawianych zadań jak i uzyskiwanych efektów przez poszczególne instytucje realizujące problematykę obronną. Kolejna korzyść wynikająca z przyjęcia proponowanego rozwiązania to zdecydowanie większe niż dotychczas, możliwości stworzenia podstaw organizacyjno - prawnych tworzonego systemu edukacji obronnej młodzieży. Postuluje się aby w skład omawianego „systemu", poza ww. organami centralnymi, weszły następujące elementy:

- powszechna edukacja obronna młodzieży realizowana na wszystkich poziomach kształcenia w systemie oświatowym;
- dobrowolne przysposobienie wojskowe młodzieży realizowane w wybranych szkołach ponadgimnazjalnych oraz wybranych ośrodkach akademickich;
- edukacja obronna realizowana równolegle (w tym przede wszystkim w wybranych organizacjach i stowarzyszeniach młodzieżowych oraz masmediach).

Bezpośrednią odpowiedzialność oraz nadzór nad realizacją problematyki obronnej realizowanej w systemie oświatowym powinno sprawować Biuro Spraw Obronnych (BSO) Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu (MENiS). Jednym z podstawowych zadań BSO powinno być dokonywanie uzgodnień w zakresie założeń programowych jak i realizacji wybranych elementów tejże problematyki, z jego odpowiednikami funkcjonującymi przy ministerstwach: obrony narodowej (MON), spraw wewnętrznych i administracji (MSWiA), zdrowia (MZ) oraz środowiska (MŚ). Jednakże każdorazowo uzgodnienia te powinny być przedstawione do rozpatrzenia i zatwierdzenia przez Biuro Edukacji Obronnej (BEO) przy KSORM.

Rys. 7

Modelowy system edukacji obronnej młodzieży III RP.

Źródło: opracowanie własne.

Z kolei realizacja dobrowolnego przysposobienia wojskowego młodzieży w wybranych szkołach ponadgimnazjalnych oraz ośrodkach akademickich odbywałaby się na zasadzie porozumienia zawieranego pomiędzy resortami MON oraz MENiS. Natomiast działalność wybranych organizacji i stowarzyszeń młodzieżowych oraz masmediów realizujących problematykę edukacji obronnej młodzieży, należałoby podporządkować bezpośrednio BEO przy KSORM, co umożliwiłoby pełną kontrolę realizacji zakładanych celów jak i weryfikację efektów działania tychże instytucji.

Przeprowadzone badania dowodzą, iż poza przyjęciem proponowanych rozwiązań systemowych należałoby także poddać modyfikacji lub też w całości zmienić niektóre z obecnie funkcjonujących założeń, celów, zadań, treści jak i stosowanych form edukacji obronnej młodzieży realizowanej w systemie oświaty, a także edukacji obronnej realizowanej równolegle. Przystępując do formułowania proponowanych kierunków zmian i usprawnień wykorzystano głównie wnioski zawarte w rozdziale trzecim i czwartym niniejszego opracowania, dotyczące aktualnego stanu edukacji obronnej w reformowanym systemie oświatowym, a także stanu realizacji „eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży" oraz problematyki edukacji obronnej realizowanej przez wybrane organizacje i stowarzyszenia młodzieżowe. Ponadto wykorzystano w tym celu także wnioski dotyczące wpływu obecnie realizowanej edukacji obronnej, przez instytucje oddziaływania bezpośredniego, pośredniego i naturalnego, na kształtowanie postaw, wiedzy i umiejętności młodzieży ważnych z punktu widzenia obronności i bezpieczeństwa państwa.

Postulowane kierunki zmian pożądane ze względu na miejsce, rolę i zadania edukacji obronnej młodzieży w systemie bezpieczeństwa RP, powinny uwzględniać:

- *w zakresie edukacji obronnej realizowanej w systemie oświatowym:*
  - wprowadzenie w gimnazjum odrębnego przedmiotu pod nazwą *ratownictwo i obrona cywilna* obejmującego głównie, dotychczas realizowaną w formie ścieżek edukacyjnych problematykę podstawowych

zasad zachowania się w sytuacji zagrożeń oraz umiejętności udzielania pierwszej pomocy;

- poddanie weryfikacji nadmiernie rozbudowanych treści teoretycznych *przysposobienia obronnego,* realizowanego w szkołach ponadgimnazjalnych (ograniczenie ich do niezbędnego minimum);
- rozszerzenie natomiast realizacji praktycznych form i metod nauczania w zakresie nauczania umiejętności postępowania w przypadku wystąpienia różnorodnych zagrożeń, udzielania pierwszej pomocy poszkodowanym w stanach zagrażających ich życiu i zdrowiu, a także umiejętności orientowania się w terenie według mapy i bez niej oraz praktycznej umiejętności planowania i organizowania działań (przy czym najlepszym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie dwugodzinnej jednostki lekcyjnej, realizowanej raz w tygodniu w I – szej bądź II – giej klasie);
- przywrócenie realizacji obozów PO na szczeblu kuratoriów oświaty, organizowanych w okresie wakacyjnym dla wyróżniających się uczniów z tego przedmiotu oraz w miarę możliwości również ochotników (przy założeniu, iż w przedsięwzięciu tym powinny partycypować wybrane organizacje i stowarzyszenia młodzieżowe jak również inne instytucje);
- wykorzystując duże zainteresowanie młodzieży sportami obronnymi (w tym m. in. strzelectwem czy też survival - em), należałoby podjąć działania w celu wprowadzenia na szerszą skalę realizacji fakultatywnych form z tego zakresu (wymagałoby to modernizacji i rozbudowy potrzebnej infrastruktury, a także przygotowania merytorycznego nauczycieli PO jak i instruktorów wybranych organizacji i stowarzyszeń młodzieżowych, uczestniczących w jej realizacji).

- *<u>w odniesieniu do realizacji eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży:</u>*
  - przeprowadzenie weryfikacji istniejących rozwiązań techniczno – organizacyjnych realizowanego przedsięwzięcia, w celu jasnego określenia odpowiedzialności organów oświatowych jak i wojskowych

w zakresie zapewnienia odpowiedniego poziomu kształcenia oraz wyposażenia i modernizacji istniejącej bazy dydaktycznej;

- przeprowadzenia weryfikacji ogólnych założeń prowadzonego „eksperymentu" w celu jasnego określenia uprawnień jak i możliwości wykorzystania absolwentów klas o profilu przysposobienia wojskowego w strukturach SZ RP, a także zapewnienie im możliwości dalszego kształcenia w tym kierunku, na poziomie akademickim;
- wobec poważnej restrukturyzacji wyższego szkolnictwa wojskowego, należałoby rozważyć utworzenie „akademickich ośrodków kształcenia oficerskiego" (wykorzystując doświadczenia brytyjskiego „systemu szkolenia poza wojskiem"). Pozwoliłoby to z jednej strony na kontynuację szkolenia wojskowego absolwentów klas o profilu PW, z drugiej natomiast umożliwiłoby także dobrowolne odbycie powszechnego obowiązku obrony ojczyzny przez zainteresowanych studentów szkół wyższych;
- powyższe rozwiązanie byłoby zgodne z oczekiwaniami wielu środowisk akademickich, które jak pokazały przeprowadzone badania, widzą potrzebę wprowadzenia nowoczesnej formy odbywania przez studentów powszechnego obowiązku obrony już w czasie studiów, a dla których dotychczasowa forma szkolenia wojskowego w ramach Szkół Podchorążych Rezerwy (SPR) jest nie do przyjęcia.

- *w zakresie działalności wybranych organizacji i stowarzyszeń młodzieżowych realizujących cele i zadania edukacji obronnej młodzieży:*
  - bezpośrednie podporządkowanie ich działalności BSO przy KSORM;
  - przeprowadzenie korelacji realizowanych przez nie celów, form i metod z działalnością innych instytucji realizujących problematykę obronną (w tym pewnych elementów programu stowarzyszeń z założeniami programowymi (celami i zadaniami) przysposobienia obronnego oraz przysposobienia wojskowego, a ponadto wprowadzenia jednolitego systemu oceny oraz poziomu zdobytych umiejętności i wiedzy, co umożliwiałoby ich honorowanie przez wojsko.

Reasumując należy stwierdzić, iż zaprezentowane w niniejszym opracowaniu rozwiązanie podjętej problematyki badawczej pozwoliło na weryfikację przyjętej na wstępie hipotezy roboczej oraz osiągnięcie założonych celów badawczych. Oczywiście pojawia się przy tym szereg wątpliwości co do sposobu ujęcia badanego problemu, czy też właściwego doboru przyjętych w badaniach obiektywnych przesłanek, decydujących w konsekwencji o trafności uzyskanych wyników, a tym samym o ich rzetelności. Warto jednak przy tym zaznaczyć, iż obiektywna rzeczywistość edukacji obronnej młodzieży obejmuje szeroki, a przez to trudny do objęcia, zakres zjawisk i procesów, których pełne poznanie i zrozumienie jest przy obecnym stanie wiedzy prawie niemożliwe. Dodatkowo powyższą sytuację komplikował fakt, iż w trakcie prowadzonych badań wprowadzano dopiero niektóre rozwiązania z zakresu edukacji obronnej młodzieży, wynikające z założeń reformy systemu oświaty.

Przedstawione w niniejszym opracowaniu wyniki badań, obejmujące charakterystykę aktualnie realizowanych elementów problematyki edukacji obronnej młodzieży, wskazują ogólny zakres zmian, a także sposób kompleksowego oraz systemowego ujęcia tejże problematyki w odniesieniu do jej miejsca, roli i zadań w systemie bezpieczeństwa Polski. To dosyć kontrowersyjne, lecz wynikające z nowych uwarunkowań społeczno – politycznych oraz edukacyjnych Polski, ujęcie badanej problematyki, stanowi przesłankę do podjęcia dalszych badań oraz dociekań teoretycznych w tym zakresie.

BIBLIOGRAFIA.

1. Balcerowicz B., *Obronność państwa średniego,* Bellona, Warszawa 1997.
2. Balcerowicz B., *Wybrane problemy obronności państwa. Materiał studyjny,* AON, Warszawa 1997.
3. Balcerowicz B., Marczak J., Pawłowski J., *Problemy strategii obrony Polski,* AON, Warszawa 1993.
4. Bieniasz T., Siuda T., *Problemy obronności w systemie szkolnym.* WSiP, Warszawa 1978
5. Decyzja Ministra Obrony Narodowej Nr 126/MON, z dnia 30 czerwca 1999 r. *w sprawie przeprowadzenia eksperymentu z zakresu edukacji obronnej młodzieży.*
6. Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1996.
7. Faure E. i inni, *Uczyć się aby być*, Warszawa 1975.
8. Figat J., *Problemy obronności II Rzeczypospolitej*, Wojsko i Wychowanie, nr 7, Warszawa 1992.
9. Firlej E. (red.), *Bezpieczeństwo Polski w zmieniającej się Europie,* Warszawa – Toruń 1995.
10. Fularski M., *Przysposobienie wojskowe w Polsce*, Warszawa 1929.
11. Haliżak E., Bobrov D. B., Zięba R., *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Wydawnictwo naukowe Scholar, Warszawa 1997.
12. Jastrzębski W., *Wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe w II Rzeczypospolitej,* (w:) Polska odrodzona w 1918 roku, Bydgoszcz 1990.
13. Jemioło T. (red), *„System bezpieczeństwa Polski"*, AON, Warszawa 1994.
14. Kot S., *Historia wychowania. Zakres podręcznikowy*, Warszawa – Kraków – Łódź – Lublin – Poznań – Wilno – Zakopane, 1942.
15. Kucharski M., Zajdziński W., Jastrzębski R., *Edukacja obronna społeczeństw w państwach NATO*, w „ Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP – diagnoza," (Red. R. Stępień), AON, cz. II, Warszawa 1996.
16. Kucharski M., *Miejsce edukacji obronnej młodzieży w systemach edukacyjnych Rzeczypospolitej Polskiej i państw europejskich*, Zeszyty problemowe TWO, Warszawa 1997.

17. Kucharski M., *Wychowanie obronne młodzieży w państwach NATO i Europy Środkowo – Wschodniej*, w „Edukacja obronna młodzieży na przełomie wieków" (Red. R. Stępień, R. Wroński), Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1999.
18. Kuderowicz Z., *Filozofia współczesna wobec groźby wojny i szansy pokoju*, Warszawa 1996.
19. Kurdybacha Ł., *Historia wychowania*, Warszawa 1965.
20. Lewin A., *System wychowania a twórczość pedagogiczna*, Warszawa 1983.
21. Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, PWN, Warszawa 1982.
22. Marczak J., *System edukacji obronnej młodzieży w tworzeniu i funkcjonowaniu Obrony Terytorialnej III RP* (w:) Budowa nowego systemu edukacji obronnej młodzieży, Warszawa 1999.
23. Materiał dla zespołu ministra obrony narodowej pt. „*Zadania państwowe w dziedzinie obrony narodowej zlecane stowarzyszeniom społecznym jako ważny instrument tworzenia państwowego systemu przygotowania społeczeństwa do obrony*", Warszawa 1997.
24. Młodzianowska – Jakubowska H., *PUWFiPW w Polsce do 1939 r.*, Roczniki Naukowe AWF w Warszawie, R. II:1963.
25. Odziemkowski J., *Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1996.
26. Pindel K., *PUWFiPW w dziejach II RP*, Przysposobienie Obronne w Szkole, nr 4, Warszawa1992.
27. Pismo Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13.09.1990 r. *w sprawie przekazywania młodzieży wybranych elementów powszechnej samoobrony.*
28. Porozumienie o współpracy między Ministrem Obrony Narodowej i Ministrem Edukacji Narodowej *w zakresie działalności dydaktyczno wychowawczej, naukowo - badawczej i organizacyjno – logistycznej,* zawarte w dniu 26 maja 1994 r. (Dziennik Rozkazów MON z 1994 roku, poz.51).
29. Porwit M., *Duch żołnierski*, GKW, Warszawa 1935 r., WIH, sygn. 362/II.

30. Program liceum ogólnokształcącego, liceum zawodowego, technikum i szkoły zasadniczej – *przysposobienie obronne*. Nr DKO-2-4015-29/90. WSiP, Warszawa 1990.
31. *Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego* (Dz. U. RP nr 12 z dnia 8 stycznia 1999 r., poz. 96).
32. Pytkowski W., *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, PWN, Warszawa 1985.
33. Rodfeld A. D., *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, PISM, Warszawa, 1990.
34. Rosa R., *Filozofia bezpieczeństwa*, Warszawa 1995.
35. Rosa R., *Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego*, Warszawa 1993.
36. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku *w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego.*
37. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 roku *w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego, kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół oraz kształcenia w profilach w liceach profilowanych* (Dz. U. RP z 2001 r., Nr 61, poz. 625).
38. Salij J., *Rozpacz pokonana*, Poznań 1983.
39. Siuda T., *Kształcenie obronne młodzieży w systemie oświatowym*, (w:) Modelowy System Edukacji obronnej społeczeństwa RP – diagnoza (red. R. Stępień), Warszawa 1996.
40. Siuda T., Stebelski M., Zaczek K., *Program nauczania dla szkół podstawowych „Elementy ratownictwa i obrony cywilnej"*, zatwierdzony do użytku szkolnego przez MEN w dniu 15.03.1999 r. (Decyzja nr DKW-4014-30/99).
41. Siuda T., Stebelski M., Zaczek K., *Program nauczania dla szkół gimnazjalnych „Ścieżka edukacyjna obrona cywilna"*, zatwierdzony do użytku szkolnego przez MEN w dniu 15.03.1999 r. (Decyzja nr DKW-4014-121/99).
42. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1996.
43. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 2002.
44. Stańczyk J., *współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, PAN, 1996.

45. Stępień R., Szulc B., Rudnicki B., *System bezpieczeństwa Polski „Bezpieczeństwo"*. Edukacja dla Bezpieczeństwa. Część III (Synteza), AON, Warszawa 1994.
46. Stępień R. (red.), *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Diagnoza*, AON, Warszawa 1996.
47. Stępień R. (red.), *Modelowy system edukacji obronnej społeczeństwa RP. Koncepcje*, AON, Warszawa 1997.
48. „*Strategia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*" (przyjęta na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 4 stycznia 2000 r.).
49. „*Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej*" (przyjęta na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 23.05. 2000 r.).
50. Suwart J., *Kronika obrony cywilnej w Polsce (1922 – 1984)*, Warszawa 1986.
51. Szczepański J., *Podstawy metodologii badań socjologicznych*, PWN, Warszawa1970.
52. *Tymczasowa Ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej,* ogłoszona w Dzienniku Rozporządzeń Komisji Wojskowej, dodatek nr 2 z dn. 01.01.1918.
53. Ulrych J., *PUWF i PW – założenia i wytyczne Marsz. J. Piłsudskiego*, Niepodległość t. 6, Warszawa 1958.
54. Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. *o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. RP nr 4 z 22 stycznia 1992 r., poz. 16 - z późniejszymi zmianami).
55. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 „*Prawo o stowarzyszeniach*" (Dz. U. Nr 20 poz. 104, z 1990 r. Nr 14, poz. 86, z 1996 r. Nr 27, poz. 118 i z 1997 r. nr 121, poz. 769).
56. Woźniak S., *Przysposobienie wojskowe młodzieży szkolnej i akademickiej jako instrument budowy kadr dowódczych rezerwy dla OT,* (w:) Budowa nowego systemu edukacji obronnej młodzieży, Warszawa 1999.
57. Wroczyński K., *Metodologia środowiskowych badań pedagogicznych*, Wrocław 1979.

58. Wykaz szkół średnich deklarujących utworzenie klasy ogólnokształcącej o profilu przysposobienia wojskowego (Załącznik nr 1 do Decyzji Nr 126/MON z dnia 30 czerwca 1999 r).
59. Wykaz średnich szkół zawodowych deklarujących utworzenie klasy o profilu wojskowym (Załączniki nr 2 i 3 do Decyzji nr 126/MON, z dnia 30 czerwca 1999 r).
60. Zabdyrski S., *Przysposobienie wojskowe młodzieży w II Rzeczypospolitej*, (w:) „Przysposobienie Obronne w Szkole", nr 1, Warszawa 1992.
61. Zaczyński – Zaczek K., *Doskonalenie programów kształcenia obronnego młodzieży*, Warszawa 1989.
62. Zaczyński – Zaczek K., *Program PW w II Rzeczypospolitej*, „Przysposobienie obronne w szkole", nr 4, Warszawa 1992.
63. Załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku *w sprawie „podstawy programowej kształcenia ogólnego dla sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów"* (Dz. U. RP Nr 14, poz.129., Warszawa dnia 23 lutego 1999 r.).
64. Załącznik nr 2 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 roku, *w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkół ponadpodstawowych* (Dz. U. RP Nr 14., poz. 128., Warszawa dnia 23 lutego 1999 r.).
65. Zarządzenie nr 36 Ministra Edukacji Narodowej z dn. 29.10.1992 roku *w sprawie rodzajów szkół, których uczniowie podlegają obowiązkowi odbywania przysposobienia obronnego i zasad organizacji przysposobienia obronnego w szkołach* (Dz. Urz. MEN Nr 8, poz. 38 z późniejszymi zmianami, Dz. Urz. Nr 5, poz. 15 z 1993 r.).
66. Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1989.

SPIS TABEL I WYKRESÓW.

1. Treści bloku tematycznego „Ratownictwo i obrona cywilna" 77
2. Treści ścieżki edukacyjnej „Obrona Cywilna"(gimnazjum).....78
3. Struktura społeczno – demograficzna respondentów 105
4. Stosunek badanych do przedmiotu przysposobienie obronne 106
5. Realizacja ogólnych treści teoretycznych w ramach PO 107
6. Realizacja zajęć praktycznych w ramach przedmiotu PO 108
7. Fakultatywne formy realizacji problematyki PO 111
8.Uczestnictwo młodzieży w fakultatywnych formach PO 112
9. Znajomość podstawowych pojęć z zakresu obronności 113
10. Poziom wiedzy i umiejętności młodzieży z zakresu kształcenia obronnego 115
11. Struktura społeczno – demograficzna uczniów wybranej klasy o profilu przysposobienia wojskowego 133
12. Wpływ na wybór klasy o profilu wojskowym 136
13. Atrakcyjność treści programowych przysposobienia wojskowego 137
14. Organizacje i stowarzyszenia społeczne w systemie edukacji obronnej młodzieży 151
15. Przynależność respondentów do organizacji społecznych 152
16. Wpływ organizacji i stowarzyszeń społecznych na upowszechnianie wiedzy oraz umiejętności obronnych 154
17. Wpływ instytucji na kształtowanie wiedzy, umiejętności oraz postaw patriotyczno -obronnych młodzieży 157
18. Wpływ poszczególnych środków masowego przekazu na popularyzację problematyki obronności i bezpieczeństwa państwa 159
19. Stosunek rodziców respondentów do obowiązku służby wojskowej ...160
20. Ranga uznawanych przez młodzież wartości 162
21. Zasadność funkcjonowania pojęcia patriotyzmu 163
22. Najważniejsze cechy współczesnego patriotyzmu 165
23. Stosunek młodzieży do powszechnego obowiązku służby wojskowej 166

SPIS RYSUNKÓW

1. Poziome relacje pomiędzy wymiarami bezpieczeństwa 10
2. Miejsce edukacji obronnej młodzieży w systemie bezpieczeństwa RP 24
3. Miejsce edukacji obronnej młodzieży w strukturze edukacji obronnej społeczeństwa II Rzeczypospolitej 45
4. Struktura edukacji obronnej młodzieży w PRL (lata 1946 – 1989) 62
5. System edukacji obronnej młodzieży Wielkiej Brytanii poza wojskiem 80

Załącznik nr 1.

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO – OBRONNY

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

(Nr 1)

SZANOWNI PAŃSTWO

Niniejszy kwestionariusz ankiety stanowi integralną część badań prowadzonych w ramach rozprawy doktorskiej „Edukacja obronna młodzieży w Systemie Bezpieczeństwa RP". Zwracamy się do Państwa z uprzejmą prośbą o udział w tych badaniach poprzez udzielenie szczerych, przemyślanych, zgodnych z rzeczywistością i wyczerpujących odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu.

Jednocześnie informujemy i zapewniamy, że wypełniony kwestionariusz ankiety zostanie wykorzystany jedynie w badaniach naukowych i nie będzie udostępniony innym instytucjom czy osobom.

Przy każdym pytaniu umieszczona jest informacja, w jaki sposób należy udzielić odpowiedzi. Prosimy dokładnie przeczytać treść pytania i odpowiedzieć zgodnie z podaną wskazówką.

Serdecznie dziękujemy za udział w badaniach oraz za szczere i przemyślane odpowiedzi na pytania.

WARSZAWA 2001

1. **Jaki jest Pana(i) stosunek do przedmiotu „przysposobienie obronne”?**
   (proszę zaznaczyć tylko jedną odpowiedź)
   a) uważam, że jest potrzebny,
   b) uważam, że jest potrzebny, ale nie odpowiada mi forma i sposób prowadzonych zajęć,
   c) uważam, że realizacja tego przedmiotu nie znajduje uzasadnienia we współczesnych realiach społeczno – politycznych Polski,
   d) to tylko strata czasu ,
   e) inny (proszę podać jaki) ..... .

2. **Jakie ogólne treści teoretyczne, Pana(i) zdaniem, powinny być realizowane w ramach przedmiotu przysposobienie obronne ?**
   a) zapoznanie z podstawowymi zagrożeniami występującymi w szkole oraz w danym regionie,
   b) kształtowanie wrażliwości na ochronę środowiska naturalnego oraz zagrożenia ekologiczne,
   c) ogólne wiadomości dotyczące zagrożeń w czasie pokoju i wojny,
   d) konstytucyjne powinności obywateli RP w zakresie obronności oraz formy ich spełniania, a także konwencje międzynarodowe dotyczące ochrony ludności
   e) ogólne wiadomości o roli NATO w światowym systemie bezpieczeństwa, (w tym zobowiązania i korzyści, wynikające z przystąpienia Polski do Sojuszu Północnoatlantyckiego),
   f) obrona cywilna i jej rola w ochronie ludności,
   g) inne (jakie ?) ..... .

3. **Jakie zagadnienia praktyczne, Pana(i) zdaniem, powinny być realizowane w ramach przedmiotu „przysposobienie obronne”?**
   a) podstawy samoobrony przed skutkami zagrożeń w czasie pokoju i wojny
   b) umiejętność zachowania się oraz zasady postępowania w przypadku wystąpienia klęsk żywiołowych, katastrof i awarii (pożar, powódź itp.),
   c) zasady udzielania pierwszej pomocy przed lekarskiej,
   d) zasady korzystania z indywidualnych i zbiorowych środków ochrony przed skażeniami (wojennymi i przemysłowymi); ochrona ppoż., przeciwpowodziowa, itp.,
   e) inne (jakie?) ..... .

4. **Czy w szkole podstawowej do której Pan(i) uczęszczał(a) realizowane były wybrane zagadnienia z zakresu:**
   a) obrony cywilnej,
   b) ochrony środowiska,
   c) bezpieczeństwa ruchu drogowego,
   d) zasady zachowania się po ogłoszeniu alarmu (ppoż., o podłożeniu bomby itp.),
   e) inne (jakie?) ..... .

5. **Co zdaniem Pana(i) oznaczają niżej wymienione pojęcia?**
(proszę uzupełnić poniższe zdania)

a) obrona cywilna to: .....
.....,
b) obronność państwa to: .....
.....,
c) bezpieczeństwo państwa to: .....
..... .

6. **Które z niżej wymienionych czynników, zdaniem Pana(i) stanowią w chwili obecnej największe zagrożenie dla bezpieczeństwa Polski?**
(proszę zaznaczyć kolejność wg ważności występowania, wpisując liczby 1 do 9)

☐ a) zagrożenie konfliktem zbrojnym / wojna /,
☐ b) katastrofy ekologiczne i klęski żywiołowe,
☐ c) kryzys gospodarczy,
☐ d) kryzys polityczny,
☐ e) bezrobocie,
☐ f) przestępczość zorganizowana i terroryzm,
☐ g) narkomania i przestępczość wśród nieletnich,
☐ h) niski stan świadomości patriotyczno – obronnej społeczeństwa,
☐ i) inne (jakie) ..... .

7. **Czy Pana(i) zdaniem współcześnie można mówić o patriotyzmie?**

a) tak,
b) nie (dlaczego?) .....
..... .

8. **Najważniejsze cechy współczesnego patriotyzmu Pana(i) zdaniem to:**
(proszę zaznaczyć nie więcej niż 3 odpowiedzi)

a) szacunek dla tradycji i symboli narodowych,
b) spełnienie obowiązku wobec ojczyzny poprzez: służbę wojskową, służbę w formacjach zmilitaryzowanych, organizacjach paramilitarnych, lub służbę zastępczą,
c) bezinteresowne podejmowanie działań na rzecz obronności i bezpieczeństwa państwa,
d) dbałość o dobre imię Polski na arenie międzynarodowej,
e) zaangażowanie w nauce i pracy oraz ciągłe podnoszenie kwalifikacji dla dobra własnego, rodziny i państwa,
f) inne (jakie?) ..... .

9. **Jaki jest Pana(i) stosunek do powszechnego obowiązku służby wojskowej?**

a) akceptuję i zamierzam ją odbyć,
b) jestem zdecydowanym przeciwnikiem, nie zamierzam jej pełnić,
c) uważam, że powinna być w pełni zawodowa lub o dużym stopniu uzawodowienia, uzupełniana tylko i wyłącznie służbą ochotniczą i kontraktową,
d) nie akceptuję jej ze względu na swoje przekonania,
e) inny (jaki?) ..... .

10. **Jaki jest Pana(i) stosunek do możliwości pełnienia zawodowej służby wojskowej przez kobiety?**

a) pozytywny,
b) negatywny (dlaczego?) .....

..... .

11. **Czy Pana(a) zdaniem obecnie, po przystąpieniu Polski do NATO, w dalszym ciągu obowiązek obrony ojczyzny powinien spoczywać na całym społeczeństwie:**

(proszę zaznaczyć tylko jedną odpowiedź)

a) zdecydowanie tak,
b) nie, w obecnej sytuacji obowiązek ten powinna wypełniać tylko silna, dobrze uzbrojona oraz dobrze opłacana armia zawodowa,
c) całe społeczeństwo powinno być objęte systemem szkolenia w zakresie obronności państwa,
d) trudno mi powiedzieć.

12. **Które z niżej wymienionych tematów realizowane są w Pana(i) szkole, w formie fakultatywnej (do wyboru), w ramach przedmiotu przysposobienie obronne lub obozu przysposobienia obronnego?**

a) strzelectwo sportowe,
b) terenoznawstwo,
c) szkolenie sanitarne,
d) obrona cywilna,
e) krótkofalarstwo,
f) szkoła przetrwania (survival),
g) inne (jakie?) ..... .

13. **W których z wyżej wymienionych form fakultatywnych Pan(i) uczestniczył(a)?**

a) uczestniczyłem w: ..... .
b) nie uczestniczyłem i nie jestem zainteresowany(a) żadną z nich,
c) nie uczestniczyłem w żadnej, jednak gdyby to było możliwe jestem zainteresowany(a) uczestnictwem w: ..... .

14. Jak Pan(i) ocenia swój stan wiedzy i umiejętności na obecnym etapie kształcenia obronnego?

(proszę dokonać samooceny wpisując stopień wg skali liczbowej – od 1 do 5)

- ☐ a) wiedza o zagrożeniach w czasie pokoju i wojny,
- ☐ b) wiedza o obowiązkach obywatelskich w zakresie obronności i bezpieczeństwa państwa,
- ☐ c) umiejętność postępowania na sygnał alarmu o zagrożeniach,
- ☐ d) umiejętność udzielania pierwszej pomocy,
- ☐ e) umiejętność organizowania akcji ratunkowej i ewakuacji z rejonu zagrożenia.

15. Które z niżej wymienionych wartości są dla Pana(i) najważniejsze?

(proszę zaznaczyć kolejność wg ważności, wpisując liczby 1 do 7)

- ☐ a) bezpieczeństwo własne i własnej rodziny,
- ☐ b) wykształcenie oraz zdobycie atrakcyjnego, dobrze płatnego zawodu,
- ☐ c) działanie na rzecz ochrony środowiska,
- ☐ d) służba ojczyźnie,
- ☐ e) pokój, wolność, suwerenność i niepodległość państwa,
- ☐ f) patriotyzm,
- ☐ g) inne (jakie?) ..... .

16. Kto Pana(i) zdaniem ma największy wpływ na kształtowanie wiedzy umiejętności oraz postaw patriotyczno – obronnych młodzieży szkolnej?

(proszę zaznaczyć kolejność wg ważności, wpisując liczby 1 do 8)

- ☐ a) nauczyciel przysposobienia obronnego,
- ☐ b) nauczyciele innych przedmiotów /jakich?/ ..... ,
- ☐ c) masmedia /prasa, radio, telewizja, internet/,
- ☐ d) przedstawiciele władz państwowych, oświatowych, wojska, policji,
- ☐ e) kościoły,
- ☐ f) organizacje społeczne i kluby sportowe,
- ☐ g) rodzina,
- ☐ h) inne (jakie?) ..... ,

17. Jaki jest stosunek Pana(i) rodziców do obowiązkowej służby wojskowej?

a) pozytywny,
b) negatywny,
c) trudno powiedzieć,

18. Które z niżej wymienionych organizacji społecznych działają w Pana(i) regionie /środowisku/?

a) ZHP/ ZHR,
b) LOK,
c) PCK,
d) Inne /jakie?/ ..... .

19. Do jakiej organizacji społecznej Pan(i) należał(a) lub należy?

(proszę wymienić)

a) do: ..... ,
b) do żadnej.

20. Która z ww. organizacji społecznych w największym stopniu wpływa na upowszechnianie wiedzy obronnej?
(proszę wymienić i krótko uzasadnić) .....
.....

21. W jaki sposób Pana(i) zdaniem należy współcześnie motywować młodzież do udziału w przedsięwzięciach obronnych państwa?
(proszę zaznaczyć nie więcej niż 2 odpowiedzi)

a) poprzez szerokie popularyzowanie historii i tradycji oręża polskiego w walkach o niepodległość i suwerenność ojczyzny,
b) wyłącznie poprzez opracowanie systemu gratyfikacji finansowo – materialnej w zamian za udział w tych przedsięwzięciach,
c) poprzez rzetelną informację na temat aktualnych, realnych zagrożeń bezpieczeństwa państwa w ramach przedmiotu przysposobienie obronne oraz środkach masowego przekazu,
d) poprzez objęcie rzeczywistym i sprawiedliwym, a nie fikcyjnym obowiązkiem obrony ojczyzny wszystkich obywateli, przedstawiając ofertę służby zawodowej w wojskach operacyjnych, służby zasadniczej w wojskach obrony terytorialnej /OT/ , w formacjach zmilitaryzowanych oraz OC, uwzględniając także szkolenie obronne studentów, a dla pozostałych wprowadzenie tzw. „podatku na obronnego",
e) inny /jaki?/ ..... .

22. Które, Pana(i) zdaniem z nw. środków masowego przekazu mają największy wpływ na popularyzację problematyki bezpieczeństwa i obronności państwa?
(proszę zaznaczyć kolejność wg ważności, wpisując liczby 1 do 5)

☐ a) prasa,
☐ b) radio,
☐ c) telewizja publiczna,
☐ d) telewizja niepubliczna,
☐ e) inne (jakie?) ..... .

INFORMACJE UZUPEŁNIAJĄCE.

23. Płeć: ☐ kobieta ☐ mężczyzna

24. Z jakiego środowiska Pan(i) pochodzi?
a) miasto pow. 100 tys. Mieszkańców,
b) miasto 31tys. – 100 tys. Mieszkańców,
c) miasto poniżej 30 tys. Mieszkańców,
d) wieś.

25. Wykształcenie Pana(i) rodziców:

1) ojciec:	a) podstawowe, b) zasadnicze, c) średnie, d) wyższe.	2) matka:	a) podstawowe b) zasadnicze, c) średnie, d) wyższe.

26. W jakim zawodzie pracują Pana(i) rodzice:

1) ojciec: ..... 2) matka: .....

27. Jak Pan(i) ocenia sytuację finansowo – materialną swojej rodziny:

☐ **b. dobra;** ☐ **dobra;** ☐ **raczej dobra;** ☐ **zła.**

28. Jakie są Pana(i) najbliższe plany?

a) ukończyć szkołę średnią, odbyć służbę wojskową oraz zdobyć ciekawą i dobrze płatną pracę,
b) zdać maturę i dostać się na studia cywilne,
c) zdać maturę i dostać się na studia wojskowe,
d) po ukończeniu szkoły wyjechać za granicę,
e) inne (jakie?) ..... .

29. Proszę wymienić swoje zainteresowania:

a) sport,
b) technika i motoryzacja,
c) kino,
d) teatr,
e) turystyka
f) literatura,
g) muzyka,
h) inne /jakie?/ ..... .

Załącznik nr 2

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO – OBRONNY

KWESTIONARIUSZ ANKIETY
(Nr 2)

SZANOWNI PAŃSTWO

Niniejszy kwestionariusz ankiety stanowi integralną część badań prowadzonych w ramach rozprawy doktorskiej „Edukacja obronna młodzieży w Systemie Bezpieczeństwa RP". Zwracamy się do Państwa z uprzejmą prośbą o udział w tych badaniach poprzez udzielenie szczerych, przemyślanych, zgodnych z rzeczywistością i wyczerpujących odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu.

Jednocześnie informujemy i zapewniamy, że wypełniony kwestionariusz ankiety zostanie wykorzystany jedynie w badaniach naukowych i nie będzie udostępniony innym instytucjom czy osobom.

Przy każdym pytaniu umieszczona jest informacja, w jaki sposób należy udzielić odpowiedzi. Prosimy dokładnie przeczytać treść pytania i odpowiedzieć zgodnie z podaną wskazówką.

Serdecznie dziękujemy za udział w badaniach oraz za szczere i przemyślane odpowiedzi na pytania.

WARSZAWA 2001

1. **Jakimi motywami kierował(a) się Pan(i) wybierając klasę o profilu wojskowym?**

   a) odpowiada to moim zainteresowaniom,
   b) chciałbym w przyszłości kontynuować naukę w szkole wojskowej,
   c) inne (jakie?) .....
   .....

2. **Kto miał największy wpływ na podjęcie przez Pana(nią) takiej decyzji?**
   a) to była tylko i wyłącznie moja decyzja,
   b) rodzice,
   c) koledzy i znajomi,
   d) nauczyciele,
   e) trudno powiedzieć,

3. **Czy po roku nauki jest Pan(i) zadowolony(a) z podjętej decyzji?**
   a) tak, uważam, że podjąłem słuszną decyzję,
   b) wydaje mi się, że to była pomyłka,
   c) w tej chwili jeszcze jest za wcześnie na ocenę,
   d) trudno powiedzieć.

4. **Czy jest Pan zainteresowany zawodową służbą wojskową?**
   a) tak,
   b) nie.
   c) jeszcze nie zdecydowałem.

5. **Jakie treści programowe przysposobienia wojskowego są Pana(i) zdaniem mało atrakcyjne?**

   (*proszę wymienić i krótko uzasadnić*)

   .....
   .....

6. **Które z kolei treści programowe są Pana zdaniem najbardziej atrakcyjne?**

   (proszę wymienić i krótko uzasadnić)

   .....
   .....

7. **Które Pana(i) zdaniem formy i metody kształcenia są najczęściej stosowane przez nauczycieli (instruktorów) przysposobienia wojskowego?**

   a) wykład,
   b) wykład z pokazem filmów, przeźroczy, foliogramów itp.,
   c) pokaz sprzętu,
   d) ćwiczenie praktyczne,
   e) inne /jakie?/ .....

INFORMACJE UZUPEŁNIAJACE.

9. Płeć: ☐ kobieta ☐ mężczyzna

10. Z jakiego środowiska Pan(i) pochodzi?

a) miasto pow. 100 tys. Mieszkańców,
b) miasto 31tys. – 100 tys. Mieszkańców,
c) miasto poniżej 30 tys. Mieszkańców,
d) wieś.

11. Wykształcenie Pana(i) rodziców:

1) ojciec:
a) podstawowe,
b) zasadnicze,
c) średnie,
d) wyższe.

2) matka:
a) podstawowe
b) zasadnicze,
c) średnie,
d) wyższe.

12. W jakim zawodzie pracują Pana(i) rodzice:

1) ojciec: ..... 2) matka: .....

13. Jak Pan(i) ocenia sytuację finansowo – materialną swojej rodziny:

☐ **b. dobra;** ☐ **dobra;** ☐ **raczej dobra;** ☐ **zła.**

14. Jakie są Pana(i) najbliższe plany?

a) ukończyć szkołę średnią, odbyć służbę wojskową oraz zdobyć ciekawą i dobrze płatną pracę,
c) zdać maturę i dostać się na studia cywilne,
d) zdać maturę i dostać się na studia wojskowe,
e) po ukończeniu szkoły wyjechać za granicę,
e) inne /jakie?/ ..... .

15. Proszę wymienić swoje zainteresowania:

a) sport,
b) technika i motoryzacja,
c) kino,
d) teatr,
e) turystyka
f) literatura,
g) muzyka,
h) inne (jakie?) ..... .

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 56103
Akademii Obrony Narodowej